

De heren van Blois in Holland

Vervreemding in een 14de-eeuws graafschap

Twan van Dodewaard

19-9-2017

S1217461

twanvdode@live.nl

MA-scriptie History, Europe 1000-1800

Onder begeleiding van dr. Robert Stein

Inhoudsopgave

Inleiding	2
Jan van Aversnes, droom van een unie en de oorsprong van de Bloise goederen.....	3
Politiek en vervreemding in 14 ^{de} -eeuws Holland	5
De historiografie van het graafschap Holland	7
Bronnen en methode	9
Hoofdstuk 1: Politiek in een 14 ^{de} -eeuwse landsheerlijkheid	12
De basis van de landsheerlijkheid Holland.....	12
Holland in de 14 ^{de} eeuw	16
Het bestuur: de mogelijkheden van de graaf.....	20
De adel: oudste steunpilaar van het grafelijk gezag	23
Stadsbesturen in een feodale heerlijkheid.....	24
Conclusie	26
Hoofdstuk 2: Jan en de heren van Blois, machtige heren of onderdanen van Holland?	27
De geschiedenis van de heren van Blois en hun landen in Holland	27
De landen in Holland	30
De erfenis	31
De bronnen in aantallen	33
Jan van Beaumont, broer en oom van de graven	37
Jan en zijn neef Willem IV	41
Conclusie	47
Hoofdstuk 3: Schoonhoven en Gouda, steden onder de heren van Blois	49
De politieke macht van middeleeuwse steden	49
De steden en hun heer	51
Rechten en conflicten.....	53
De steden in Holland	56
Conclusie	57
Conclusie	59
Literatuurlijst	62
Bronnenlijst	65

Inleiding

Er is iets aan middeleeuwse politiek dat aantrekt. Enerzijds mogen we blij zijn dat we deze periode van strijd achter ons hebben gelaten, anderzijds spreken de verhalen van verschillen dynastieën die worstelen om de macht tot onze verbeelding. Ook onze eigen geschiedenis heeft voldoende voorbeelden van interessante middeleeuwse politiek. Het bestaan van het graafschap Holland kan gezien worden als het product van de politiek van een edelman die zich uiteindelijk graaf mocht noemen. Nog steeds proberen onderzoekers te achterhalen hoe in middeleeuws Holland politiek werd gevoerd en hoe dit de geografische, juridische en commerciële vorm die het graafschap aannam kan verklaren. Vaak wordt voor dergelijk onderzoek dan ook naar de graaf en zijn directe omgeving gekeken. De graaf was echter niet de enige in Holland die een actieve eigen politiek kon voeren, hij was niet de enige die de middelen had om te proberen de situatie in het graafschap bewust te beïnvloeden en naar zijn hand te zetten.

In 1299 stierf graaf Jan van Holland (1284-1299) kinderloos. Al snel diende zich een duidelijke opvolger aan, de politieke worsteling om Holland had namelijk al plaats gevonden. Jan I was na de moord op zijn vader, Floris V (1254-1296), jong graaf geworden. Gedurende zijn hele regering waren er voogden die in zijn naam het bestuur waarnamen. De jonge onervaren graaf Jan werd op deze manier de sleutel tot de controle over Holland. Verschillende partijen hadden geprobeerd via de graaf, het graafschap te besturen. De uiteindelijke winnaar was Jan van Aversnes (1237-1304), graaf van Henegouwen en een verre neef van Jan I. Toen Jan van Aversnes hoorde van de dood van Jan I reisde hij snel af naar Holland om zijn claim op het graafschap te laten gelden.¹ Hij was echter geen Hollander, Franse gezind en zijn positie in Holland was onzeker. De Hollandse en Zeeuwse adel hadden Floris V juist opzijgeschoven omdat Floris, in de spanning tussen de Engelsen en Fransen, naar de Franse kant was overgelopen. Jan van Aversnes hoefde met zijn Franse steun dan ook niet op al te veel medewerking van de Hollandse adel te rekenen. Ook de Vlaamse graaf – een belangrijke bondgenoot van Engeland – was niet blij met deze ontwikkeling in het Noorden en bereidde een inval voor. Hij had nog altijd aanspraak op Zeeland, omdat de Hollandse graaf dit van hem in leen zou houden.

Jan van Aversnes stond voor een grote uitdaging als graaf, hij zou het moeten stellen zonder steun van de Hollandse adel, de klassieke steunpilaar van het grafelijk gezag. Gelukkig zag niet iedereen in Holland Aversnes als een vreemdeling. Al uit de dood van Wolfert van Borselen (1245-1299), de Hollandse voogd van Jan I, bleek dat er iets aan het veranderen was in het slapende Holland: het gewone volk kon invloed uitoefenen op de politiek. In Vlaanderen was het een boerenleger dat de

¹ L. Vleugels, "Omdat wi jonc zijn' Jan I en de strijd om de macht in Holland 1296-1299", *Millennium Tijdschrift voor de Middeleeuwse Studies* 1 (2005) 136-155, aldaar 151-154.

Franse ridders had weerstaan, in Holland liet Jan van Averness zich door de stedelingen als graaf inhuldigen. Hij was de eerste Hollandse graaf die dit deed en hij erkende hiermee de positie die de steden in konden nemen binnen het grafelijk bestuur.

De strijd om de macht in Holland bereikte zijn climax in 1304, in een zeeslag tussen de Hollandse en Vlaamse vloot. Jan van Averness bracht het grootste deel van het conflict door in Zierikzee en bestuurde van daaruit het verdeelde graafschap. Na de Hollandse overwinning kon Jan echter de bezem door het nieuwverworven Holland halen. Tegenstanders werden gestraft en bondgenoten beloond. Aan alleen de stadsbesturen had hij niet genoeg om Holland te besturen en Jan droomde van een onder één landsheer verenigd Holland en Henegouwen. Sommige oudere auteurs illustreren dit maar al te graag met de verbroken unie tussen Vlaanderen en Henegouwen, die Jan nog net meemaakte.² Zonder betrouwbare edelen was Holland onbestuurbaar, zeker als deel van een groter geheel. Lang kreeg Jan alleen niet om zijn stempel op Holland te drukken, maar hij leefde nog lang genoeg om enkele wijzigingen in zijn testament aan te brengen. Deze wijziging droeg bij aan een oplossing van het adelprobleem en er schuilt een interessante, maar weinig bekende passage van de Hollandse geschiedenis in.

[Jan van Averness, droom van een unie en de oorsprong van de Bloise goederen](#)

Jan had zijn testament al aangepast toen hij de grafelijke waardigheid van Holland in handen kreeg. Dat hij op dat moment nog bezig was zijn plan te trekken, blijkt uit het feit dat hij in 1304 nog een codicille toevoegde aan het testament. Dit codicille had betrekking op zijn tweede nog levende zoon Jan van Beaumont (1288-1356).³ De grafelijke waardigheid van alle drie de graafschappen (Holland, Zeeland en Henegouwen) liet Jan van Averness na aan zijn oudste nog levende zoon Willem, die in Holland zou regeren als graaf Willem III (1287-1337).⁴ Dit was geen vanzelfsprekendheid, een opdeling van de unie onder Willem III en Jan van Beaumont lag misschien zelfs meer voor de hand. Holland was dan namelijk zelfstandig geweest, terwijl de broers nog steeds als trouwe bondgenoten een sterke gezamenlijke politiek hadden kunnen voeren. Jan van Averness had zelf iets soortgelijk klaargespeeld toen hij zijn eigen broer verkozen wist te krijgen tot bisschop van Utrecht, een belangrijke steun voor Jan zijn positie in Holland.⁵ Jan van Averness had echter besloten de unie in stand te houden, daarbij werd zijn tweede zoon, Jan van Beaumont, niet vergeten. Willem moest zijn broer een groot apanage nalaten. Dit zijn gebieden waarmee Jan van Beaumont zijn adellijke levenswijze kon bekostigen, een

² S.A. Waller Zeper, *Jan van Henegouwen heer van Beaumont* (Den Haag 1914) 51-52.

³ A.A.M Schmidt Ernsthausen, *Inventaris van het archief van de Graven van Blois 1304-1397* (Den Haag 1982) 7.

⁴ Omdat dit onderzoek gericht is op Holland zullen in het geval van variërende volgnummers altijd de Hollandse nummers worden aangehouden.

⁵ E.H.P Cordfunke, 'Inleiding' in: D.E.H. de Boer, E.H.P Cordfunke en H. Sarfatij ed., *1299 een graaf, drie graafschappen. De vereniging van Holland, Zeeland en Henegouwen* (Hilversum 2000) 6-22, aldaar 17.

gebruikelijke erfenis voor een kind wat niet in aanmerking kwam als eerste erfgenaam.⁶ De waarde van de bezittingen die Jan toegewezen kreeg was echter enorm, groter dan strikt noodzakelijk was voor de tweede zoon van een graaf. Jan II had een duidelijke bijbedoeling, een sterke bondgenoot van de unie creëren.

De traditionele Hollandse adel had zich tegen Jan van Averness, die als Jan II regeerde, gekeerd. Jan had zijn broer al benoemd tot heer van Amstel, ter vervanging van Gijsbrecht die betrokken was bij de dood van Floris.⁷ Verder had hij zich gericht op verarmde edelen uit zijtakken van de gevestigde dynastieën. Deze hadden geen grote landerijen die als machtsbasis konden dienen en waren daarom geschikte ambtenaren in het staatsapparaat.⁸ Door Willem duidelijke instructies te geven Jan van Beaumont te belenen met goederen in Holland had Willem een betrouwbare en machtige edelman tot zijn beschikking die hem in zijn bestuur kon helpen door de grafelijkheid actief bij te staan.⁹

Jan van Beaumont probeerde echter ook zijn eigen politiek te voeren, die er vooral om draaide zijn enorme landenpakket bij elkaar te houden uit te breiden en door te geven aan een eigen erfgenaam, in plaats van het laten terugvallen aan de graaf.¹⁰ Uiteindelijk erfde zijn kleinzoon, Jan van Blois (1342-1381), zijn landen in Holland. Dit is dan ook de reden dat de gebieden van Jan van Beaumont vaak de Bloise goederen worden genoemd. Deze term zal ook in deze scriptie worden gebruikt wanneer er verwezen wordt naar deze landen, ook tijdens het leven van Jan van Beaumont. Correcter zou een term zijn in de trend van de landen van Beaumont/Blois in Holland, maar een dergelijke term wordt in de literatuur niet gebruikt. De landen van Blois is de meest gebruikte term om deze gebieden aan te duiden, buiten het feit dat deze landen in bezit van de Beaumont/Blois dynastie waren, was er geen sprake van een factor die deze gebieden als eenheid onderscheidde van andere delen van Holland. Na het uitsterven van de Blois dynastie bleef de term landen van Blois nog lang in gebruik om de Hollandse bezittingen van de Beaumont/Blois dynastie in Holland aan te duiden en het is dan ook gerechtvaardigd deze landen als een zekere eenheid te behandelen. Een uitgebreide studie naar de relatie tussen deze landen en de rest van het graafschap ontbreekt helaas, wat een interessante onderzoeksmogelijkheid biedt; hoe relateerde de landen van Blois zich politiek tot de rest van het graafschap Holland ten tijde van de Beaumont/Blois dynastie (1304-1397)?

⁶ A. Jansen, *Ridderschap in Holland, portret van een adellijke elite in de late middeleeuwen* (Hilversum 2001) 74.

⁷ Cordfunke, 'Inleiding', 13-18.

⁸ Jansen, *Ridderschap*, 354-355.

⁹ D.E.H. de Boer en E.H.P. Cordfunke, *Graven van Holland. Portretten in woord en beeld (880-1580)* (Zutphen 1995) 88-89.

¹⁰ Schmidt Ernsthausen, *Archief van de graven van Blois*, 7-10.

Politiek en vervreemding in 14de -eeuws Holland

Het zou tot 1397 duren voordat de Bloise goederen weer aan een graaf toevielen. Als een groot gebied voor bijna 100 jaar ontviel aan het directe grafelijke gezag, was er dan geen grote kans dat dit gebied zich in de loop der jaren zou proberen te distantiëren van het grafelijk gezag? Moest het gebied überhaupt nog gezien worden als onderdeel van Holland? Kon er niet beter gesproken worden van een Blois graafschap? Het land van Arkel had ook goederen in leen van de Hollandse graaf, maar zag zichzelf daardoor niet als deel van Holland, in tegendeel ze waren trots op het feit dat ze zelfstandig konden heersen in hun eigen gebieden.¹¹ Probeerde Jan van Beaumont en zijn Bloise erfgenamen hun gebieden aan het grafelijk gezag te onttrekken om een zelfstandige koers te kunnen varen? Of lieten ze nooit enige twijfel bestaan over hun trouw aan Holland? Hoe zit het met de steden in dit gebied, vooral Gouda en Schoonhoven hadden al in de 14de eeuw een belangrijke positie. Gedroegen zij zich als Hollandse steden of voerden zij een politiek die een politieke afstand tot het graafschap benadrukte? Jan van Beaumont was nauw verwant aan de graven, maar deze familieband werd met elke generatie slechter. Was er sprake van vervreemding in de relatie met Holland? De vraag hoe het Beaumont/Blois landenpakket zich aan Holland relateerde gedurende de 14de eeuw sluit dus aan bij het begrip vervreemding en zet in het verlengde daarvan vraagtekens bij wat voor politieke eenheid Holland was in de 14de eeuw.

Een ander belangrijk begrip is apanage en de werking van het feodale systeem in Holland. Feodaal heeft in de moderne definitie de betekenis dat het slaat op een door de adel overheerste bestuursvorm, waarbij de grond in leen wordt gegeven. Het heeft in het moderne gebruik daarnaast een negatieve bijklank.¹² Leen wordt door hetzelfde woordenboek gezien als het overdragen van het vruchtgebruik van het grondgebied.¹³ Vervreemding heeft tegenwoordig zowel een juridische als een sociale betekenis. Sociaal is het gevoel dat men zich niet meer verbonden voelt met de samenleving en het gevoel heeft geen invloed meer te hebben op de toekomst.¹⁴ Juridisch doelt het erop hoe eigendom in andere handen overgaat.¹⁵ Deze definities benadrukken in zekere zin de negatieve aspecten van een feodaal bestuur. Als de heerser zijn helpers alleen kan betalen door ze land en rechten te geven wordt uiteindelijk de staat uitgekleed, want elke nieuwe generatie ambtenaren en leenmannen eist weer een groter deel van de taart. Dit is echter gebaseerd op een moderne opvatting

¹¹ M.J. Waale, *De Arkelse oorlog 1401-1412. Een politieke, krijgskundige en economische analyse* (1990 Hilversum) 45-46.

¹² Van Dale, 'feodaal', <<http://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/betekenis/nederlands/feodaal>> geraadpleegd op 8 januari.

¹³ Van Dale, 'leen', <<http://www.vandale.nl/opzoeken?pattern=leen&lang=nn>> geraadpleegd op 8 januari.

¹⁴ Cultureel woordenboek, 'vervreemding', <<http://www.cultureelwoordenboek.nl/index.php?lem=706>> geraadpleegd op 8 januari.

¹⁵ Encyclo, 'vervreemding', <<http://www.encyclo.nl/begrip/vervreemding>> geraadpleegd op 8 januari.

van wat een goed bestuur inhoudt.¹⁶ Deze opvatting leeft voort in de van Dale die nadruk legt op de mogelijk negatieve consequenties van dit systeem. Modern werk over het graafschap schetst echter een ander beeld van feodaliteit. De graaf moest inderdaad trouwe dienaren belonen door hun goederen te geven, zoals in de bronnen talloze malen gebeurde, maar het was zelden de bedoeling dat deze goederen definitief in andere hand bleven. Zo heeft Jan van Beaumont meermaals apart moeten regelen dat hij zijn goederen aan zijn erfgenamen na mocht laten.¹⁷ Daarnaast nam Jan II een aantal edelen hun goederen af en ontnam Willem III de stad Dordrecht tijdelijk het stapelrecht.¹⁸ In een feodaal systeem uitgegeven voorrechten hoefden het centrale bestuur niet uit te hollen.

In feite is het vraagstuk wat precies begrepen moet worden met feodaliteit zelfs van betrekking op wat onder de term Holland begrepen moet worden. Jan II trad de Duitse keizer Albrecht I tegemoet, toen deze zich met militaire macht met de opvolging in Holland wilde bemoeien.¹⁹ Holland was nooit door de keizer als leen gecreëerd, de graven hadden het graafschap zelf uitgesneden door een economische basis uit te bouwen tot een landsheerlijk graafschap. De grenzen van dit graafschap werden niet bepaald door een keizerlijk decreet, maar veel meer doordat de graaf in zijn eigen persoon het uitoefenen van de keizerlijke rechten, de *regalia* en het bezit – direct of indirect via een persoonlijke band met de plaatselijke adel of via militaire middelen – geaccepteerd wist te krijgen. Feodaal was niet per definitie een slechte vorm van bestuur tegenover een strakker georganiseerd bureaucratisch bestuur waarbij een belangrijke rol was weggelecht voor juristen en andere opgeleide ambtenaren. Beter is het om met de woorden van A. Jansen te spreken en de vergelijking te maken tussen een feodale informele en een bureaucratische formele vorm van bestuur.²⁰

Er is al ruim voor de 14de eeuw een duidelijke indicatie dat de Hollanders niet om hun graaf heen konden, omdat het graafschap zonder de persoon van de graaf weinig bestaansrecht had. De graaf was feitelijk een verpersoonlijking van het graafschap. Hoewel de vraag van deze scriptie politiek georiënteerd is, zou in dit opzicht gesproken mogen worden van een Hollandse identiteit die als ‘instrumenteel’ begrepen kan worden.²¹ De graaf, de belangrijkste actor achter de identiteit, was echter voor zijn positie afhankelijk van steun en acceptatie.²² In de vroegmoderne geschiedenis is er

¹⁶ L. Vleugels, ‘De goede graaf en de woedende gek. Holland onder het Henegouwse huis 1299-1345’, *Madoc* 18 (2014) 226-235, aldaar 232.

¹⁷ Schmidt Enrnsthausen, *Archief van de graven van Blois*.

¹⁸ Vleugels, ‘De goede graaf’, 230.

¹⁹ Cordfunke, ‘Inleiding’, 19-20.

²⁰ Jansen, *Ridderschap*, 419-420. Zie ook hoofdstuk 1.

²¹ P.C.M. Hoppenbrouwers, ‘The dynamics of national identities in the low countries’ in: R. Stein en J. Pollman ed., *Networks regions and nations shaping identities in the low countries 1300-1650* (Leiden 2010) 19-41, aldaar 22.

²² A. Jansen, ‘Een in zichzelf verdeeld rijk, politiek en bestuur van de tiende tot het begin van de vijftiende eeuw’ in: T. de Nijs en E. Beukers, *Deel 1 geschiedenis van Holland tot 1572* (Hilversum 2002) 69-102, aldaar 70-75.

vaker een overlap tussen identiteit en politiek. V. Lambert laat zien dat identiteit in de late middeleeuwen moeilijk te onderzoeken is door alle factoren die van invloed zijn. Een belangrijke factor die wordt waargenomen is een correlatie tussen het identiteitsbesef in een gebied en de mate van zelfstandigheid van de landsheer.²³ Met andere woorden, als een edelman in staat is zelfstandig politiek te vormen, kan dat een indicatie zijn van identiteitsbesef. Om deze reden is in dit onderzoek een politieke benadering gekozen.

Vervreemding is politiek makkelijker na te gaan in de bronnen. Als de steden en edelen van Holland de grafelijke autoriteit zouden negeren en zelfstandig de *regalia* wisten te regelen, vervielen alle behoeften aan een graaf. Met andere woorden, de grenzen van het graafschap werden niet enkel bepaald doordat ergens geschreven stond welke gebieden de graaf van Holland toebehoorde, maar of steden en edelen de landsheerlijke autoriteit van de graaf van Holland erkende en toelieten in hun gebieden, speelde ook een rol. De vraag in hoeverre een gebied vervreemd was van het graafschap Holland komt er dus ook neer op de vraag in hoeverre deze gebieden deden wat ze zelf wilden en in hoeverre ze Holland volgden. De persoon en zijn gebieden waren niet los van elkaar te zien.

De historiografie van het graafschap Holland

Er is veel interesse in de geschiedenis van het graafschap Holland. Zowel in lokale, nationale als internationale kringen is het graafschap een veel bestudeerd onderwerp. Zo kreeg Jan van Beaumont in 1917 een studie aan hem gewijd. Dit proefschrift is echter vooral gericht op Jan zijn persoon en zijn rol in het lot van de Averness dynastie en veel minder op zijn landen in Holland.²⁴ Het onderzoek naar Holland in de 14de eeuw is verder minder omvattend dan dat uit latere eeuwen. Historica L. Vleugels heeft laten zien hoe na de dood van Floris V de strijd om het voogdijschap van Jan I, Jan van Averness in staat stelde zijn positie in Holland op te bouwen.²⁵ J.M.A. Coenen stelt dat bedacht moet worden dat de bestuursorganen, zoals de grafelijke raad, niet per se als raad zijn opgericht. Een verklaring voor de ontwikkeling van dergelijke bestuursorganen zou ook niet geheel op de graaf kunnen worden teruggewezen, maar net zo goed op zijn directe omgeving.²⁶ J.W.J. Burgers heeft onderzoek gedaan naar de grafelijke raad van Willem III en laat zien dat in dit bestuursorgaan de relatie tussen de raadsleden en de graaf uiterst belangrijk was.²⁷ J.W.J. Burgers heeft aan de hand van de verschillende

²³ V. Lambert, 'Methodologische beschouwingen bij het onderzoek naar diverse concepten', *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis* 4 (2001) 65-85, aldaar 80-81.

²⁴ Waller Zeper, *Jan van Henegouwen*, XXI-XXIII.

²⁵ Vleugels, "Omdat wi jonc zijn", 154-155.

²⁶ J.M.A. Coenen, 'Graaf en grafelijkheid in de 13de eeuw' in: D.E.H. de Boer, E.H.P. Cordfunke en F.W.N. Hugenholts ed., *Holland in wording, de ontstaansgeschiedenis van het graafschap Holland tot het begin van de vijftiende eeuw* (Hilversum 1991) 27-50, aldaar 29-30.

²⁷ J.W.J. Burgers, 'De grafelijke raad onder Willem III (1304-1337)', *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis* 12 (2009) 114-145 aldaar 137-140.

handschriften in de grafelijke oorkonden ook geprobeerd een beeld te schetsen van de grafelijke kanselarij.²⁸ Hij laat zien dat de graven Henegouwse klerken in dienst hadden, maar merkt op dat de Henegouwse periode meer onderzoek vereist.²⁹ V. van Kamp antwoordt hier deels op met haar onderzoek naar de oorkonden en kanselarij van de graven van Henegouwen, waarin ze een veel uitgebreider verslag geeft dan J.W.J. Burgers.³⁰ Een van de belangrijkste werken met betrekking tot het Hollands graafschap in de tweede helft van de 14de eeuw is het onderzoek van H.M. Brokken over het ontstaan van de Hoekse en Kabeljauwse twisten.³¹ In deze periode ging de dynastie van de Henegouwse graven van Holland over op de Beierse graven. Jan van Beaumont stierf kort nadat Willem V de grafelijke waardigheid wist te verkrijgen. Met de dood van Jan van Beaumont kwam er geen eind aan zijn enorme landerijen, maar zijn kleinzoon en erfgenaam Jan van Blois stond wel verder van de graaf af en was ook geen lid meer van de heersende dynastie op de manier dat Jan van Beaumont dat feitelijk wel was geweest.

Wat aan de hierboven genoemde studies over Holland opvalt, is dat ze zich grotendeels vanuit de graaf en de grafelijkheid oriënteren. Dit is niet vreemd, de graaf was de personificatie van het bestuur in Holland.³² Hij produceerde de oorkonden en registers van de stad en hij regelde de rechtsgang. Wat verder opvalt, is dat het onderzoek ook de grafelijke dynastie volgt, waardoor er een duidelijke breuk tussen de eerste en tweede helft van de 14de eeuw in het onderzoek wordt aangehouden, de overgang van het Henegouwse naar het Beierse huis.

In dit onderzoek zal geprobeerd worden een nieuwe benadering uit te voeren. Naast de graaf waren er namelijk nog twee belangrijke groepen op het politieke toneel van het 14de-eeuws Holland: de edelen en de steden.³³ De edelen waren op een aantal manieren bij het bestuur betrokken. Als eerste waren de edelen een soort plaatselijke bestuurders, ze hadden eigen gebieden die ze aan hun erfgenamen na konden laten en vaak waren ze ook bij machte bepaalde rechten in deze gebieden uit te oefenen, dan wel niet op autoriteit van de graaf die hen het gebied in leen had gegeven. Zo kreeg bijvoorbeeld Nicolaas van Cats in 1272 de stadsvrijheid van Gouda als leen in bezit wat hem tot de belangrijkste lokale vertegenwoordiger van het grafelijk gezag maakte.³⁴ Verder waren de edelen ook

²⁸ J.W.J. Burgers, 'Grafelijke kanselarij en ambtenaren in Holland in de eerste jaren van het Henegouwse huis (november 1299-circa 1320)' in: D.E.H. de Boer, E.H.P. Cordfunke en H. Sarfatij ed., *1299 een graaf, drie graafschappen. De vereniging van Holland, Zeeland en Henegouwen* (Hilversum 2000) 107-127, aldaar 108-109.

²⁹ Burgers, 'De grafelijke kanselarij', 126-127.

³⁰ V. van Kamp, *De oorkonden en de kanselarij van Henegouwen, Holland en Zeeland schriftelijke communicatie tijdens een personele unie: Henegouwen, 1280-1345* (Hilversum 2011) 14-18.

³¹ H.M. Brokken, *Het ontstaan van de Hoekse en Kabeljauwse twisten* (Zutphen 1982).

³² Boer, Cordfunke, *Graven van Holland*, 9-12.

³³ Jansen, 'Een in zichzelf verdeeld rijk', 79-81.

³⁴ K. Goudriaan, M.J. van Gent en R.P. de Graaf 'Een eigen koers' in: P.H.A.M. Abels e.a. ed., *Duizend jaar Gouda een stadsgeschiedenis* (Hilversum 2002) 50-93, aldaar 51.

belangrijk als leden van het grafelijk hof en waren ze ambtenaar in grafelijke dienst. Tot slot was de belangrijkste taak van de adel hun ridderschap, ze vormden de vechtende klassen.

De steden begonnen tegen het eind van de 13de eeuw invloed uit te oefenen op de Hollandse politiek. Urbane centra waren in de voorgaande jaren wel invloedrijker geworden, maar de graaf en de adel hadden in rustige tijden geen opening voor hen gelaten in hun politieke orde. Door alleen vanuit de grafelijkheid georiënteerd onderzoek te doen is het lastig om een volledig beeld van de Hollandse politiek te vormen. Bovendien heerst tegenwoordig de tendens om een politieke eenheid los te laten als afbakening voor historisch onderzoek. De vorst had geen monopolie op het bedrijven van politiek, ook de andere actieve onderdelen in zijn gebieden moeten mee worden genomen om de werking van het graafschap beter te begrijpen.³⁵ De vraagstelling in hoeverre de landen van Blois zich in de 14de eeuw van het grafelijke bestuur vervreemde, zal door de vernieuwende oriëntatie de bevindingen uit de bestaande literatuur verder kunnen onderbouwen. Door Jan van Blois en zijn erfenis in Holland als oriëntatie punt te nemen is het mogelijk vanuit een ander punt te kijken naar Holland als een politieke eenheid in de 14de eeuw: vanuit de adel in de vorm van Jan van Beaumont, Jan van Blois en Guy van Blois en vanuit de steden in de vorm van de belangrijkste urbane centra die in hun gebieden lagen: Schoonhoven en Gouda.

Bronnen en methode

Doordat dit onderwerp al meer dan 300 jaar door historici wordt onderzocht, is het meeste materiaal al op verschillende manieren benaderd.³⁶ Door een vraagstelling te gebruiken die vooral betrekking heeft op de politiek, wordt er onderzoek gedaan naar de oorkonden en andere documenten die met betrekking tot het Hollands staatsapparaat zijn geproduceerd. Hoewel de Hollandse kanselarij relatief laat was, is er uit de 14de eeuw al uitgebreid bronnenmateriaal beschikbaar.³⁷ Doordat deze bronnen zo intensief zijn bestudeerd, is er in de loop der tijd een groot aantal bronnedities gepubliceerd. Zo is een van de belangrijkste bronnedities voor het graafschap Holland het groot charterboek van van Mieris.³⁸ Hoewel dit boek niet alle charters omvat is het de enige editie die de grafelijke bronnen tot aan de dood van Jacoba van Beieren beslaat.³⁹ Ondanks het feit dat de editie uit de 18de eeuw stamt,

³⁵ M. Ebben en L. Sicking, 'Nieuwe diplomatieke geschiedenis van de premoderne tijd' *Tijdschrift voor geschiedenis* 127 (2014) 541-552, aldaar 541-543.

³⁶ Jansen 'Een in zichzelf verdeeld rijk', 69-70.

³⁷ Ibidem, 79.

³⁸ F. van Mieris, *Groot charterboek der graven van Holland van Zeeland en Heeren van Vriesland: beginnende met de eerste en oudste brieven van die landstreeken, en eindigende met den dood van onze Graavinne, Vrouwe Jacoba van Beijere zynde zoo met de verschillende leezingen der onderscheidene afschriften, als met eenige korte aanmerkingen opgeheleerd, verzaameld en in orde gebracht, tweede en derde deel* (Leiden 1754, 1755).

³⁹ Cordfunke, 'Inleiding' 11.

is hij tegenwoordig nog steeds digitaal toegankelijk. Er is ook een index voor van Mieris beschikbaar voor de laatste drie delen. Deze index is eveneens digitaal beschikbaar.⁴⁰

Een tweede bron van informatie is de lokale historiografie vanuit Gouda en Schoonhoven. Deze historiografie loopt terug tot de 18de eeuw en heeft destijds de rekeningen van de graven van Blois zwaar beschadigd. De documenten werden met chemicaliën behandeld die de inkt kort deden oplichten om vervolgens het papier onherstelbaar donker te kleuren, waardoor de tekst onleesbaar werd.⁴¹ De afgelopen jaren is deze historiografie vooral bezig geweest met te achterhalen wat er in de 14de eeuw gebeurde en tegenwoordig wordt deze periode met een zekere trots beschreven als een periode van zelfstandigheid.⁴² Deze regionale historiografie plaatst over het algemeen zijn bevindingen niet in het regionale kader van de Hollandse historiografie, wat niet betekent dat werk van deze kant geen waarde voor dit onderzoek heeft. H.A. Verhoef heeft de rekeningen van heren van Blois getranscribeerd, waardoor ze weer gemakkelijk toegankelijk zijn voor onderzoek. Ook heeft H.A. Verhoef de oorkonden met betrekking tot de stad Schoonhoven gebundeld en beschikbaar gemaakt.⁴³ Daarnaast heeft hij ook een werk over de graven van Blois gepubliceerd, wat het best beschreven kan worden als een versimpelde bronneneditie van de rekeningen.⁴⁴

Een andere nuttige editie zijn de dagvaarten van de steden van Holland. Zoals gezegd begonnen de Hollandse steden zich tegen het eind van de 13de eeuw met de politiek te bemoeien. In Holland waren deze steden vooral via vergaderingen bij het bestuur betrokken. Bij vergaderingen, oftewel dagvaarten, stuurden steden afgezanten die samen met afgezanten van de graaf de problemen bespraken. Dagvaarten konden over van alles gaan en er was niet altijd sprake van een grafelijk initiatief. De editie van 'De dagvaarten van de steden van Holland' bevat bronnen van dit soort bijeenkomsten.⁴⁵ Dit kan gaan om beschrijvingen van de vergaderingen zelf, maar ook de documenten die tijdens een dergelijke vergadering tot stand zijn gekomen. Deze editie is door het Huygens ING online beschikbaar gemaakt.

⁴⁰ R. Rentenaar, *Index op van Mieris' groot charterboek der Graaven van Holland (delen II, III en IV)* (1969).

⁴¹ Schmidt Ernsthausen, *Archief van de graven van Blois* 27.

⁴² R. Kapers, '700 jaar geleden: Jan van Beaumont, heer van Schoonhoven. Waarom, hoe het belang en wanneer?', *Historische vereniging Schoonhoven* (2009) 1-10, geraadpleegd via: <<http://historischeverenigingschoonhoven.nl/PDF/BeleningJanvanBeaumont700jaargeleden.pdf>> 16-6-2017, aldaar 7.

⁴³ Verhoef charters hebben betrekking op Schoonhoven.

⁴⁴ H.A. Verhoef, *De graven van Blois, heren van Schoonhoven. Dagelijks leven aan het hof opgetekend uit de middeleeuwse jaarrekeningen* (Gorcum 2016).

⁴⁵ W. Prevenier en J.G. Smit, *Bronnen voor de geschiedenis der dagvaarten van de Staten en steden van Holland voor 1544, deel I: 1276-1433* (Den Haag 1991); J.G. Smit, J.W.J. Burgers en E.T. van der Vlist, *Bronnen voor de geschiedenis der dagvaarten van de Staten van Zeeland 1318-1572 Band I: Inleiding, lijsten en teksten 1318-1478* (Den Haag 2011).

Een vierde editie die ook van het Huygens afkomstig is, zijn de registers van de graven uit de Henegouwse tijd.⁴⁶ Het bijzondere aan deze editie is dat deze registers niet eerder gezamenlijk in een gedrukte vorm waren gepubliceerd. De registers zijn direct gedigitaliseerd, wat deze editie goed doorzoekbaar maakt. De editie bevat besluiten die genomen werden door de Henegouwse graven van Holland.

Door gebruik te maken van deze edities is het mogelijk veel materiaal te doorzoeken om licht te werpen op de relatie tussen de landen van Beaumont/Blois en de rest van Holland in de 14de eeuw. Om dit materiaal goed te kunnen plaatsen binnen de context van het graafschap zal er allereerst gekeken moeten worden hoe de grafelijkheid van Holland in de 14de eeuw werkte. In het eerste hoofdstuk zal dan ook geprobeerd worden een beeld te schetsen van het graafschap in de 14de eeuw en welke groepen invloed hadden op de politiek. Vervolgens zal er gekeken worden naar Jan van Beaumont en de heren van Blois als edelen in Holland. Bemoeiden ze zich met het grafelijke bestuur of trokken ze zich op hun eigen landen terug? Om deze vraag te beantwoorden zal er naar het materiaal uit de genoemde bronnedities worden gekeken. Op eenzelfde manier zal in het derde hoofdstuk de positie van de belangrijkste steden in deze landen binnen Holland worden onderzocht.

Door deze Hollandse politiek te benaderen vanuit de adel en de steden in plaats vanuit het grafelijke bestuur wordt er een andere invalshoek genomen dan het standaard onderzoek. Deze benadering is mogelijk door de bestaande bronnedities die een brede analyse van het bestaande materiaal toelaten. Op deze manier zou het mogelijk moeten zijn bestaande inzichten over het 14de-eeuwse Holland te bevestigen of te ontcrachten en nieuwe inzichten te formuleren. Deze conclusie zal getrokken worden door de opgedane kennis uit de hoofdstukken te combineren.

⁴⁶ J.W.J. Burgers, *Registers van de Hollandse grafelijkheid 1299-1345*, Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, beschikbaar via: <<http://resources.huygens.knaw.nl/registershollandsegrafelijkheid>> 18-6-2017.

Hoofdstuk 1: Politiek in een 14de-eeuwse landsheerlijkheid

A. Jansen beschrijft het ontstaan van het graafschap Holland tussen 900-1450 als 'de wording van een middeleeuwse landsheerlijkheid'.⁴⁷ Holland was in de 14de eeuw met andere woorden nog werk in uitvoering. Dat gold niet alleen voor Holland, soortgelijke ontwikkelingen vonden ook plaats in andere Nederlandse gewesten zoals Vlaanderen, Gelre en Brabant.⁴⁸ In dit hoofdstuk zal worden onderzocht hoe Holland in de 14de eeuw in elkaar stak. Welke rechten had de graaf naar zich toegetrokken en welke macht kon hij hiermee uitoefenen? Hoe waren de adel en steden betrokken in zijn staatsbestel en welke invloed konden zij uitoefenen? Met andere woorden, hoe moeten we de werking van de 14de-eeuwse Hollandse politiek begrijpen en wat was de positie van de drie partijen graaf, adel, en steden hierin? Een ander belangrijk vraagstuk is wat de graven probeerden te bereiken met hun graafschap Holland. Er zal niet geprobeerd worden specifieke gebeurtenissen uit de 14de eeuw te duiden, het gaat in dit werk om de grote lijnen. Het is hoofdzaak uit te zoeken hoe in de literatuur het graafschap Holland wordt uitgelegd om zo een theoretisch kader te vormen dat in de rest van het betoog kan worden toegepast. Het eerste deel van dit hoofdstuk zal hierdoor vrij theoretisch van aard zijn, aangezien verschillende auteurs al hebben geprobeerd om deze ontwikkeling tot landsheerlijkheid uit te leggen. Er is al veel over geschreven zowel algemeen voor de gehele Lage Landen als specifiek gericht op het Hollandse graafschap.⁴⁹ Als eerste wordt gekeken naar de oorsprong en vroege politieke ontwikkeling van het graafschap tot de 14de eeuw. Als tweede is er een kort overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen in de 14de eeuw. Als derde wordt gekeken welke vorm het Hollandse bestuur had aangenomen in de 14de eeuw. Het gaat hierin vooral over de verhouding tussen feodaal en bureaucratisch, tussen informeel en formeel bestuur. In dit stuk wordt als laatste onderzocht wat de mogelijkheden van de drie hierboven genoemde groepen graaf, adel en steden binnen dit 14de-eeuwse Holland waren. Op deze manier ontstaat een theoretisch kader, gebaseerd op secundaire literatuur, dat gebruikt kan worden om in Hoofdstuk 2 en 3 het gevonden bronnenmateriaal te ordenen binnen de grote lijnen van het 14de-eeuwse Holland.

De basis van de landsheerlijkheid Holland

Het is uiterst verleidelijk om het ontstaan van het zelfstandig graafschap Holland als een uit het feodaal georganiseerd Duitse rijk losgetrokken leen te verklaren. Feodaliteit is nu eenmaal een begrip dat snel

⁴⁷ Jansen, 'Een in zichzelf gekeerd rijk', 69.

⁴⁸ M. Damen en R. Stein, 'Het ontstaan van de publieke sfeer' in: P. Wagenaar, T. Kerkhoff, M. Rutgers ed., *Duizend jaar openbaar bestuur in Nederland van patrimoniaal bestuur naar waarborgstaat* (Bussum 2011) 31-91, aldaar 34-36.

⁴⁹ J.Ph. De Monte Verloren, *Hoofdpijnen uit de ontwikkeling der rechterlijke organisatie in de Noordelijke Nederlanden tot de Bataafse omwenteling* (Deventer 1982); Damen, Stein 'Het ontstaan van de publieke sfeer'.

in verband wordt gebracht met de versplintering van de centrale macht. Door het ontbreken van een geldeconomie moest de Duitse keizer trouwe dienaren en ambtenaren op een andere manier belonen. Het enige wat hij hieraan zou kunnen doen was het uitgeven van zijn land als betaling. Het begrip feodaliteit en als gevolg daarvan vervreemding zijn in de inleiding behandeld.⁵⁰ De Duitse keizer verloor zijn macht en kon zijn eigen leenmannen niet meer in de hand houden, waardoor hun gebieden feitelijk verloren gingen voor het centrale gezag van het rijk. Toen de keizer in 1299 probeerde zich met de opvolging in Holland te bemoeien, werd door de kroniekschrijver Stoker beschreven hoe Jan II als weerwoord met een leger naar Arnhem trok. De keizer zag vervolgens snel af van verdere bemoeienis met de Hollandse opvolging.⁵¹

Het idee dat de graaf van Holland niets meer was dan een opstandige leenheer, is lang een populaire uitleg voor de macht van de graven van Holland geweest. Zo beschrijft de rechtsgeleerde J.P.H. De Monte Verloren hoe de keizer zijn rijk opdeelde in kleine gebieden waar hij de plaatselijke elite als zijn ambtenaren liet optreden. In Holland en andere gebieden wisten deze edelen er echter in te slagen hun ambt eerst erfelijk te maken en vervolgens helemaal los te weken van de koning om Holland als een de facto zelfstandig gebied te kunnen besturen. J.P.H. De Monte Verloren beschrijft hoe dit een algemene ontwikkeling in de Lage Landen die overal ongeveer hetzelfde verliep.⁵² Naast dit relaas uit de hoek van de rechtsgeleerdheid zijn er ook voorbeelden van historici die een dergelijke lezing van de oorsprong van Holland aanhouden. Zo schetst J.M.A. Coenen in zijn proefschrift een ontstaansgeschiedenis van Holland, die hij probeert te reconstrueren op oorkonden afkomstig van de Duitse keizer. Hierdoor ontstaat het beeld dat de grafelijke waardigheid uit de hand van de keizer afkomstig was. J.M.A. Coenen moet echter erkennen dat er gevallen zijn waarin edelen hun goederen aan de graaf schonken om ze vervolgens in leen terug te ontvangen, een handeling waarmee de graaf als heer werd erkend zonder tussenkomst van de keizer.⁵³

Feodaliteit is echter een veel bredere term die op veel verschillende manieren kan worden uitgelegd. In het bijzonder wordt hierbij gekeken naar D. Heirbaut's opmerkingen over het werk van de chronist Galbert van Brugge. Deze middeleeuwse auteur schreef in 12de eeuw over Vlaanderen en Heirbaut benadrukt, hoewel Vlaanderen volgens de strikt gerechtelijke definitie zelfs in deze tijd geen feodale staat genoemd kon worden, dat op dit moment de persoonlijke relatie tussen de heer en zijn

⁵⁰ Zie pagina 5.

⁵¹ Cordfunke, 'Inleiding', 16-17.

⁵² De Monte Verloren, *Hoofdlijnen*, 97-106. Hierin wordt een algemeen verhaal gegeven dat ook van toepassing is op de andere Nederlandse gewesten.

⁵³ J.M.A. Coenen, *Graaf en grafelijkheid een onderzoek naar de graven van Holland en hun omgeving in de dertiende eeuw* (Utrecht 1986) 22-28.

vazallen nog steeds erg belangrijk was.⁵⁴ A. Jansen gaat verder als hij de oorsprong van het graafschap Holland beschrijft. Hij maakt een onderscheid tussen de ambtstitels die in dienst van de koning werden uitgevoerd en goederen die een edelman als betaling voor deze diensten in bezit kreeg. Een onderscheid dat belangrijk is om de aard en de mogelijkheden van een feodaal systeem te kunnen begrijpen. Land en macht als ambt gegeven zijn iets heel anders dan de uiteindelijke beloning voor het uitvoeren van dit ambt.⁵⁵ De uiteindelijke beloning kon ook bestaan uit land dat de keizer iemand in bezit gaf, maar het ging dan om landerijen of andere zaken die een persoon van inkomsten kon voorzien die nodig waren om naar zijn stand te leven. Rechten die nodig waren om als landsheer op te treden werden dan ook niet op een dergelijke manier in bezit gegeven. De keizer liet de ambten niet zomaar uit zijn invloed vallen, hij had zelfs mensen in dienst puur ter controle van zijn bestuurders: de zogenaamde zendgraven.⁵⁶ Feodaliteit slaat in deze context dan ook op het besturen van een gebied door middel van een persoonlijke band tussen heerser en ambtenaar, waarin de loyaliteit van een ambtenaar gebaseerd was op het feit dat hij van de heerser na zijn diensten een beloning kon verwachten die zodanig groot was dat het niet loonde zijn heerser te negeren. Hoe lukte het de graven van Holland dan toch binnen dit systeem een graafschap te creëren?

In de loop van 10de en 11de eeuw voerde de koning een politiek in de Nederlanden die vooral als doel had de Noormannen buiten te houden. Een gevolg hiervan was dat, toen het door de koning ingestelde hertogdom Lotharingen aan belang moest ingeven, er een Fries hertogdom ontstond aan de kuststreek. Het Friese gebied strekte zich in die tijd uit tot de Schelde. De directe voorgangers van de Hollandse graven zouden in hun eigen tijd dan ook zijn geïdentificeerd als leden van de Friese elite. Hoewel de Duitse keizer er met zendgraven voor zorgde dat de ambten van de plaatselijke bestuurders niet van hem vervreemden, moest hij ze wel belonen voor hun jaren van trouwe dienst. De eerste goederen die de Hollandse grafelijkheid op deze manier in handen kreeg waren enkele hoven in de rivierdelta. Deze hoven waren grote boerderijen met een horige bevolking en als bezitter had de graaf een belangrijke economische pijler om zijn positie vanuit op te bouwen. In tegenstelling tot de ambten die de edelman had bekleed, was deze grond en de bijbehorende opbrengst van hemzelf. Hoewel hier geen bijzondere rechten aan gebonden waren, verzekerde het wel hun positie als vermogende edelen in het gebied.⁵⁷

⁵⁴ D. Heirbaut 'Not European feudalism, but Flemish feudalism, a new reading of Galbert of Bruges's data on feudalism in the context of early twelfth-century Flanders' in: J. Rider en A.V. Murray, *Galbert of Bruges and the historiography of medieval Flanders* (Washington 2009) 56-88, aldaar 61-62.

⁵⁵ W. Blockmans, P. Hoppenbrouwers, *Introduction to medieval Europe 300-1550* (Londen 2007) 180-181.

⁵⁶ Jansen, 'Een in zichzelf gekeerd rijk', 70-73.

⁵⁷ Ibidem, 69-71.

Toen de koninklijke macht in de loop van 12de eeuw afnam begonnen de grootgrondbezitters rechten op te eisen die anders aan de koning waren voorbehouden, de zogenaamde *regalia*.⁵⁸ Dat de graaf zelf niet de enige was die dergelijke rechten opeiste, blijkt bijvoorbeeld uit het feit ook andere edelen in Holland keuren uitgaven waarin ze stadsrechten uitdeelden.⁵⁹ De *regalia* die de Hollandse graaf opeiste waren het uitvoeren van de rechtspraak (de rechtspraak zelf kwam pas later onder hun gezag), de muntslag, het recht heervard te eisen en het recht op de wildernis, wat in het verlengde ook het recht gaf op tolleren en goederen zonder eigenaar.⁶⁰ De keizer werd dus weldegelijk opzijgeschoven, maar dit had te maken met het uitoefenen van *regalia* door andere personen dan de koning of zijn afgezanten en niet met het opeisen van de ambtstitels door de houders.

De graaf van Holland was niet de enige in Holland die *regalia* probeerde uit te oefenen in Holland, maar hij slaagde er wel het beste in zijn autoriteit erkend te krijgen. Dit blijkt ook uit het voorbeeld van J.M.A. Coenen, waarin andere edelen afzien van hun soeverein optreden door de graaf als hun leenheer te erkennen.⁶¹ Damen en Stein onderbouwen deze verklaring door het ontstaan van het graafschap als een ontwikkeling vanuit de lokale elite te zien. De graaf wist zijn versnipperd bezit uit te bouwen en andere landeigenaren van zich afhankelijk te maken.⁶² Doordat de positie in een groot deel van het graafschap afhankelijk was van de erkenning van zijn autoriteit door de lokale elite, werd de speelruimte van de graaf sterk beperkt.⁶³ Dat het hier niet altijd om volledige opgang in het graafschap Holland ging, blijkt uit het Arkels voorbeeld waar de heren van Arkel maar een deel van hun goederen aan de Hollandse graaf aanboden en de rest als eigen bezit hielden.⁶⁴ De graaf had dus geen koninklijk ambt als erfelijke titel opgeëist, maar in de persoon van de graaf kwamen zowel het bezit van grote landgoederen als het uitoefenen van *regalia* samen, wat hem tot landsheer maakte. Ook hier gold, de graaf was het graafschap en het graafschap draaide om hem.⁶⁵

De naam Holland kreeg het gebied in de 11de eeuw, waarmee het gebied en de graaf hun Friese karakter verloren. Dat de koning zich niet zomaar neerlegde bij edelen die zelfstandig *regalia* uitoefenden in zijn gebieden blijkt uit meerdere incidenten. Bijvoorbeeld toen Dirk V (1052-1091) op minderjarige leeftijd graaf werd en de keizer het graafschap bijna volledig schonk aan de enige wereldlijke machthebber in de Lage Landen wiens autoriteit nog enigszins op de keizer was gebaseerd,

⁵⁸ Damen, Stein, 'Het ontstaan van de publieke sfeer', 38.

⁵⁹ C.M. Cappon, H. van Engen, 'Stad door stadsrechten? De betekenis van de stadsrechtsverlening van de stadjes Goedereede (1312), Brielle (1330 en 1343), Geertvliet (1383) en Brouwershaven (1403)', *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis* 4 (2001) 168-188, aldaar 171.

⁶⁰ Jansen, 'Een in zichzelf verdeeld rijk', 72. De Monte Verloren, *Hoofdlijnen*, 114-133.

⁶¹ Coenen, *Graaf en grafelijkheid*, 22-28.

⁶² Damen, Stein 'Het ontstaan van de publieke sfeer' 37

⁶³ Jansen, 'Een in zichzelf gekeerd rijk', 79.

⁶⁴ Waale, *De Arkelse oorlog*, 51-58.

⁶⁵ Heirbaut, 'European feudalism', 61.

namelijk de bisschop van Utrecht.⁶⁶ De schenking bestond zowel uit de landen van Dirk, als de rechten die hij hier had uitgeoefend. Dirk vond echter genoeg steun in zijn familie om de schenking tegen te gaan en de titel van graaf van Holland als erfelijke landsheerlijke titel geaccepteerd te krijgen.⁶⁷ Hierbij moet worden opgemerkt dat de *regalia* niet enkel door de graaf werden uitgevoerd, maar dat hij dit recht ook aan een ander persoon kon doorgeven. Denk hierbij aan de privileges die hij aan steden of edelen kon uitgeven. Hierdoor was de graaf bij machte om deze rechten op dezelfde manier in leen te geven als hij dat met land kon doen.⁶⁸

De hier gehanteerde definitie van feodaliteit draait niet enkel om land, de graaf had veel meer opties om zijn medestanders te belonen. Beloningen zullen niet de kern zijn geweest van het feodale systeem in Holland, persoonlijke relaties tussen de graaf en zijn medestanders waren veel belangrijker. Het voorbeeld van Dirk die zijn graafschap wist te behouden door steun van de plaatselijke adel illustreert het belang van deze persoonlijke relaties. Het laat ook zien dat hoewel de graaf het centrum van het graafschap was, hij niet alleen was en constant rekening moest houden met zijn medestanders en moest zien dat hij genoeg steun wist te behouden voor zijn positie. Feitelijk werden de mogelijkheden voor de graaf flink beperkt, omdat hij constant moest opletten wat hij van wie kon eisen zonder belangrijke relaties tegen zichzelf in het harnas te jagen.⁶⁹ J.M.A. Coenen vergelijkt het met een schaakspel waarin de graaf constant moet proberen aan zet te blijven om te voorkomen dat edelen het initiatief nemen. De graaf voerde dan ook niet echt een machtspolitiek, maar was veel meer bezig met het onderhouden van zijn relaties en op verschillende manieren de adel aan zich te proberen binden.⁷⁰ Deze zoektocht naar steun en middelen om actief politiek te voeren zou het feodale systeem tot nieuwe ontwikkelingen brengen. Het systeem werkte op zekere hoogte, maar legde door zijn informele aard beperkingen op aan de mogelijkheden van de graaf. Zeker toen in de late middeleeuwen geld steeds belangrijker werd en een andere mogelijkheid gecreëerd werd om het vertrouwen te verzekeren tussen landsheer en bestuurder, noodzakelijk voor een duurzaam bestuur.

Holland in de 14de eeuw

Holland had zich tegen het eind van de 13de eeuw ontwikkeld tot een feodaal georganiseerde landsheerlijkheid waarin al de eerste stappen in de richting van een bureaucratische organisatie waren gezet. Het zou echter tot de Bourgondische eenwording duren voordat er sprake zou zijn van een gecentraliseerde bureaucratie, met duidelijke rekenkamers, kanselarij, rechtbanken en overlegorganen. De 14de -eeuwse bestuurders van Holland hadden echter hetzelfde probleem als de

⁶⁶ De Monte Verloren, *Hoofdlijnen*, 99.

⁶⁷ Jansen, 'Een in zichzelf gekeerd rijk', 76-77.

⁶⁸ De Monte Verloren, *Hoofdlijnen*, 139-140.

⁶⁹ Jansen 'Een in zichzelf gekeerd rijk', 79.

⁷⁰ Coenen, 'Graaf en grafelijkheid in de 13de eeuw', 43.

Bourgondiërs; het feodale bestuur was georiënteerd rond de persoon van de graaf. Dit hoefde geen moeilijkheden te geven zolang de graaf over een enkel aaneengesloten gebied heerste. Met de inhuldiging van Jan van Aversnes als graaf Jan II van Holland en Zeeland werd Holland deel van een personele unie, één persoon had het landsheerlijke bestuur van meerdere losse gebieden in zichzelf weten te verenigen.

Het creëren van personele unies was een uitstekend machtsmiddel voor edelen om hun invloed verder uit te breiden nadat de grenzen tussen de verschillende heerlijkheden langzaam vast kwamen te liggen. Door het verkrijgen van meerdere titels kon een edelman in één klap de middelen van meerdere graafschappen ten deel vallen. Huwelijkspolitiek was voor de West-Europese edelen vaak het belangrijkste middel om hun macht uit te breiden en claims te leggen op titels waar ze op geen andere manier recht op hadden. Het doel was ook niet altijd deze gebieden zelf in bezit te krijgen maar ze in een latere erfgenaam samen te laten komen. Het is niet voor niets dat een goede huwelijkspolitiek een van de belangrijkste zaken was die je als 14de-eeuws vorst of edelman op orde moest hebben. Voor lagere edelen kwam het er op neer een grote erfenis veilig te stellen, iets wat naast de koop en verkoop van land en recht de beste manier was om hun positie als edelman voort te kunnen zetten.⁷¹ Willem III werd gezien als een uitstekende graaf en had als eervolle bijnaam de schoonvader van Europa.⁷² Jan van Beaumont wist zijn Franse gebieden veilig te stellen door ze aan zijn schoonzoon na te laten die wel loyaal kon blijven aan de Franse koning in enkele conflicten tussen de Franse en Engelse partijen.⁷³ Het op deze manier verkrijgen van grafelijke titels bracht echter een probleem met zich mee dat in de 14de eeuw nog niet geheel werd opgelost, al werden de eerste stappen genomen. Het feodale systeem vereiste een nauwe persoonlijke band tussen de graaf en zijn onderdanen. Niet alleen voor het onderhouden van de feodale band met zijn leenmannen maar ook omdat grote delen van het bestuur en de besluitvorming draaien om de persoon van de graaf.

Als graaf van meerdere graafschappen kon Jan II niet overal tegelijk zijn, bovendien hoefde het belang van Holland niet overeen te komen met het belang van de overkoepelende politiek van de graaf zelf. Dit terwijl het versterken van het grafelijk bestuur als bijwerking had dat meer mensen betrokken werden en zo eisen konden gaan stellen aan het bestuur.⁷⁴ Deze bewustwording blijkt uit talloze voorbeelden waarin onderdanen zich verzetten tegen een landsheer, omdat deze hen niet 'gerecht' behandeld had.⁷⁵ Een personele unie bracht dit probleem voor de graaf met zich mee, hoe hield hij

⁷¹ Coenen, 'Graaf en grafelijkheid in de 13de eeuw', 87.

⁷² Boer, Cordfunke, *Graven van Holland*, 85-86.

⁷³ Schmidt Ernsthuisen, *Archief van de graven van Blois*, 10-11.

⁷⁴ Dat deze ontwikkeling van gebied tot gebied anders kon verlopen blijkt uit het Franse voorbeeld waar de koning juist steeds meer als de Soeverein werd gezien. D. Potter, *France in the Late Middle Ages* (Oxford 2002) 5-8.

⁷⁵ Bijvoorbeeld Floris V die door edelen aan de kant werd geschoven vanwege zijn steun aan Frankrijk. Vleugels, "Omdat wij jonck zijn".

verschillende onderdanen met verschillende belangen aan zich gebonden zonder zich van zijn landen te vervreemden? Ondanks dit probleem, dat een landsheer veel kon verliezen als hij zijn onderdanen niet wist te overtuigen, waren de mogelijkheden van een personele unie te aantrekkelijk om niet te overwegen. Al in de 13de eeuw werd dit fenomeen waargenomen, toen Vlaanderen en Henegouwen bijna honderd jaar onder één graaf vielen. Een unie die nog geen twintig jaar voor Jan II zijn benoeming als graaf uit elkaar was gevallen door de twee bloedlijnen die Margaretha van Constantinopel had nagelaten, de huizen Dampierre en Averness. Hoewel het idee van een personele unie voor Holland nieuw was, was de Henegouwse administratie er dus aan gewend om met die van een ander graafschap samen te werken.⁷⁶

Dit zal zeker een rol hebben gespeeld in Jan zijn poging de unie in stand te houden in plaats van zijn gebieden gelijk onder zijn zonen te verdelen. Onder de Hollandse edelen was er weerstand en Vlaanderen eiste maar wat graag Zeeland als rechtmatig gebied op. Zonder al te diep in te gaan op deze Zeeuwse kwestie mag het duidelijk zijn dat Jan II aan alleen steun van de Fransen niet genoeg zou hebben om een duurzaam bestuur over Holland op te zetten. Hij had ook binnen het graafschap medestanders nodig. Op dit punt maakte hij gebruik van de steden. Deze hadden geen behoefte opgeslokt te worden in een partijstrijd tussen de Engelse en Hollandse facties en zagen Jan als de persoon die orde op zaken kon stellen. Dat Jan deze mogelijkheid aangreep, blijkt uit het feit dat hij zich na de dood van Jan I als eerste Hollandse graaf ooit liet inhuldigen. De kundigheid waarmee Jan II zijn problemen van een politieke unie en de partijen in Holland aanpakte, blijkt uit de ordelijkheid waarmee Willem III van zijn vader erfde.

Willem kon zelf de inhuldiging achterwege laten, hij had geen behoefte de steden verder toegang te geven tot de politiek omdat hij al genoeg steun onder de adel had. Adel die haar positie grotendeels te danken had aan het feit dat ze de kant van Jan II en het huis Averness hadden gekozen. Willem zijn regering kenmerkte zich dan ook door het verder ontwikkelen van het Hollandse bestuur en het voeren van een buitenlandse huwelijkspolitiek. Jan van Beaumont was dan wel geen vast lid van de grafelijke raad, zoals J.W.J. Burgers heeft laten zien, maar dit betekende niet dat hij zich niet bij het bestuur betrok.⁷⁷ Hij onderhandelde in enkele grote conflicten en wordt in sommige oorkonden aangesteld als aanspreekpunt in Holland voor als de graaf niet aanwezig was.⁷⁸

De reden dat Jan II zijn experiment slaagde is voor een groot deel te danken aan zijn opvolger Willem III en in het verlengde daarvan ook aan Jan van Beaumont, diens broer. Willem III staat bekend als een goede graaf die een periode van rust en orde naar het graafschap bracht. Hoewel Jan van

⁷⁶ T. Hemptinne, 'Holland, Zeeland en Henegouwen onder het huis van Averness (1299-1345). Het succesverhaal van een personele unie?' in: D.E.H. de Boer, E.H.P. Cordfunke en H. Sarfatij ed., *1299 een graaf, drie graafschappen. De vereniging van Holland, Zeeland en Henegouwen* (Hilversum 2000) 35-45, aldaar 41-42.

⁷⁷ Burgers, 'De grafelijke raad', 119-120.

⁷⁸ Burgers, *Registers*, GE 4, GE 2, WI 343 bis.

Beaumont zelf nooit graaf werd, was hij na de dood van zijn broer als oom van graaf Willem IV nauw bij het bestuur betrokken en tot kort voor zijn dood in 1356 is bemoeienis met het landheerlijke bestuur waar te nemen.⁷⁹ Ondanks of misschien eerder dankzij dit succes kon de partijstrijd in Holland echter niet voorkomen worden. Op het eind van zijn leven werd Jan zelfs tot stadhouder benoemd, toen het principe van een plaatsvervanger van de graaf meer gereguleerd lijkt te worden.⁸⁰ Willem III zijn zoon Willem IV wordt als graaf vooral herinnerd als oorlogszuchtig, maar hij vertrouwde ook op de ervaring van zijn oom in zijn bestuur. Willem IV liet geen duidelijke erfgenaam achter toen hij sneuvelde op een veldtocht. Met zijn dood stierf het Henegouwse huis dan ook in mannelijke lijn uit. De enige erfgenamen waren de zussen van Willem IV, een situatie waar Holland al eerder mee te maken had gehad en wat in het verleden geleid had tot jaren van politieke strijd.⁸¹ In eerste instantie leek de situatie nu beter af te lopen. Zonder duidelijk idee wat er nu gedaan moest worden werd er besloten bij de Duitse keizer ten rade te gaan, hij was per slot officieel nog steeds de leenheer van Holland. Lodewijk IV, de Duitse keizer, besloot zijn vrouw Margaretha, een dochter van Willem III, als opvolger te benoemen. Margaretha gaf in Holland, mogelijk om haar positie als gravin zeker te stellen, toe aan de plaatselijke elite en gaf enkele edelen als Willem van Beieren vergaande rechten waarmee de kans dat zijn gebieden ooit terug zouden vallen aan de grafelijkheid bijna nul werd. Margaretha vond veel weerstand, De Hollanders waren bang dat buitenlandse invloeden een einde zouden maken aan Holland. Margaretha moest dan ook beloven Holland, Zeeland en Henegouwen samen te houden. Het leek erop dat ondanks wat moeite Margaretha als gravin geaccepteerd werd.

Keizer Lodewijk kwam echter in de problemen toen er een tegenkeizer werd benoemd en zijn positie in het Heilig Roomse rijk onder druk kwam te staan. Om dit gevaar te kunnen bedwingen moest hij zoveel mogelijk gebieden van het rijk veilig stellen en hij vreesde misschien niet geheel onterecht dat zijn vrouw de controle over Holland en Zeeland niet kon verzekeren. De keizer besloot dat het beter was hun zoon Willem van Beieren, toen niet ouder dan 13, tot graaf te benoemen. Het conflict tussen de aanhangers van Margaretha en die van Willem leidde tot een langdurige partijstrijd in Holland in, de Hoekse en Kabeljauwse twisten, waarin voorstanders van Margaretha en Willem met elkaar de strijd aangingen. Margaretha haar positie in Holland was dus niet duurzaam, maar maakte de weg vrij voor haar zoon Willem en daarmee voor de nieuwe dynastie.⁸² Willem was al door zijn moeder benoemd als stadhouder in Holland en Zeeland. In 1350 zou hij uiteindelijk door een staatsgreep de titel graaf op weten te eisen. Willem zou echter niet lang kunnen genieten van de grafelijke waardigheid. In 1357 was hij geestelijk niet meer instaat om te regeren. Hiermee kwam er een

⁷⁹ Mieris, *Charterboek*, II 825, 855.

⁸⁰ Burgers, *Registers*, WI 114, WI 473.

⁸¹ Jansen, 'Een in zichzelf verdeeld rijk', 96-97.

⁸² Brokken, *Ontstaan van de Hoekse en kabeljauwse twisten*, 27-43.

voorlopig einde aan de partijstrijd die met de opvolging van Margaretha in Holland was uitgebroken.⁸³ Willem werd opgevolgd door Albrecht van Beieren, zijn broer die in eerste instantie als ruwwaard van Holland optrad, pas nadat Willem was gestorven, werd Albrecht daadwerkelijk graaf, een positie die hij tot 1404 zou bekleden. Hoewel de opvolgingsstrijd nu grotendeels voorbij was kende ook de regering van Albrecht onrust in Holland. Hij kon echter niet meer terugvallen op Jan van Beaumont.⁸⁴

Jan van Beaumont maakte het einde van Willem zijn regering niet meer mee. Na zijn dood werd hij opgevolgd door Jan van Blois, zijn kleinzoon, nog steeds een nauwe verwante van Albrecht van Beieren. Jan van Blois kwam dan ook in een roerig Holland aan toen hij zijn erfenis kwam opstrijken. Hij reisde door Holland om geld en bondgenoten te vinden alvorens naar zijn eigen gebieden af te reizen. Jan van Blois wordt als jong en speels beschreven, een onwaarschijnlijke opvolger voor de positie van zijn grootvader in het Hollandse staatsbestel.⁸⁵ Albrecht van Beieren vertrouwde in zijn verdere regering een aantal keer op Jan van Blois, A.A.M. Schmidt Ernsthuisen ziet een zekere distantie, omdat Jan van Blois in 1365 voor de positie van stadhouder werd gepasseerd door Floris van Borselen.⁸⁶

Wat bij deze gebeurtenissen in de gaten gehouden moet worden is de werking van het bestuur van Holland. Hoewel er in Holland niet altijd sprake van een partijstrijd was, volgt uit het hierboven beschrevene wel duidelijk dat een graaf van Holland rekening moest houden met verschillende partijen binnen zijn graafschap. Het is daarom nuttig om in plaats van diep in te gaan op de bovengenoemde gebeurtenissen een breder inzicht te verwerven in het bestuur en de verschillende politieke eenheden in het graafschap.

Het bestuur: de mogelijkheden van de graaf

De actieve politiek factoren waren in de 14de eeuw ten eerste de graaf als machtig middelpunt, daarna de adel en tot slot de steden. Beide waren mogelijk supporters of tegenstanders van de graaf. Het grafelijk bestuur moest ervoor zorgen dat de graaf efficiënt zijn *regalia* kon uitoefenen over zijn gebieden. Dit betekende enerzijds dat hij de adel en de steden tevreden moest houden om onrust te voorkomen, terwijl de graaf natuurlijk ook inkomsten wilde vergaren om zijn politiek te kunnen voeren. Hoewel er bij het begrip bestuur al snel aan iets georganiseerd wordt gedacht met allerlei raden en rekenkamers die gecontroleerd konden worden, gold dit niet voor het feodale bestuur dat Holland aan het eind van de 13de eeuw kende. Vanaf de 12de eeuw waren er ontwikkelingen die uiteindelijk zouden leiden tot een meer bureaucratisch bestuur in de 16 eeuw. Bureaucratisch betekende hierin vooral het

⁸³ Brokken, *Ontstaan van de Hoekse en kabeljauwse twisten*, 100-105.

⁸⁴ Boer, Cordfunke, *Graven van Holland*, 103-104.

⁸⁵ Verhoef, *De graven van Blois*, 31-34.

⁸⁶ Schmidt Ernsthuisen, 'Archief van de graven van Blois', 13-14.

formaliseren van het bestuur door middel van een duidelijke taakverdeling onder ambtenaren waarin de ambtenaren verantwoording aflegde voor de door hun verrichte taak. Dit gaat vaak samen met de centralisatie van de macht. Een feodaal bestuur is gebaseerd op de persoonlijke band tussen de machthebber, de graaf, en de uitvoerder van zijn gezag. Feodaal is dan ook te herkennen als informeel met specifieke persoonlijke afspraken tussen graaf en onderdaan die sterk van gebied tot gebied kunnen verschillen afhankelijk van lokale gewoontes. Bureaucratisch bestuur heeft algemeen vastgelegde afspraken waarin eenzelfde systeem voor alle gebieden geldt en waarin het werk van een ambtenaar efficiënt gecontroleerd kon worden. Zonder de feodale vertrouwensband moest de ambtenaar in dit systeem op een andere manier gebonden worden aan het bestuur. De overgang was alleen niet altijd even vanzelfsprekend, het was een geleidelijke ontwikkeling waar verschillende partijen probeerden een voor hun zo voordelig mogelijk systeem in te richten. Deze overgang van feodaal informeel naar bureaucratisch formeel besloeg dan ook enkele eeuwen.

14de-eeuws Holland vertoonde al kenmerken van bureaucrativering, maar het graafschap lijkt niet de beste voedingsbodem te zijn geweest voor een bureaucratisch bestuur. Zo was er pas vanaf 1280 sprake van de voor een goede bureaucratie zo belangrijke schrijvers in grafelijke dienst, al had het graafschap al wel een kanselarij.⁸⁷ Holland liep hierin flink achter bij de andere graafschappen, in het bijzonder met koploper Vlaanderen.⁸⁸ Sterker nog, gekeken naar de termen die rond beleningen werden gebruikt, lijkt het alsof Holland de Vlaamse feodale terminologie deels al had overgenomen voordat in Holland eenzelfde ontwikkeling had voorgedaan. In Vlaanderen was er al in de 13de eeuw behoefte aan een plek voor niet-edelen in het feodale systeem, terwijl dit in Holland pas in de 14de eeuw het geval was.⁸⁹

Het doel van het Hollandse bestuur was tweezijdig; naast het vergaren van zoveel mogelijk inkomsten voor de graaf, was het ook de taak van de graaf dat er recht en orde heersten in Holland. Een graaf die geen orde kon handhaven, was ongunstig voor zijn onderdanen. Een graaf die zijn financiën niet op orde kon krijgen, was zwak en zou uiteindelijk zijn overige plichten niet kunnen vervullen en zijn vorstendom verliezen.⁹⁰ Tegen het einde van de 14de eeuw werd het voor de graaf steeds moeilijker om beide voor elkaar te krijgen. Oorlogen werden duurder en regelmatig. Uit de noodzaak efficiënter belastingen te kunnen innen ontstond zo uiteindelijk een steeds centraler

⁸⁷ Jansen 'Een in zichzelf verdeeld rijk', 79-80.

⁸⁸ Heirbaut, 'European feudalism', 87-88.

⁸⁹ D. Heirbaut, 'De vroege feodaliteit in de Lage Landen een en ondeelbaar in alle vorstendommen?', *Pro memorie bijdragen tot de rechtsgeschiedenis der Nederlanden* 14 (2012) 18-30, aldaar 23.

⁹⁰ R. Stein, *De hertog en zijn staten de eenwording van de bourgondische Nederlanden* (Hilversum 2014) 122.

georganiseerd bureaucratisch bestuur.⁹¹ Dit was een geleidelijke ontwikkeling die vooral in de 15de eeuw duidelijk zichtbaar werd in Holland onder de Bourgondiërs.⁹²

Voor de 14de eeuw had Holland al een kanselarij en een grafelijke raad ontwikkeld. Beide zijn onderzocht door J.W.J. Burgers. Met betrekking tot de kanselarij concludeerde hij dat deze eind 13de, begin 14de eeuw snel tot ontwikkeling kwam. Door de handschriften van de verschillende oorkonden te vergelijken, kon hij concluderen wie ze geschreven hadden en hoelang zij in dienst waren van de graaf. Hieruit waren een aantal zaken af te leiden. Zo nam het aantal klerken onder het Henegouwse huis toe. Echter bleven de meeste klerken die onder Floris V en Jan I gediend hadden ook aan onder de Henegouwse graven. Naast een steeds actievare kanselarij was er ook steeds meer sprake van een hiërarchie.⁹³ De grafelijke raad blijkt een ander verhaal. Deze raad, of *curia comitis*, werd voorgezeten door de graaf met zijn leenmannen als leden. Traditioneel was het de taak de graaf te adviseren in geschillen tussen leenmannen onderling en tussen de graaf en de leenmannen.⁹⁴ Naar verloop van tijd ontwikkelde dit zich in Holland tot een kleine permanente bestuursinstelling. Hierbij kwam ook specialisatie kijken, waardoor naast de edelen ook klerken uit de kanselarij aan gingen zitten. De raad bleef echter georganiseerd rond de graaf en maakte deel uit van zijn hof.⁹⁵ Over de exacte taak en samenstelling van de grafelijke raad is nog veel onduidelijkheid, doordat er lange tijd weinig materiaal direct beschikbaar was. Pas met het digitaliseren van de registers van de Hollandse grafelijkheid werd er een bronneditie aan de raad geweid.⁹⁶

Uit de aanwezigheid van de verschillende personen in de oorkonden kan enigszins de samenstelling van de raad worden afgeleid. J.W.J. Burgers herkent hierin een kern bestaande uit personen die dicht bij de graaf stonden en vaak voorkomen in de bronnen. Dit waren over het algemeen geen machtige edelen, maar juist minder aanzienlijke personen die geen grote eigen gebieden in bezit hadden. Deze machtige edelen kwamen echter wel incidenteel in de raad voor. Het gaat dan om gevallen waarin de raad bij hun in de buurt was of waarin de besproken zaken hun persoonlijk aangingen. De raad was iets Hollands in de zin dat er niet een raad was voor alle gebieden van de graaf, Henegouwen had zijn eigen raad en ook lagere heren verzamelden eigen raden om zich heen. De raad kon ook functioneren als de graaf niet in het graafschap aanwezig was.⁹⁷ Dit maakte de raad in de 14de eeuw een belangrijk machtsmiddel dat snel werd uitgebouwd. Holland kon zo worden bestuurd zonder de aanwezigheid van de graaf, wat steeds vaker voorkwam.

⁹¹ J.A.M.Y. Bos-Rops, *Op zoek naar geld, de inkomsten van de graven van Holland en Zeeland, 1389-1433* (Hilversum 1993) 15.

⁹² Stein, *De hertog en zijn staten, 276-277*.

⁹³ Burgers, 'Grafelijke kanselarij', 115-122.

⁹⁴ C. de Koninck, *Glossarium van Romeinse en Latijnse rechtstermen* (Apeldoorn 1997) 106.

⁹⁵ Burgers, 'De grafelijke raad', 114.

⁹⁶ Burgers, *Registers*.

⁹⁷ Burgers, 'De grafelijke raad', 123-128.

Belangrijker was een efficiënter werkende raad voor de inkomsten. De overgang van een feodaal naar een bureaucratisch bestuur was al begonnen onder de graven uit het Hollandse huis in de vorm van het Baljuws ambt en van stadsraden die de graaf financieel bijstonden.⁹⁸ De baljuwschappen waren de oudste administratieve inrichtingen van Holland en stamden uit 1244. In de loop van 14de eeuw werden er meerdere administratieve ruimtes ingericht in de domeinen van de graaf van Holland. De Baljuw oefende in een dergelijk gebied de juridische *regalia* uit in naam van de graaf, terwijl de rentmeester een taak had die meer verbonden was aan het innen van de inkomsten uit de eigen domeinen van de graaf. Per gebied kon het sterk verschillen waar de inkomsten van de graaf precies op gebaseerd waren en ook in hoeverre de baljuw en rentmeester als losse ambten waren te herkennen. Enkele steden onderscheidden zich in deze periode al zodanig van het omliggende land, dat ze een aparte vertegenwoordiger van de graaf toe verwezen kregen, die vaak onder de naam scout ging. Een andere belangrijke inkomstenbron voor de graaf waren de beden. Een belasting buiten de normale bijdragen aan de graaf om, die dus ook niet gezien werd als een domeininkomst. Er waren bepaalde ideeën voor in welke gevallen de graaf een dergelijke bijzondere bijdrage mocht vragen aan zijn onderdanen. Ook hier geldt dat de regeling per gebied sterk kon verschillen, zo lijkt men in Zeeland steeds minder bij machte de bede te weigeren, terwijl dit in Holland wel voorkwam. In de 14de eeuw worden vooral de steden om deze bede gevraagd, leenland was soms geprivatiseerd om niet bij te hoeven dragen.⁹⁹ Het beeld dat hieruit volgt is dat de graaf in de 14de eeuw een bestuursapparaat had ingericht dat niet meer volledig afhankelijk was van de feodale band tussen de graaf en zijn dienaren. In plaats daarvan begon de graaf het bestuur steeds meer te regelen. Door bijvoorbeeld de baljuwschappen in te richten zorgde de graaf dat het uitvoeren van zijn juridische plichten duidelijker werd en ook beter te controleren was. Dat de situatie van gebied tot gebied kon verschillen laat echter zien dat het bureaucratische aspect nog niet tot het uiterste was doorgevoerd en dat lokale gewoontes tussen graaf en onderdaan nog steeds een belangrijke rol speelden.

De adel: oudste steunpilaar van het grafelijk gezag

De belangrijkste groep mensen naast de graaf was de adel, dit is zeker van toepassing op de politieke opkomst van de Hollandse steden. De meeste van hun hadden eigen gebieden in Holland en eenzelfde soort machtsbasis als de graaf. Zover dat ze ook *regalia* uitoefenden in hun gebieden en in sommige gevallen hun gebieden een identiteit meegaven, vergelijkbaar met hoe de term Holland sloeg op de gebieden van de Hollandse graaf.¹⁰⁰ Dat ze uiteindelijk in de graaf hun meerdere erkenden, betekende niet dat ze daarmee hun macht en invloed kwijtraakten. De adel koos er grotendeels voor zijn macht

⁹⁸ Jansen, 'Een in zichzelf gekeerd rijk'.

⁹⁹ Bos-Rops, *Op zoek naar geld*, 21-46.

¹⁰⁰ Cappon en van Engen, 'Stad door stadrecht?', 171-173.

binnen de structuren van het graafschap uit te oefenen in plaats van erbuiten. In Holland was er sprake van een uitgebreide adelstand waaraan recentelijk nieuwe studies zijn besteed.¹⁰¹ Dat de adel belangrijk was voor de graaf blijkt uit het al gegeven voorbeeld van Dirk IV, die door de steun van de lokale adel zijn landen wist te behouden.¹⁰²

Waarom was de graaf zo afhankelijk van de adel? Het was helaas voor de graaf niet het bezit van land dat politieke slagkracht gaf. De adel had iets veel belangrijkers te geven: strijders. Het uitoefenen van macht kwam neer op het kunnen uitvoeren van militaire operaties. In de 13de eeuw ontwikkelde zich in Holland een stand van edelen ridders. Zij boden hun diensten aan als krijger en kregen hiervoor burchten en land in bezit als betaling voor deze diensten. De graaf had door zijn uitgebreide landerijen de middelen om deze mensen aan zich te binden.¹⁰³ Hoewel deze ridders geen machtige edelen werden met hun kleine domeinen, waren ze als krijgers en bezitters van burchten en land in Holland in staat de graaf te steunen of juist zijn politiek tegen te gaan. Deze rol van de adel werd duidelijk toen Willem, broer van Dirk VIII, het in de 13de eeuw opnam tegen Lodewijk van Loon in de strijd om het graafschap. Met de steun van de Hollandse edelen, die het niet eens waren met de gang van zaken, kon Willem deze strijd aanbinden.¹⁰⁴

De graaf was afhankelijk van zijn edelen en het was gevaarlijk voor hem zich van hen te vervreemden. Floris V maakte deze vergissing toen hij sympathieën voor de Fransen kreeg, terwijl de adel zich in het Engels-Vlaamse kamp schaarde. Daarnaast was het vooral de adel die door haar persoonlijke banden met de graaf de belangrijke medestander in het grafelijke bestuur was. Hoe belangrijk de adel wel niet was, liet ze aan het eind van de 13de eeuw zien. Niet alleen wisten enkele machtige edelen de graaf gevangen te nemen, maar, na de dood van deze graaf, wist ook een Hollandse edelman, Wolfert van Borselen, zich tijdelijk als bestuurder van Holland op te werpen door de rol van voogd van Jan I op zich te nemen.¹⁰⁵

Stadsbesturen in een feodale heerlijkheid

Aan het eind van de 13de eeuw werd duidelijk dat edelen niet de enige waren die vanuit feodale relaties met de graaf invloed uitoefenden op de politiek. Ook de steden hadden deze band zover verzekerd dat ze als een actieve factor in het bestuur begonnen op te treden.¹⁰⁶ De rol van de Hollandse steden werd door Jan II bevestigd toen hij zonder steun van de adel zich tot de steden keerde om zijn kandidatuur

¹⁰¹ Jansen, *Ridderschap*, behandelt het Hollandse ridderschap.

¹⁰² Zie pagina 15.

¹⁰³ Jansen, *Ridderschap*, 25-36.

¹⁰⁴ Jansen, 'Een in zichzelf verdeeld rijk', 96-97.

¹⁰⁵ Vleugels, "Omdat wi jonc zijn", 143-146.

¹⁰⁶ Jansen, 'Een in zichzelf verdeeld rijk', 91-94

kracht bij te zetten. De participatie van de steden was in zekere zin onderdeel van een grotere ontwikkeling binnen het bestuur van het graafschap.

Dat de steden al bijzonder waren voordat ze hun rol in het Hollandse bestuur hadden opgeëist, blijkt niet alleen uit de bede. De steden hadden voor hun handel en nijverheid behoeften en rechten die ze enkel via een houder van de *regalia* in handen konden krijgen. Doordat de steden de graaf in ruil hiervoor ook iets te bieden hadden in de vorm van geld en mankracht konden ze zich gaan onderscheiden en distantiëren van het omliggende platteland. Tegelijkertijd kreeg de graaf steeds meer behoefte aan het uitbreiden van zijn positie, wat hem in de handen van de steden dreef.¹⁰⁷ Toen de steden in de loop van de 14de eeuw een politieke rol op gingen eisen, gebeurde dit net als met de overige ontwikkelingen binnen het bestuur van het graafschap: er werd voortgebouwd op de bestaande (feodale) gewoonten. De actieve rol van de steden werd uitgevoerd door middel van zogenaamde dagvaarten, waarbij de Hollandse graaf de steden vroeg afgezanten te sturen om bepaalde zaken te bespreken. Het is niet altijd even duidelijk wanneer het om een door de graaf afgeroepen dagvaarthandel ging en wanneer enkele steden op eigen initiatief bij elkaar kwamen. Er wordt hier dan ook vaak over een grijs gebied gesproken.¹⁰⁸ De steden van Holland vergaderden namelijk niet enkel in grafelijk omstandigheden, zo is de 14de eeuw ook befaamd om de rol die de Hollandse steden in de Deense oorlog speelden. Hier voerde de Hollandse steden zelfstandig politiek zonder veel bemoeienis van de graaf. Het zou dan ook tot 1428 duren voor er sprake was van een geconstitueerde Statenvergadering in Holland, wat inhield dat de bijeenkomst van afgevaardigde niet meer ad-hoc werd bepaald.¹⁰⁹ De deelname van de Hollandse steden aan de politiek moet in zekere zin ook feodaal begrepen worden. De graaf had zijn mensen binnen de steden en oefende zo zijn invloed uit op de steden. De stadsbesturen zochten contact met de graaf omdat hij hen bepaalde rechten kon geven, waardoor er een feodale relatie ontstond. In dit geval ging het niet over de relatie tussen twee personen, maar tussen een persoon en de instanties van de stadsbesturen. De steden weten dan ook pas een politiek momentum op te bouwen op het moment dat de Hollandse graaf om steun verlegen zit en wel toe moest geven aan enkele wensen van de steden met betrekking tot de positie van de steden binnen het bestuur. Hoewel het in Holland een nieuwe beleving was dat een grafelijk pretendent steunde op de steden, namen de steden al langer deel aan de feodale netwerken die bepalend waren in het Hollandse bestuur en werden zo vanzelf opgenomen in het steeds verder door ontwikkelde feodale staatsbestel. Een staatsbestel dat nog steeds feodaal was doordat de band met de graaf bepalend was, in plaats van gereguleerde deelname van afgevaardigden van de stadsbesturen aan het grafelijk bestuur.

¹⁰⁷ Hoppenbrouwers, 'Hollandse economie', 134.

¹⁰⁸ Prevenier, Smit, *Dagvaarten van Holland*, 1.2 VII-X.

¹⁰⁹ Blom, Lamberts, *Geschiedenis van de Nederlanden*, 134.

Conclusie

Holland was zoals A. Jansen beweert inderdaad in ontwikkeling. Het was ontstaan vanuit de manier waarop een adellijk geslacht erin slaagde rijkdom en later ook macht en invloed naar zich toe te trekken. Hierdoor wisten deze edelen uiteindelijk de positie van landsheer te creëren en op te eisen. Dit deden ze door steun te genereren via een systeem dat gebaseerd was op persoonlijke relaties waarin loyaliteit met aanzien werd beloond. In eerste instantie waren alleen andere edelen instaat aan dit systeem deel te nemen, omdat ze iets te bieden hadden dat de graaf nodig had. Later werden ook de urbane centra langzaam in dit systeem opgenomen. De grenzen van Holland werden niet bepaald door een keizerlijk decreet waarin werd opgesomd welke bezittingen de graaf van Holland in leen had, maar door in hoeverre de graaf erin slaagde zijn autoriteit erkend te krijgen door de edelen en steden. Het staatsbestel laat zien dat de grenzen van Holland bovenal bepaald werden door hoe goed de graaf zijn autoriteit wist te laten gelden. Als zijn vertegenwoordigers niet geaccepteerd werden, kon de graaf een gebied niet tot zijn domein rekenen en was het feitelijk geen deel van Holland. Binnen dit feodaal staatsbestel probeerden de graven hun positie te verbeteren. Dit hield in dat bestaande bestuursorganen, zoals de grafelijke raad, werden uitgebreid. In de gehele 14de eeuw bleven de feodale lijnen in stand en kan voor de mate waarin gebied 'Hollands' bestempeld werd, gekeken worden naar in hoeverre de edelen en steden zich bij het Hollandse bestuur in lieten.

Hoofdstuk 2: Jan en de heren van Blois, machtige heren of onderdanen van Holland?

De zijtak van het Henegouwse huis die Jan II in zijn testament de kans gaf om uit te groeien zou bijna de gehele 14de eeuw blijven bloeien. Drie heersers zouden elkaar opvolgen als heer van de Bloise goederen in Holland: Jan van Beaumont de stamvader, Jan van Blois tot de dood van zijn broer Lodewijk van Blois ook wel Jonker Jan, of Jan van Chatillon genoemd en Guy van Blois met wiens dood de zijtak uiteindelijk verwelkte. Jan van Beaumont kan met recht gezien worden als stamhouder van een adellijke dynastie.¹¹⁰ Zowel Jan van Beaumont als de heren van Blois hadden gebieden en belangen buiten het Hollandse graafschap, maar binnen Holland waren het aanzienlijke edelen waar de graaf niet zomaar omheen kon. Het feit dat de oorspronkelijke wortels van hun macht niet in Holland lagen, deed aan hun positie niets af. Hoewel ze niet inheems waren zoals de meeste andere machtige Hollandse edelen, waren ze net zo goed onderdeel van de Hollandse grafelijkheid en deden ze mee aan de Hollandse politiek. Hun positie in Holland hing dan ook grotendeels af van deelname aan de politiek en het bestuur van het graafschap. In het verlengde hiervan bepaalde deze deelname ook de mate waarin hun gebieden als Hollands bestempeld konden worden. Door te kijken naar de deelname van edelen aan het bestuur is het ook mogelijk om zichtbaar te maken hoe deze vazallen zich in hun feodale ondergeschiktheid aan de graaf gedroegen. Probeerden de heren van Blois dichtbij de graaf en zijn bestuur te blijven of creëerden ze juist afstand? Om inzicht in dit vraagstuk te krijgen zal er allereerst een globale geschiedenis van de Beaumont/Blois dynastie in Holland worden gegeven. Van daaruit wordt het bronnenmateriaal onder de loep genomen. Door te kijken naar de momenten waarop de heren van Blois contact hebben met de Hollandse graaf zal er inzicht verkregen worden in de relatie tussen beide en in hoe deze relatie zich in de loop van de 14de eeuw ontwikkelde. Was er spraken van vervreemding of wordt iets anders zichtbaar?

De geschiedenis van de heren van Blois en hun landen in Holland

Binnen Holland waren de heren van Blois door hun enorme machtsbasis aan het begin van de 14de eeuw te zien te zien als een nieuwe dynastie op het politieke toneel. Ze konden zich in belang, macht en connecties meten met oude Hollandse geslachten zoals de van Borselens en de heren van Arkel. Deze machtspositie was grotendeels, maar niet enkel, te danken aan het testament van Jan II. Zijn zoon was gedurende de vijftig jaar dat hij de gebieden in Holland in handen had, niet alleen een dienaar van de graaf, hij voerde ook een eigen politiek. Deze politiek lijkt om twee zaken te draaien; zoveel mogelijk land in handen te krijgen en het zo organiseren dat hij deze landen aan een erfgenaam na mocht laten.

¹¹⁰ Jansen, *Ridderschap*, 93-96.

Jan van Beaumont zou in beide slagen. Naast het land dat hij erfde kocht hij ook veel land van lagere edelen op.¹¹¹ Deze lagere edelen konden van hun land niet de benodigde inkomsten halen om hun adellijke levenswijze te bekostigen, waardoor verkoop van land aantrekkelijk was, een principe dat nog geen honderd jaar later als een vorstelijk failliet de deur voor de hertogen van Bourgondië open zou zetten.¹¹² Het land dat Jan in handen kreeg, bleef echter een Hollandse leen. Jan had misschien recht op de inkomsten en was in een aantal gebieden ook gerechtigd enkele *regalia* uit te oefenen, het was herhaaldelijk vastgelegd dat de schenking van dit land uitging van goede diensten aan de graaf en dat het nagelaten mocht worden aan erfgenamen.¹¹³ De manier waarop land kon terugvallen aan de graaf varieerde. Het meest kwam het voor dat er geen goede erfgenaam was bij de dood van de heer waardoor het land terugviel aan de landsheer. Een andere mogelijkheid was dat een leenman zijn leenheer tegenwerkte waardoor de leenheer het leen verbeurd kon verklaren, dit betekende eigenlijk gewoon dat de leenheer terug voor zichzelf opeiste. De gebieden bleven verbonden met het centrale gezag van het graafschap.

In het vorige hoofdstuk is beschreven hoe Margaretha van Beieren vijanden in Holland maakte door enkele edelen hun land in een onsterfelijk leen te geven.¹¹⁴ Dit betekende dat deze gebieden altijd binnen de familie mochten worden doorgegeven, dochters maar ook verre neven konden erven. Deze landen waren dus zo goed als verloren voor het grafelijk gezag. Het voorbeeld van Margaretha illustreert een zeker idee dat Holland een ondeelbaar geheel was dat niet naar goeddunken van de graaf in stukken mocht worden gesneden.¹¹⁵ Jan kreeg vaak wel de toezegging dat hij het land aan zijn nakomelingen na mocht laten, maar hij moest toen het duidelijk werd dat hij geen zoon zou krijgen de erfenis apart zien te regelen.¹¹⁶ Op het gebied van zijn erfenis liet Jan een straal tje gehaaide politiek zien om zijn landen zo goed mogelijk bij elkaar te houden. Door zijn dochter Johanna uit te huwelijken aan de Franse edelman Lodewijk de Chatillon en deze schoonzoon zijn gebieden in Frankrijk te schenken, voorkwam Jan dat deze gebieden verbeurd werden verklaard bij de onvermijdelijke oorlog tussen Frankrijk en Engeland, waar Jan als Hollandse edelman de Engelse kant moest kiezen. Het voorbeeld illustreert het grote belang dat het veiligstellen van gebieden voor volgende generaties voor Jan van Beaumont had. Dit was zeker geen unieke eigenschap van Jan van Beaumont, dit voorbeeld laat duidelijk zien dat Jan hierin te vergelijken is met de trend die A. Jansen waarneemt.¹¹⁷ Het was ook deze schoonzoon die Jan als erfgenaam aangewezen kreeg. Jan overleefde hem echter en werd

¹¹¹ Schmidt Ernsthäusen, *Archief van de graven van Blois*, 8-9.

¹¹² Stein, *De hertog en zijn staten*, 88-103.

¹¹³ Mieris, *Charterboek*, II 76, 77.

¹¹⁴ Brokken, *Ontstaan van de Hoekse en Kabeljauwse twisten*, 34.

¹¹⁵ Stein, *De hertog en zijn staten*, 95-96.

¹¹⁶ Schmidt Ernsthäusen, *Archief van de graven van Blois*, 10-11.

¹¹⁷ Jansen, *Ridderschap*, 171-175.

uiteindelijk opgevolgd door zijn kleinzoon Jan van Chatillon, de latere Jan van Blois. Ook dit ging echter niet vanzelf.¹¹⁸

Wat is er al bekend over Jan van Beaumont? Zijn carrière is over de gehele strekking uiterst vooruitstrevend en groot aantal van zijn ondernemingen zullen enige vorm van succes hebben genoten. Dit hoeft niet alleen gezien te worden als indicatie van zijn kundigheid, maar is deels ook een gevolg van de beperkte middelen en zijn ambitie. Als we naar het beeld kijken dat S.A. Waller Zeper in zijn proefschrift over Jan van Beaumont schetst, dan blijkt dat Jan naar alle waarschijnlijkheid een voor een edelman normale jeugd genoot, die hem zou voorbereiden op de rol van ridder, die hij als vierde zoon van een landsheer toebedeeld zou krijgen. Zijn oudste broer sneuvelde echter al in 1302 in Kortdijk, waar hij aan Franse kant meevocht. De tweede broer Hendrik wordt in een testament van 1303 nog genoemd, maar stierf nog in hetzelfde jaar. Dit alles maakte Willem de erfgenaam en voor Jan van Beaumont betekende dit mogelijk dat zijn vader hem een actievere rol toebedeelde in de toekomst van de dynastie. Zelfs met het zicht op een Hollandse erfenis was het apanage van Jan als vierde of derde zoon kleiner geweest en was er wellicht geen opvallende rol voor hem weggelegd. Nu kreeg Jan in 1304 al een militair commando toebedeeld van een Henegouws hulpleger dat een Franse belegering moest ondersteunen. Op dat moment kon Jan niet ouder dan 15 geweest zijn – toentertijd werd een edelman rond zijn twaalfde als handelingsbekwaam gezien.¹¹⁹ In 1308 waren Jan en Willem in Parijs aanwezig ter ere van het huwelijk van Isabella van Frankrijk en de Engels koning. S.A. Waller Zeper maakt uit de bronnen op dat zowel Willem als Jan ten tijde van deze festiviteiten als ridders werden gezien. In 1308 was Willem al vier jaar graaf van Holland en was hij begonnen met Jan de gebieden toe te delen in Holland, waar hij volgens hun vaders testament recht op had.

Enkele jaren later kreeg Willem van Lodewijk van Beieren, de nieuwe keizer van het Heilig Roomse Rijk, de flinke som van 52.000 pond toegeschreven, waarvan 10.000 pond aan Jan zou toekomen. Werd Jan hier beloond voor diensten aan de keizer tijdens een Italiaans avontuur? Het zou niet vreemd zijn voor een edelman van Jan zijn statuur om een buitenlands militair avontuur aan te gaan. Willem IV ging op kruistocht naar Pruisen en Jan de Stoute dankte zijn bijnaam aan een veldtocht op de Balkan.¹²⁰ Jan van Beaumont was dus ook zeker niet enkel de trouwe dienaar van zijn broer. Hoewel het commando uit 1304 misschien slechts een risicoloze aangelegenheid was, werden de taken die Jan werden toebedeeld steeds gewichtiger.¹²¹ Jan was dus zeker niet alleen Willem zijn trouwe dienaar, ook buiten de gebieden van zijn broer was Jan actief met eigen ondernemingen. In de literatuur valt Jan vooral op als de trouwe steunpilaar van het grafelijk gezag. Vooral in tijden van crisis

¹¹⁸ Mieris, *Charterboek*, III 709 en 821.

¹¹⁹ Vleugels, "Omdat wi jonc zijn", 154-155.

¹²⁰ Boer, *Cordfunke, Graven van Holland*, 93.

¹²¹ Waller Zeper, *Jan van Henegouwen*, 51-65

lijkt Jan even uit de schaduw van de graaf te komen, zoals rond de dood van zijn neef Willem IV, maar ook tijdens de verzoening van Margaretha en haar zoon Willem van Beieren.¹²² Omdat dit onderzoek draait om de positie van Jan in Holland wordt er zo min mogelijk gekeken naar wat Jan van Beaumont en zijn erfgenamen buiten Holland ondernamen. Dit betekent niet dat hun handelen buiten Holland niet relevant was voor de heren van Blois, maar dat die niet toevoegde aan zijn relatie met de Hollandse graaf, de relatie die centraal staat in deze scriptie.

De landen in Holland

Binnen Holland waren de domeinen van Jan van Beaumont belangrijk voor zijn positie. Hoewel hij als broer en later neef van de graaf een bepaald aanzien genoot, waren het zijn gebieden die hem tot een gewichtig figuur maakte, dat zich met de gevestigde adel kon meten. Aan de basis lag natuurlijk het codicille in het testament van zijn vader, maar de landerijen die Jan zelf naliet aan zijn erfgenaam waren veel uitgebreider dan enkel de Hollandse domeinen. Jan van Beaumont had gedurende zijn leven namelijk uitstekend zaken kunnen doen, als ridder en als grondbezitter.

De geschiedenis van de dynastie begint met de dood van graaf Jan II van Holland. Het concilie bepaalde dat Willem zijn broer aanzienlijke bezittingen in leen moest geven, maar liet de nieuwe graaf verder vrij om te bepalen welke gebieden dit dan mochten zijn. S.A. Waller Zeper, die in 1914 een uitgebreide studie aan Jan van Beaumont weidde, geeft een uitgebreide opsomming: Willem gaf namelijk zijn broer niet in een keer zijn gehele erfenis. Al snel na de dood van de graaf Jan II kreeg Jan van Beaumont beschikking over zijn erfenis in Henegouwen. Het duurde wat langer voordat Willem III ook aan apanage in Holland kon voldoen. Pas in 1308 werden de eerste goederen hier vrijgemaakt. Allereerst werden Noordwijk, Beverwijk en Wijk aan Zee samen met Westzande en Krommendijk met wat omliggende gebieden geschonken. Nog hetzelfde jaar mocht hij ook de heerlijkheid Gouda tot zijn gebieden rekenen en in 1310 werd Schoonhoven hieraan toegevoegd. In 1312 besloot Willem om zijn broer een jaarlijks inkomen te geven van de rentmeester van Zeeland, om zo aan het testament te voldoen. Rond dezelfde tijd werd vastgesteld dat de goederen terugvielen aan de grafelijkheid, mocht Jan zonder erfgenaam sterven. Het valt op dat Jan het volgende jaar apart werd beleend met de hoge en lage jurisdictie van Beverwijk. Dit doet vermoeden dat de eerste belening van 1308 alleen draaide om de economische inkomsten uit deze gebieden. In 1314 werd Jan Texel toegekend, maar als voorwaarde werd gesteld dat hij het terug zou geven als Willem hem iets aan zou bieden van dezelfde waarde. In 1315 ontving Jan de goederen van Floris van Borselen, die verbeurd waren verklaard na zijn politieke val. Wanneer Jan de goederen van Claes van Cats en Hendrik Buffel kreeg, is niet duidelijk, maar ook deze waren verbeurdverklaard. Tegen 1321 had Willem geen goederen meer voor handen

¹²² Boer, Cordfunke, *Graven van Holland*, 95-102.

om zijn broer in Holland mee te belenen en werd de rekening opgemaakt.¹²³ In figuur 1 is te zien hoe wijdverspreid de domeinen van Jan van Beaumont waren. Zelfs zonder de exacte grenzen vast te kunnen stellen wordt duidelijk dat het om een enorme en wijdverspreide machtspositie binnen Holland ging. S.A. Waller Zeper zoekt de verklaring voor deze enorme belening al in de politiek ambitie van Jan II die Jan van Beaumont niet zozeer beleende uit liefde voor zijn zoon, maar voor de creatie van een machtig en loyaal onderdaan. Jan heeft deze taak van onderdaan uiteindelijk langer uitgevoerd dan de Henegouwers zich graven van Holland konden noemen. Toch was Jan meer dan enkel de trouwe onderdaan, hij probeerde zijn bezit ook te vergroten. Dit ging binnen Holland via aankopen. Jan van Beaumont ging wel een huwelijk aan, maar dat had niet als doel zijn goederen in Holland uit te breiden. Jan was geen graaf, maar dat sloot hem niet uit van de meer internationale politiek en hij was dan ook bij verschillende ondernemingen buiten Holland betrokken, al dan niet op verzoek van zijn broer.¹²⁴ Jan was met andere woorden een edelman bij uitstek. Zijn erfgenamen deden het in zeker mate minder goed.

De erfenis

Toen Jan van Beaumont in 1357 stierf, werd zijn bezit geërfd door een jonge Franse edelman: zijn kleinzoon Jan die vaak als Jan van Blois wordt aangeduid. Er was hier dus geen sprake van een verre erfgenaam uit een zijtak die onverwachts een van de machtigste edelen van Holland werd. De opvolging door een Franse edelman was te wijdden aan het huwelijk tussen Jan zijn dochter Johanna en Lodewijk de Chatillon graaf van Blois. Dit huwelijk kwam Jan van Beaumont goed uit toen hij zijn Franse gebieden dreigde te verliezen. Het betekende ook dat Jan van Blois kon terugvallen op een aanzienlijke erfenis. Jan van Blois wist dat zijn erfenis eraan kwam. Bij de dood van zijn vader, Lodewijk de Chatillon had Jan van Beaumont de zaken in Holland en Henegouwen geregeld voor zijn kleinkinderen. Jan van Blois zou de Hollandse gebieden krijgen, Guy de derde zoon de Henegouwse erfenis. Hij had deze regeling zowel getroffen bij Margaretha in 1346 als bij Willem in 1354.¹²⁵ In het tweede document wordt Jan van Blois ook duidelijk als erfgenaam van de Hollandse goederen genoemd. In Holland werd in 1356 een oude ervaren edelman vervangen door een jongeman die nog veel te leren had. Jan van Blois verbleef al voor de dood van zijn grootvader in Holland, maar nam na de dood van Jan van Beaumont geen haast zijn Hollandse goederen te bezoeken en wachtte hiermee tot 1358.¹²⁶ Albrecht van Beieren, die op dat moment ruwaard van Holland was, liet geen tijd voorbij gaan zijn neefje op te nemen in het grafelijk bestuur. Voordat Jan in zijn Hollandse landen was

¹²³ Waller Zeper, *Jan van Henegouwen*, 62-67.

¹²⁴ *Ibidem*, 74-75.

¹²⁵ Mieris, *Charterboek II* 822.

¹²⁶ Verhoef, *De graven van Blois*, 14-15.

gearriveerd, kreeg hij al bericht van Albrecht. Op dat moment verbleef Jan echter nog in Dordrecht. Albrecht wilde zich duidelijk niet vervreemden van de nieuwe machthebber van de Bloise goederen en hoewel Jan van Blois niet de ervaring van Jan van Beaumont had, had hij wel de politieke macht van zijn grootvader geërfd. Van Jan van Blois kon niet verwacht worden dat hij zomaar de plek van zijn grootvader in de Hollandse politiek zou innemen, maar Albrecht wilde zijn neef niet uitsluiten.

Jan uitsluiten betekende namelijk hem van de grafelijkheid vervreemden en in het verlengde daarvan zijn gebieden. De relatie tussen Jan en Albrecht bleef geruime tijd goed. In 1370 werd Jan peetvader van Albrecht zijn zoon. Jan besloot het kind een harnas cadeau te doen.¹²⁷ Op dit moment begon Jan blijk te geven van persoonlijke ambities die buiten zijn bestaande goederen lagen. Jan had met zijn huwelijk met Mechteld van Gelre, dochter van Reinoud II, al claim gelegd op de hertogstitel van Gelre. In de jaren zeventig ondernam Jan pogingen deze claim hard te maken. Deze acties mislukten echter en Jan hield grote schulden over aan dit militaire avontuur. Ondanks de pogingen van Jan van Blois om een eigenlandsheerlijkheid te verkrijgen in de Lage Landen bleef hij Albrecht bijstaan. Vooral in militaire ondernemingen. In de laatste jaren lijkt deze activiteit terug te lopen, maar dat heeft vermoedelijk te maken met de gezondheidsproblemen van Jan van Blois.

Jan liet geen zoon na, maar had wel een nog levende broer die de Hollandse goederen erfde. Als kind had deze broer, genaamd Guy van Blois, bij een tante in IJsselstein de lokale taal geleerd. Daarnaast had Guy een aantal jaren als gijzelaar in Engeland doorgebracht. Herhaaldelijk keerde Guy echter in Holland terug. In 1375 om te trouwen met Maria van Namen. Met haar kreeg hij in 1377 een zoon, Lodewijk, die uitgetrouwde werd aan de dochter van de Hertog van Berry. Guy had na de dood van zijn broer echter weinig haast om zijn Hollandse landen te bezoeken en arriveerde pas in 1389 in Schoonhoven. Later dat jaar bezocht Guy Albrecht in Den Haag. Guy was echter niet van plan om lang in Holland te verblijven en leek voornamelijk voorkeur te geven aan Blois als standplaats en zo nu en dan aan Henegouwen. Na 1390 kwam Guy niet meer terug in Holland en hij liet het bestuur van zijn goederen over aan zijn vertrouwelingen. Toen Guy in 1397 stierf, had zijn vrouw geen interesse in de Hollandse goederen, ze zou de bijbehorende schulden niet hebben willen dragen. Door gebrek aan iemand die de lenen kon overnemen, viel het enorme goederenpakket terug aan Albrecht, de graaf van Holland.¹²⁸

De graven van Blois zijn bijna honderd jaar lang aanzienlijke edelen in Holland geweest. Er zijn echter verschillende tussen de drie opeenvolgende Hollandse edelen. Jan van Beaumont leek de meest efficiënte politiek te voeren. Zijn erfgenaam Jan van Blois verbleef veel in zijn Hollandse goederen, maar werd een minder vast onderdeel van Hollandse politiek als zijn grootvader was geweest. Jan van

¹²⁷ Verhoef, *De graven van Blois*, 149.

¹²⁸ *Ibidem*, 181.

Blois deed pogingen de landsheer van Gelre te worden, maar moest deze strijd opgeven. Met de dood van zijn broer Lodewijk werd hij echter wel graaf van Blois. Guy van Blois had minder interesse in Hollandse aangelegenheden. Hij liet zijn Hollandse zaken gewoonlijk over aan zijn lokale vertrouwelingen. Hoewel het op deze manier in grote lijnen duidelijk is wie de graven waren en wat hun ambities waren, geeft bovenstaande geen duidelijk beeld van hun deelname aan de Hollandse politiek. Daarvoor zijn andere bronnen nodig dan de rekeningen en tekstuele bronnen als de kronieken die H.A. Verhoef en S.A. Waller Zeper hebben gebuikt. Om deze vraag te beantwoorden moet gebruik worden gemaakt van het materiaal dat bij het bestuur van Holland werd geproduceerd.

De bronnen in aantallen

In het vorige hoofdstuk is beschreven welke middelen de graaf tot zijn beschikking had om politiek te voeren in het Hollandse graafschap. Hoewel de verschillende instanties in de loop van de 14de eeuw een ontwikkeling doormaakte in de richting van een meer gereguleerd bureaucratisch staatsysteem, was het nog steeds gebaseerd op de feodale raad van leenmannen. J.W.J. Burgers heeft laten zien dat deze raad uit een harde kern bestond die bijna altijd in de nabijheid van de graaf was. Daarnaast was er een bredere deelname van machtigere edelen die alleen voorkwamen als de raad zaken besprak die hun persoonlijk aangingen of de raad bij hun in de buurt verbleef.¹²⁹ Met hun enorme landepakket was het voor de heren van Blois niet nodig om langdurig in de nabijheid van de graaf te vertoeven. De persoonlijke relaties van deze edelen gingen echter verder dan enkel de Hollandse graaf. Ook onderling werkte edelen samen en konden verbonden gesloten worden. Ondanks dat er sprake was van een nauwe familieband zal dit niet voldoende zijn geweest voor de graaf van Holland om zich van de trouw van de heren van Blois te verzekeren. Een leenman met een dergelijk goederenpakket kon niet worden uitgesloten van het bestuur. Als de graaf deze edelman van zich zou vervreemden zou hij ook zijn invloed in deze gebieden verliezen, dat kon de graaf het beste zien te voorkomen.

¹²⁹ Burgers, 'De grafelijke raad', 137-138.

Figuur 1: Kaart met de gebieden die Jan van Beaumont als wingewesten in leen kreeg van de Hollandse grafelijkheid volgens S.A. Waller Zeper. Hierbij zijn alleen gebieden aangegeven waar Jan van Beaumont recht had op (een deel van de) grafelijke inkomsten.¹³⁰

Legenda bij figuur 1: Toegewezen domeinen.

	Toegewezen in 1308: de landen van Gerard van Velzen, Willem van Zaenden en Gerard van crayonhorst en de landen van Goude
	Toegewezen in 1310: Schoonhoven Katwoude en Waterland
	Toegewezen in 1314
	Toegewezen in 1315: bezit van Floris van Borselen
	Toegewezen in 1319: Poortvliet

¹³⁰ Schmidt Ernsthause, *Archief van de graven van Blois*, 9.

Contact tussen de graaf en de heren van Blois valt ruwweg in vijf categorieën onder te verdelen. De oorkonden van Holland geven een inzicht in hoe betrokken de heren van Blois in de politiek van de graaf waren. Deze oorkonden werden geschreven als getuigenis rondom de grafelijke besluitvorming. De overgeleverde bronnen die hiervan bewaard zijn, zijn gevarieerd. Sommige bronnen gaan over voorrechten die de graaf uitgaf als beloning voor trouwe diensten, anderen om uitspraken in conflict resolutie. Het moet hierbij worden opgemerkt dat de tekst van deze oorkonden niet altijd letterlijk te nemen is en dat de betekenis van sommige termen rond juridische handeling soms symbolisch opgevat moet worden.¹³¹ Echter dit onderzoek zal zich grotendeels toespitsen op voorkomen van de naam van de heren van Blois in bepaalde teksten. Op deze manier geven oorkonden een indicatie hoe vaak een bepaalde edelman in contact stond met de graaf.

Er zijn echter verschillende manieren waarop de naam van een edelman in deze oorkonden kon voorkomen. Dat een oorkonden wordt gepubliceerd geeft al blijk dat de beschrijving belangrijk genoeg was voor een dergelijke investering.¹³² De edelman kon ten eerste de uitvaardiger van de oorkonde zijn. In dit geval was hij degene die het initiatief nam tot datgene wat in de tekst werd besproken. De edelman kon ten tweede worden opgeroepen om in de besproken handeling bij te staan, door bijvoorbeeld borg te staan. Het was ten derde ook mogelijk dat een edelman de aangesproken partij was. Dit kon als de edelman de directe begunstigde was van de uitspraak in de oorkonde. Een voorbeeld hiervan is een oorkonde van Jan van Beaumont waarin hij het land van Katwoude verkocht. Willem voegde eraan toe dat hij de verkoop toestond en eraan zou meewerken.¹³³ Dit was vaak het geval als de graaf gunsten verleende, maar hier was ook sprake van als er een andere reden was om een edelman toe te spreken en deze categorie is dus breder dan enkel het ontvangen van een privilege van een leenheer. Ten vierde bleef de betrokkenheid van een edelman echter beperkt tot zijn zegel onderaan de oorkonde. Zoals het moment dat Willem III zijn zegel veranderde en Jan aanwezig was als een van de getuigen bij de vernietiging van de oude zegel.¹³⁴ Hoewel in het in dit geval lijkt of de edelman niet betrokken was bij de inhoud van de betreffende oorkonde, betekende het wel dat hij als getuige van de oorkonde functioneerde en tijdens het opstellen dicht in de buurt van de maker van de oorkonde was. Men zou zover kunnen gaan om een mee bezegelende edelman te zien als een tijdelijk lid van de brede grafelijke raad. Als vijfde gebeurde het ook dat een edelman wel bij naam werd genoemd, maar op geen enkele manier persoonlijk betrokken was bij het opstellen

¹³¹ G. Declercq, 'Between legal action and performance: the formation of charters in the early Middle Ages' in: M. Mostert ed., *Medieval legal process: physical, spoken and written performance in the Middle Ages* (Utrecht 2011) 55-74, aldaar 55-56, 72-73.

¹³² M. Mostert, *A bibliography of works on medieval communication* (Utrecht 2012) 3-4.

¹³³ Burgers, *Registers*, FR 37.

¹³⁴ Burgers, *Registers*, CA 15 en CA 16.

van de tekst. Een voorbeeld hiervan is de situatie waarin de naam van een edelman werd gebruikt om een gebied te identificeren. Dit zien we bijvoorbeeld toen Willem III gebied in leen gaf dat in het gerecht van zijn broer Jan van Beaumont lag.¹³⁵ Als de oorkonden, waarin de graven van Blois genoemd worden, in deze vijf categorieën worden ingedeeld, ontstaat er een overzicht waarin zichtbaar is hoe nauw de heren tot de graaf stonden in de verschillende fasen van de 14de eeuw.

Omdat in dit onderzoek gekeken wordt naar de persoonlijke relaties tussen de heren van Blois en de graven Holland, worden de gekozen onderzoeksperiodes gebaseerd op hun onderlinge regeringen. Beginnend met 1304 tot 1337, waarin Jan van Beaumont de Bloise goederen bezat en Willem III graaf van Holland was. Gevolgd door de periode 1337 tot 1345, waarin Willem IV regeerde en Jan van Beaumont hem bijstond. Als derde periode is 1345-1356 gekozen: de laatste jaren van Jan van Beaumont, gekenmerkt door de regeringen van Margaretha en Willem V. De vierde periode is de periode waarin Jan van Blois de goederen beheerde. Tegen de tijd dat hij in Holland aankwam nam Albrecht van Beieren al een deel van de verantwoordingen van zijn broer waar. De vijfde periode is die van 1381 tot 1397, waarin Guy van Blois heer van de goederen was. Deze periode vond geheel onder graaf Albrecht plaats.

Tabel 1: Overzicht van het voorkomen van de namen van Jan van Beaumont, Jan van Blois en Guy van Blois.¹³⁶

ROL/PERIODE	1304-1337	1337-1345	1345-1356	1356-1381	1381-1397
INIATIEFNEMER	8	8	10	26	14
RAADGEVER	8	15	6	7	1
BEGUNSTIGDE	5	4	6	15	4
GETUIGE	21	13	9	8	1
GENOEMD	14	4	0	7	2

Wat opvalt in tabel 1, is dat Jan van Beaumont zelden zelf het initiatief nam. Voor elke oorkonde die uit zijn naam werd uitgevaardigd in Holland, is er een meervoud van oorkonden waarin hij werd aangesproken. Jan van Beaumont was onder zijn broeder het meest als getuige actief. Dit lijkt te passen bij een trouwe edelman die zijn leenheer ter zijde stond. Jan zijn rol was actiever onder Willem IV en de roerige periode tussen Willem IV en Albrecht van Beieren. Onder Jan en Guy van Blois is iets totaal anders te zien. Jan van Blois vorderde vaker eigen oorkonden uit dan dat hij werd genoemd. De activiteiten van Guy van Blois lijken er eenzelfde verdeling op na te houden als die van

¹³⁵ Burgers, *Registers*, NH 423.

¹³⁶ Burgers, *Registers*. Mieris, *Charterboek*.

Jan, maar bij Guy was de activiteit vele malen lager dan bij zijn broer. Dit sluit aan bij het feit dat Guy weinig tijd in het Hollandse graafschap doorbracht en laat zien dat de verstandhouding tussen de heren van Blois en de graven Holland veranderde in de loop van de 14de eeuw, maar geeft geen inzicht in de details van deze relatie. Om enkel aan de hand van de actievere rol in de oorkonden te concluderen dat de heren van Blois zich vervreemden van het Hollandse gezag kan een gevaarlijke overgeneralisatie zijn. Er zijn verschillende andere scenario's mogelijk, een afwezige graaf, vergaande rechten op het uitoefenen van *regalia*, de activiteit kan handelen om onbelangrijkere zaken bijvoorbeeld een tol die de graaf in pacht had gegeven. De inhoud van de oorkonden moet dus ook in overweging worden genomen. Het is niet mogelijk dieper in het vraagstuk vervreemding op te gaan met enkel kwantitatief onderzoek. De meeste oorkonden die betrekking hebben op de heren van Blois zijn op zichzelf staande voorbeelden die niet in specifiekere categorieën kunnen worden onderverdeeld. Er is simpelweg te veel variatie op te weinig materiaal voor een dergelijke aanpak. De beperkte hoeveelheid oorkonden maakte het echter wel mogelijk om de inhoud direct te analyseren.

Jan van Beaumont, broer en oom van de graven

Jan van Beaumont zijn activiteit in de gebruikte Hollandse bronnen begint op het moment dat Willem III het testament van hun vader tot uitvoering bracht, te lezen in de oorkonden waarin Jan zijn uitgebreide landenpakket toegewezen kreeg. Het is belangrijk om te achterhalen hoe deze schenkingen precies in elkaar staken, om erachter te komen wat de machtspositie van Jan in Holland precies inhield. Er is namelijk variatie tussen de verschillende begunstingen. Zo was Willem duidelijk toen hij in 1308 Jan tot heer van Gouda benoemde.¹³⁷ Jan kreeg in deze oorkonden niet alleen de inkomsten uit het domein, maar hij mocht het ook nalaten aan zijn nakomelingen. Tijdens de Vlaamse inval werd Gouda als Vlaams steunpunt gebruikt. Willem III liet deze al bestaande titel na aan zijn broer, nadat de vorige houder van deze gebieden verbeurd was verklaard.¹³⁸ Jan had meer van zijn goederen aan in ongenade geraakte edelen te danken. Zo werden hem drie maanden eerder al de verbeurde goederen van een drietal Zeeuwse edelen toegewezen.¹³⁹ In 1310 wees Willem Jan niet direct gebieden of goederen toe, maar enkel de inkomsten van een pacht, een poging om te voldoen aan het bedrag uit het testament.¹⁴⁰ Het is dus duidelijk dat het recht om *regalia* uit te oefenen en het recht op de inkomsten uit een gebied niet per se samenvielen. Economisch en juridisch worden hier in een aantal gevallen duidelijk van elkaar gescheiden. Het testament spreekt ook enkel van een zeker bedrag waaraan werd voldaan. Door Jan toch in een aantal gebieden het recht te geven zelf *regalia* uit

¹³⁷ Mieris, *Charterboek*, II 77.

¹³⁸ Goudriaan, van Gent en de Graaf, 'Een eigen koers', 51-53.

¹³⁹ Mieris, *Charterboek*, II 76.

¹⁴⁰ Mieris, *Charterboek*, II 104.

te oefenen creëerde voor Willem een machtige bondgenoot voor zijn Hollandse politiek. De dienst aan de graaf, het besturen van gebieden uit naam van de landsheer en de beloning, het economische gewin uit een gebied, worden als twee aparte zaken behandeld, enigszins vergelijkbaar met hoe de voorgangers van de Hollandse graaf ooit enkele hoven van de Duitse keizer in bezit kregen zonder het recht om daar *regalia* uit te oefenen.

Buiten de lijst oorkonden waarin Jan de eerste delen van zijn Hollands domeinen toegewezen kreeg, trad Jan van Beaumont in eerste instantie vooral als getuige op. In maart 1312 getuigde Jan bijvoorbeeld in een brief waarin de lenen van de dochters van Putten werden beschreven.¹⁴¹ Rond dezelfde tijd veranderde Willem III zijn zegel, waar Jan weer een van de getuigen van was.¹⁴² In mei 1313 was Jan aanwezig toen een bastaard van Floris V de goederen van Jan van Renesse kreeg in plaatst van zijn jaargeld. In dit geval was naast Jan enkel de bisschop van Utrecht present als mede bezegelaar.¹⁴³ Het is lastig om dergelijke mede bezegelaars te benoemen als de grafelijke raad in actie was. De enige naam die in verband te brengen is met het onderzoek van J.W.J. Burgers, is die van Jan van Duivenvoorde.¹⁴⁴ Jan, de burggraaf van Zeeland en de heer van Voorne, kreeg ook enkele malen met Jan van Beaumont als getuige te maken. Die stond in 1313 bij een huwelijksregeling garant en ook toen de heer van Voorne in 1316 een deel van de inkomsten uit Zeeland toegewezen kreeg, was Jan van Beaumont getuige.¹⁴⁵ In juni 1317 werd de oudste bewaarde bron waarin Jan zelf *regalia* uitoefende gevonden. In de bron bevestigde Jan van Beaumont de rechten van Texel die Willem het eiland kennelijk al eerder gegeven had.¹⁴⁶ Willem had vermoedelijk gehoopt het eiland in eigen bezit te kunnen houden, maar besloot het toch te gebruiken om de erfenis van zijn broer te voldoen en schonk hem kennelijk niet enkel de inkomsten van het eiland, maar ook bepaalde rechten. In 1319 zien we Jan opnieuw in een actieve rol, maar in een andere context. Er was rond deze tijd een conflict tussen verschillende landsheren in de Nederlanden, waaronder de graaf van Holland, bisschop van Utrecht en de zoon van de graaf van Gelre. Jan trad hier niet alleen als scheidsrechter op, maar werd bijgestaan door de graaf van Vlaanderen.¹⁴⁷ De onenigheid tussen de betrokkenen werd echter niet direct opgelost. In oktober werd er een soortgelijke aantekening gemaakt in de registers.¹⁴⁸ Deze tekst werd gevolgd door een aantal brieven waarin de betrokkenen beloofden de uitspraak van Jan van Beaumont en Hendrik van Vlaanderen na te leven.¹⁴⁹ Hoewel er in een verklaring van november geen

¹⁴¹ Mieris, *Charterboek*, II 123.

¹⁴² Burgers, *Registers*, CA 15 en 16.

¹⁴³ Mieris, *Charterboek*, II 133.

¹⁴⁴ Burgers merkt de rol van Willem van Beieren op maar de verdere connectie is onduidelijk. Burgers, 'De grafelijke raad', 136.

¹⁴⁵ Burgers, *Registers*, WI 21 bis en Mieris, *Charterboek*, II 169.

¹⁴⁶ Mieris, *Charterboek*, II 185.

¹⁴⁷ Mieris, *Charterboek*, II 206, graaf van Lodi volgens de tekst van de oorkonde.

¹⁴⁸ Burgers, *Registers*, GE 5.

¹⁴⁹ Burgers, *Registers*, GE 4, 6,7.

verwijzingen naar de twist worden gevonden, was er hier wel sprake van een verdrag tussen Willem III en Reinoud II, zoon van de graaf van Gelre.¹⁵⁰ Dit wordt verder ondersteunt door de belofte van enkele edelen om de uitspraak van Jan en Hendrik na te komen, die op het zelfde moment was opgesteld.¹⁵¹ Het vermoeden dat dit verdrag een besluit was op de twist tussen onder ander Willen en Reinoud wordt versterkt door de twee getuigen van de tekst, Jan en Hendrik. Terwijl de diplomatieke samenkomst tussen Holland en Gelre nog gaande was, stond Jan zijn broer ook in andere zaken bij. Zo deelde in september de baljuw van Zuid-Holland, Jan van Bergen, mee dat Willem en Jan uitspraak hadden gedaan in een ander geschil. Het ging hier om een doodslag en een twist tussen enkele edelen en de inwoners en bondgenoten van de stad Schoonhoven.¹⁵² De betrokkenheid van Jan bij deze uitspraak is makkelijk te verklaren aangezien hij als heer van Schoonhoven ook zijn eigen belangen behartigde. De rol van Jan bij de vete tussen Willem en Reinoud laat zien dat Jan op dit moment in steeds belangrijkere kwesties werd betrokken.¹⁵³ Het herhaaldelijk optreden van Jan van Beaumont als getuige in allerlei zaken en zijn optreden bij de twist tussen Holland en Gelre laat zien dat Jan niet enkel door zijn broer vertrouwd werd. Hij was een aanzienlijk edelman die aanzien binnen en buiten Holland genoot om bij dergelijk zaken als scheidsrechter betrokken te worden. Deze erkenning blijkt ook uit de schenking van Rooms-koning Lodewijk in 1314.¹⁵⁴ Hierbij kreeg Willem een aanzienlijk bedrag, waarvan een vijfde voor Jan was, vanwege geleverde diensten. Het zal hier waarschijnlijk om militaire steun zijn gegaan, handelend voorgaand aan de verkiezing van Lodewijk. Jan is namelijk opvallend afwezig tussen 1308 en 1312 in het Hollandse bronnenmateriaal. Een aannemelijke reden voor dit hiaat is het buitenlandse avontuur van Jan. Hij had al jong militaire commando's genoten en had hier kennelijk ook enige vaardigheden in ontwikkeld. In ieder geval genoeg vaardigheden om Lodewijk bij te kunnen staan. Jan was misschien niet voorbestemd om graaf te worden, maar was al vroeg aan een indrukwekkende carrière begonnen.

Ook gedurende de resterende regering van Willem III bleef Jan actief in Hollandse aangelegenheden. Vaak als getuige van besluiten van zijn broer. Zo werd Jan nog een aantal keer genoemd in verband met de baljuw van Zeeland: hij stelde in 1321 samen met de baljuw de huwelijksvoorwaarden van Hendrik van Brederode op.¹⁵⁵ Een andermaal lijkt Jan betrokken bij een besluit over het Dordtse stapelrecht.¹⁵⁶ Uit de tekst wordt niet duidelijk wat Jan zijn positie hierin was. Er kan meer achter zijn betrokkenheid hebben gestoken. Na Dordrecht was Gouda de Hollandse stad

¹⁵⁰ Burgers, *Registers*, GE 13.

¹⁵¹ Mieris, *Charterboek* II 225.

¹⁵² Burgers, *Registers*, ZH 30.

¹⁵³ Waller Zeper, *Jan van Henegouwen*, 63.

¹⁵⁴ Burgers, *Registers*, WI 554.

¹⁵⁵ Burgers, *Registers*, WI 243 bis.

¹⁵⁶ Burgers, *Registers*, ZH 218.

die het meest conservatief was als het op de toll en vaarwegen door het graafschap neerkwam.¹⁵⁷ Bovendien deed Jan rond dezelfde tijd een belofte aan Schoonhoven, namelijk dat hij hun positie in het stapelrecht zou onderzoeken.¹⁵⁸ Hoe goed de relatie tussen Jan en Willem ook was gedurende deze jaren, Willem liet zijn invloed in Jan zijn landen duidelijk gelden. Regelmatig schenkt hij iemand land of jaargelden die afkomstig zijn uit het gerecht van zijn broer.¹⁵⁹ Uit deze teksten wordt de naam van Jan vooral gebruikt om duidelijk te maken welke gebieden bedoeld werden door de graaf, geenszins werd Jan zelf bij de besluitvorming betrokken. Andermaal was Jan weer de begunstigde van een grafelijke oorkonde. Zoals beschreven aan het begin van dit hoofdstuk is een groot deel van deze begunstingen te danken aan het testament van hun vader, het gaat dan vooral om inkomsten uit gebieden die Jan voor onbepaalde tijd worden toegewezen. In sommige gevallen is het verband met het testament afwezig. Zo werd er in 1333 een keur opgelegd aan het dorp Goes, waarin strenge restricties werden opgesteld voor het dragen van wapens en het plegen van geweld in de Zeeuwse stad.¹⁶⁰ De helft van het boete geld kwam aan Jan toe. Dit is een interessante situatie om de reden dat Goes als onderdeel van de verbeurde goederen van Floris van Borselen al in 1315 aan Jan was toegewezen.¹⁶¹ Het was echter Willem die hier *regalia* uitoefende. Jan leek hier door de betaling van de boetes enkel de rol van de baljuw toegewezen te krijgen. 10 jaar later speelde hij deze rol nog duidelijker, toen hij boetes oplegde in Goes voor vechterijen.¹⁶² In deze oorkonden werd ook de baljuw ontboden in Monster. Op dat moment was Jan van Beaumont stadhouder in Holland en waren er ook in Westkapelle ongeregelheden, wat zijn actieve rol in een probleem dat duidelijk onder de verantwoording van de baljuw valt, verklaard.¹⁶³ Deze voorbeelden uit 1343 vallen onder de regering van Willem IV waarin de verhouding tussen Jan en de graaf wat was omgeslagen. Onder Willem III wordt Jan alleen als scheidsrechter in een actieve rol gevonden. Verder bleef Jan altijd Willem zijn onderdaan en erkende hij ook altijd zijn positie van leenman ten opzichte van zijn broer. In een situatie waarin hij land wilde verkopen, vroeg hij bijvoorbeeld om toestemming van de graaf.¹⁶⁴ Er is zelfs een voorbeeld waarin Jan Willem verzocht rechten te schenken aan de onderdanen in zijn domeinen.¹⁶⁵ Jan was een edelman met aanzien, maar de graaf gaf de rechten in zijn gebieden uit.

¹⁵⁷ Smit, *Vorst en onderdaan*, 444-447.

¹⁵⁸ Prevenier, Smit, *Dagvaarten van Holland*, 30.

¹⁵⁹ Burgers, *Registers*, ZH 457, NH 423.

¹⁶⁰ Burgers, *Registers* ZE 618.

¹⁶¹ Mieris, *Charterboek*, 163.

¹⁶² Mieris, *Charterboek*, 679.

¹⁶³ Mieris, *Charterboek*, 679.

¹⁶⁴ Burgers, *Registers*, FR 62.

¹⁶⁵ Burgers, *Registers*, ZH 98.

Jan en zijn neef Willem IV

In 1337 overleed Willem III, die toen al als 'de Goede' werd aangeduid. Zijn zoon Willem IV vormde een groot contrast met zijn vader. Willem IV was veel militaristischer en slaagde er niet in de rust in zijn gewesten te bewaren.¹⁶⁶ Er werd niet alleen een diplomatiek leider opgevolgd door een militair, maar ook een 51-jarige door een 20-jarige. Dat hoeft geen moeilijkheid te geven, Willem III was zelf 18 toen hij graaf werd en niet eens zijn hele leven voorbereid op bestuur. Toch hadden Willem IV en Jan van Beaumont een harde leerschool gehad. De opvolgingsstrijd in Holland na de dood van Floris V en de kundige politiek van hun vader hadden ze van dichtbij meegemaakt. Zowel Jan als Willem speelde een actieve rol in het conflict. Willem IV miste een dergelijke leerschool. Dit betekende voor de positie van Jan van Beaumont dat hij na de rol van de trouwe broer, de rol van adviserende oom ging spelen. De bronnen veranderen nadat Willem IV graaf werd dan ook van toon, maar net als zijn vader Willem III, lijkt Willem IV Jan steeds weer te vinden.

Een taak die Jan erbij lijkt te krijgen, was die van bemiddelaar. Onder Willem III zagen we Jan al als scheidsrechter optreden, maar Willem gebruikte zijn gewaardeerde oom op een andere manier. Zo legde Jan in 1345 een vredesverdrag aan de bisschop van Utrecht voor uit naam van zijn neef.¹⁶⁷ Dit is niet de eerste keer dat Jan een rol speelde in de politiek tussen Holland en Utrecht. Willem III had, door hem Schoonhoven en Gouda te geven, Jan al tot de belangrijkste edelman in het grensgebied tussen het graafschap Holland en het Nedersticht gemaakt.¹⁶⁸ Toch blijft onder Willem III Jan zijn rol in de interactie tussen Holland en Utrecht beperkt tot een geval in 1337, waarin Willem III en Jan afspraken maken met de Utrechtse bisschop over een nieuw dijkrecht met betrekking tot de IJssel en het gebied rond Schoonhoven.¹⁶⁹ De aanwezigheid van Jan is uit te verklaren uit het feit dat de afspraken tussen Holland en Utrecht betrekking hadden op zijn gebieden. Jan kende het gebied en stond dicht bij de mensen die het dijkrecht tot uitvoer moesten brengen. Onder Willem IV waren er echter veel meer incidenten tussen de graaf en bisschop waar Jan bij betrokken was. In 1340 trad Jan als scheidsrechter op in een vete tussen Willem IV en de stad Utrecht zelf.¹⁷⁰ De uiteindelijk verzoening kwam op gang op initiatief van Jan, die samen met de bisschop van Utrecht aandrang bij zijn neefje om het geschil met de gilden van Utrecht bij te leggen.¹⁷¹ De uiteindelijke uitspraak lijkt ook door Jan te zijn opgesteld.¹⁷² Hoewel Jan onder Willem III ook als scheidsrechter in vetes optrad, zoals die met

¹⁶⁶ Boer, *Cordfunke, Graven van Holland*, 89.

¹⁶⁷ Mieris, *Charterboek*, II 695.

¹⁶⁸ Gouda vond zijn oorsprong in het ontginnen van het land tussen de Hollandse en Utrechtse machtsbasis. Tot de 12de eeuw is er strijd over wie heer was van het ontgonnen gebied. Goudriaan, van Gent en de Graaf, 'Een eigen koers', 50-51.

¹⁶⁹ Burgers, *Registers*, UT 174.

¹⁷⁰ Burgers, *Registers*, WI 402.

¹⁷¹ Burgers, *Registers*, WI 406.

¹⁷² Burgers, *Registers*, WI 403.

Reinoud van Gelre, was zijn rol destijds veel minder actief. De pogingen tot een verzoening onder Willem IV leken beter geregeld, er waren meer mensen bij betrokken en het overleg liep over een periode van bijna een jaar. De verzoening liep uit op een verdrag van wederzijdse bijstand tussen Holland en Gelre. In het geval van de vete met Utrecht lijkt Jan Willem IV bijna tot de orde te hebben geroepen. Oorlog met Utrecht was duur en het zal weinig mensen in Holland teleurgesteld hebben dat de strijd niet voortsleepte.¹⁷³

Jan trok niet alleen in deze situatie een actievere rol naar zich toe in de Hollandse politiek. Jan was getuige van een aantal gevallen van Hollandse edelen die hun leenhulde brachten aan hun nieuwe graaf.¹⁷⁴ Het is onduidelijk wanneer Jan zelf de hulde aan zijn nieuwe leenheer heeft gebracht, maar het is onwaarschijnlijk dat Jan zo'n opvallende rol aan het hof kon opeisen zonder op enig moment zijn loyaliteit te bevestigen door hulde aan de nieuwe graaf te geven. Hoewel het optreden van Jan als getuige in deze gevallen weinig zegt over zijn rol in de herbevestiging laat het zien dat Jan in september en oktober van 1337 regelmatig in de nabijheid van zijn neef was. Het bestudeerde bronnenmateriaal geeft helaas geen uitsluitsel of Willem de hulp van Jan vroeg, of Jan zichzelf aan zijn neef opdrong en of er een derde partij was die de jonge graaf en de ervaren edelman samenbracht. In 1339 laat Willem echter weten dat hij op advies van Jan een uitspraak deed over de biertol van Schiedam. Er werd hier zelfs gesproken over toestemming van Jan, terwijl Schiedam geen onderdeel was van zijn domeinen.¹⁷⁵ In juni 1340 deed Willem een uitspraak over de vismarkt van Katwijk in overleg met zijn oom.¹⁷⁶ De invloed van Jan op handelingen van Willem lijkt in de jaren erop alleen maar toe te nemen. Zo duikt Jan zijn naam ook op in beleningen van 1342. Anders dan bij beleningen die Willem III had uitgevaardigd werd de naam van Jan hier niet gebruikt om duidelijk te maken waar de goederen vandaan kwamen. Jan verzocht in sommige gevallen zelf om bepaalde gunsten voor derden. Zo werd de kinderen van Witte Hendrik Yenc een deel van hun schuld aan de graaf kwijtgescholden op basis van een dergelijk verzoek.¹⁷⁷ In andere gevallen stond Jan slechts garant als andere mensen verzochten om gunsten bij de graaf.¹⁷⁸ Rond dezelfde tijd kreeg Jan van Willem IV het recht om zelf keuren uit te geven, een bevestiging van zijn recht om zelfstandig *regalia* uit te oefenen.¹⁷⁹ Dit zou echter niet het hoogtepunt van Jan van Beaumont zijn in de Hollandse politiek. In 1343 besloot Willem IV dat hij weer op kruistocht ging, eerst naar Granada, maar daarna naar Pruisen. In zijn afwezigheid moest het dagelijks bestuur van Holland doorgaan.¹⁸⁰ Om het bestuur waar te nemen werd Jan van Beaumont in

¹⁷³ Boer, Cordfunke, *Graven van Holland*, 94.

¹⁷⁴ Zie bijvoorbeeld: Burgers, *Registers*, WI 141, WI 256, WI 15 en WI 14.

¹⁷⁵ Burgers, *Registers*, WI 167.

¹⁷⁶ Burgers, *Registers*, WI 209.

¹⁷⁷ Burgers, *Registers*, WI 300.

¹⁷⁸ Burgers, *Registers*, WI 376.

¹⁷⁹ Mieris, *Charterboek*, II 658.

¹⁸⁰ Boer, Cordfunke, *Graven van Holland*, 93.

augustus 1343 in de bronnen als stadhouder van Holland benoemd, toen hij verschillende baljuws opdroeg hun rekeningen op te stellen.¹⁸¹ Ook het al genoemde handelen van Jan op Goes en Westkapelle was gebaseerd op zijn positie van stadhouder. Na de terugkeer van Willem bleef Jan op eenzelfde manier zijn neef bijstaan met raad, zoals hij ook al voor zijn vertrek had gedaan. Willem zou echter snel weer op oorlogspad gaan en dit keer zou hij niet terugkeren.¹⁸² Jan zou hierdoor op zijn oude dag Holland verscheurd zien worden in het begin van de grote partijstrijd.

Jan hield zich grotendeels afwezig in de opvolgingsstrijd na de dood van Willem IV, die tegenwoordig bekend staat als de Hoekse en Kabeljauwse twisten. Het bekeken bronnenmateriaal geeft geen blijk van ambitie van Jan om graaf te worden, ondanks dat A.A.M. Schmidt Ernsthuisen dat wel beweert.¹⁸³ S.A. Waller Zeper laat echter zien dat Jan na de Friese veldtocht van Willem IV terugkeerde in Holland en daar geconfronteerd werd met een vrij chaotische situatie. Beaumont raakte rond deze tijd echter verstrikt in Frans-Engelse aangelegenheden, waardoor Jan zijn energie elders moest investeren. Jan had relaties met beide koninkrijken, maar was in de periode dat in Holland de opvolgingsstrijd uitbrak actief in Franse dienst.¹⁸⁴ Deze aangelegenheden stonden niet geheel los van het Hollandse graafschap. Zo eiste de koning van Engeland een deel van Zeeland op, omdat hij getrouwd was met de zus van Willem IV.¹⁸⁵ In januari 1346 sprak Jan Schoonhoven toe bij het beboeten van enkele ongeregeldeheden.¹⁸⁶ Toen Margaretha als nieuwe gravin de edelen van Zuid-Holland met gunsten beleende, werd, naast de baljuws en poorters, ook Jan uitdrukkelijk genoemd. Hij trad op als getuige.¹⁸⁷ Een rol die hij vaker opnam voor Margaretha.

Het meest opvallende optreden van Jan in de periode tussen Willem IV en Willem van Beieren is in een serie andere oorkonden. Hierin lijkt Jan zijn rol als scheidsrechter weer op te nemen, ditmaal tussen de verschillende vechtende partijen in Holland. H.M. Brokken, die deze fase van de Hoekse en Kabeljauwse twisten uitgebreid heeft onderzocht, ziet Jan niet als een speler van een van beide partijen.¹⁸⁸ Jan hield zich echter niet geheel afzijdig en zou al in 1346 door zijn achterneef Willem van Beieren zijn gevraagd zich met de opvolging te bemoeien.¹⁸⁹ Uiteindelijk is dit terug te zien in een aantal documenten waarin Jan uitspraak deed en uiteindelijk kennisgaf van de verzoening tussen Willem en Margaretha.

¹⁸¹ Burgers, *Registers*, 238.

¹⁸² Boer, *Cordfunke, Graven van Holland*, 94.

¹⁸³ Schmidt Ernsthuisen, *Archief van de graven van Blois*. Een dergelijke ambitie van Jan is erg onwaarschijnlijk. Op dit moment was het duidelijk dat hij geen zoon meer zou krijgen en dat een eventuele opvolging van Jan de strijd alleen maar zou uitstellen aangezien hij enkel een dochter als erfgenaam had.

¹⁸⁴ Waller Zeper, *Jan van Henegouwen*, 273-287.

¹⁸⁵ Mieris, *Charterboek*, II 700.

¹⁸⁶ Mieris, *Charterboek*, II 704.

¹⁸⁷ Mieris, *Charterboek*, II 709.

¹⁸⁸ Brokken, *Ontstaan van de Hoekse en Kabeljauwse twisten*, 253-278.

¹⁸⁹ Waller Zeper, *Jan van Henegouwen*, 304.

Jan stierf niet lang hierna, kort voordat Willem zijn verstand zover verloor dat Albrecht ruwwaard van Holland werd. Al de Hollandse goederen van Jan van Beaumont werden geërfd door zijn kleinzoon Jan van Blois. Jan van Beaumont had de erfenis van Jan van Blois al uitgebreid geregeld na de vroegtijdige dood van zijn schoonzoon Lodewijk van Blois. Ondanks al deze maatregelen ging de opvolging van Jan van Blois in Holland niet geheel automatisch. Tijdens het lange leven van Jan van Beaumont had de Hollandse graaf schulden gemaakt bij hun machtige vazal. Albrecht stelde als voorwaarde aan Jan zijn opvolging dan ook kwijtschelding van alle schulden die de graaf bij hem had.¹⁹⁰ Zelfs zonder deze schulden vond Jan de erfenis kennelijk nog waardevol genoeg om naar Holland te komen, want hij reisde af naar het Hollandse graafschap om zijn landen in bezit te nemen. In plaats van direct naar zijn eigen gebieden af te reizen maakte Jan een tussenstop in Dordrecht. Hier verzamelde hij edelen uit zijn gebieden om zich heen en leende geld om een schuld aan Albrecht te betalen.¹⁹¹ Het daar op volgende jaar was Jan in de buurt van Albrecht. Hij duikt een aantal maal als getuige op in verschillende oorkonden.¹⁹² Jan genoot deze periode ook gunsten van Albrecht. Zo kreeg hij recht op zekere tolleren en beloofde Albrecht hem zijn onkosten in het beleg van Delft te vergoeden.¹⁹³ Dit gebeurde allemaal voordat Jan van Albrecht zijn erfenis bevestigd kreeg in 1359.¹⁹⁴ Opvallend is echter dat Jan al voor deze bevestiging enkele oorkonden uitgaf. Zo verklaarde hij in een oorkonde dat een poorter van Schoonhoven beschermd moest worden tegen het verlies van al zijn goederen. In een andere oorkonde werd de samenstelling en het onderdak van de raad van Schoonhoven geregeld.¹⁹⁵ Moet dit worden opgevat als een uitoefening van rechten waarin Jan feitelijk nog niet was bevestigd? Albrecht verwijst bij zijn bevestiging naar een eerdere bron, afkomstig van Willem. Het was vrij duidelijk dat Jan van Blois van Jan van Beaumont zou erven. Bovendien was Jan in deze tijd in de buurt bij Albrecht, dit blijkt niet alleen uit de keren dat Jan met Albrecht mee bezegelde, maar ook uit het feit dat Jan kennelijk betrokken was bij het beleg van Delft. Albrecht had er ook alle belang bij deze nieuwe jonge edelman persoonlijk te leren kennen en een persoonlijke relatie op te bouwen. Jan had op dit moment verder geen landen, aangezien zijn oudere broer het graafschap Blois had geërfd en zijn jongste broer de Henegouwse gebieden had geërfd.

Jan van Blois kreeg dan ook snel een andere rol toebedeeld dan zijn grootvader. Hij had duidelijk banden met Albrecht en werd tot twee keer toe tot peetvader van zijn kinderen benoemd.¹⁹⁶ Verdere inmenging van Jan van Blois bleef echter zuiver militair en er zijn weinig situaties waarin hij

¹⁹⁰ Mieris, *Charterboek*, III 7.

¹⁹¹ Verhoef, *De graven van Blois*, 32-33.

¹⁹² Mieris, *Charterboek*, II 79 en 80.

¹⁹³ Mieris, *Charterboek*, II 73 en 89.

¹⁹⁴ Mieris, *Charterboek*, II 98.

¹⁹⁵ Mieris, *Charterboek*, II 9 en 10.

¹⁹⁶ Verhoef, *De graven van Blois*, 149-150.

actief deelnam aan het Hollandse bestuur. Jan geeft echter wel blijk van een andere ambitie, de ambitie om het Gelderse graafschap na te jagen. Om dit te bereiken creëerde Jan een claim op graafschap door te trouwen met Mechteld de dochter van Reinoud III, deze al genoemde opvolgingsstrijd Deze strijd is ook in de Hollandse bronnen terug te vinden.¹⁹⁷ Jan verzamelde troepen die hem beloofden trouw te dienen, op voorwaarde dat ze niet tegen de graaf van Holland ten strijden zouden trekken.¹⁹⁸ Opvallend is dat Jan in deze periode zijn Hollandse onderdanen aanschreef vanuit de positie van hertog van Gelre.¹⁹⁹ Nog opvallender zijn de keren dat Jan werd aangesproken als graaf van Gelre, zelfs Albrecht heeft geen moeite zijn neef bij deze titulatuur aan te spreken.²⁰⁰ Het gebruik van de titel was misschien dan ook een onderdeel van het proces de titel daadwerkelijk op te kunnen eisen. Jan gebruikte de titel zelf alleen in 1373 en na 1377 werd hij ook in Holland door niemand als zodanig meer aangesproken. Waarom liet Jan zelf de titel graaf van Gelre varen? Jan had ondertussen kans op andere grafelijke titel waar hij veel beter aanspraak op kon maken. Zijn broer Lodewijk was overleden en daarmee viel het graafschap Blois aan Jan toe. Hij voegde deze titel toe aan die van heer van Gouda en Schoonhoven.²⁰¹

Jan zijn Gelderse avontuur moet veel gekost hebben. Het zijn dan ook niet zijn militaire avonturen die hem kenmerken, eerder hoe hij zijn landen lijkt te 'regelen'. Texel kreeg in 1371 van Jan te horen dat ze hun zaken alleen voor eigen rechters mochten brengen.²⁰² In 1377 kreeg Texel meerdere handvesten. Het jaar erop kreeg Tollen het recht om een jaarmarkt te houden en kregen de bewoners bescherming tegen verbeuring, die wel wat lijken op de rechten die Schoonhoven al had gekregen.²⁰³ Natuurlijk zijn er ook conflicten, zo raakte Jan betrokken bij een conflict met Egmond. Albrecht probeerde tot een verzoening te komen in de onenigheid, waarbij veel goederen geroofd en beschadigd werden. Het feit dat zowel de heer van Egmond als Jan van Blois werden bijgestaan door hun stedelingen, duidt er misschien op dat dit een stedelijk conflict was en niet een onenigheid tussen de edelen. Vooral Schoonhoven en een bastaardzoon van Jan, de bastaard van Blois, spelen een belangrijke rol. Jan beschermde slechts zijn onderdanen.²⁰⁴ Jan riep ook een aantal maal een dagvaart op, een bijeenkomst van vertegenwoordigers van de steden. In 1358 gebeurde dit om het onrecht dat Reynoude van Brederode was aangedaan te bespreken.²⁰⁵ In 1359 werd er op Schoonhoven gesproken tussen Jan van Blois en de heer van Arkel.²⁰⁶ Deze bijeenkomst staat mogelijk in verband met een

¹⁹⁷ G. A. Noordzij, *Gelre dynastie land en identiteit in de late middeleeuwen* (Leiden 2008) 49-50.

¹⁹⁸ Mieris, *Charterboek*, II 257.

¹⁹⁹ Mieris, *Charterboek*, II 266 en 276.

²⁰⁰ Mieris, *Charterboek*, II 305.

²⁰¹ Vergelijk Mieris, *Charterboek*, II 213, 266 en 291.

²⁰² Mieris, *Charterboek*, II 276.

²⁰³ Mieris, *Charterboek*, II 347.

²⁰⁴ Mieris, *Charterboek*, II 360 en 361.

²⁰⁵ Prevenier, Smit, *Dagvaarten van Holland*, 241.

²⁰⁶ Prevenier, Smit, *Dagvaarten van Holland*, 255.

conflict tussen Albrecht van Beieren en de heer van Arkel dat op dat moment speelde.²⁰⁷ Ook in 1360 riep Jan van Blois een dagvaart af waar stadsraden en ambachtslieden van Holland bijeenkwamen. Er wordt vooral nadruk gelegd op de verschillende rekenmeesters die Schoonhoven voor de dagvaart bezochten.²⁰⁸

De sterkste aanwijzing voor de achterliggende gedachte van al deze keuren en dagvaarten lijkt te zien toen Jan in 1374 Willem Hont aansprak.²⁰⁹ De Hont werd aangewezen als Jan zijn rentmeester in Zeeland. Natuurlijk zijn de rekeningen van de graven van Blois op zichzelf al een aanwijzing dat de graven in zekere zin bezig waren om een gemeenschappelijk bestuur voor hun landen op te bouwen, maar de oorkonden laten zien dat dit verder ging dan enkel de persoonlijke financiën van de heer. De oorkonden die Jan uitgaf zijn voorrechten die zijn onderdanen tegemoet moesten komen en die in zeker zin lieten zien dat hij zich regelmatig voor zijn verschillende onderdanen interesseerde. Jan van Blois bleef dit tot aan zijn dood doen, zijn gebieden steeds meer reguleren om een efficiënt bestuur mogelijk te maken.

Met de dood van Jan van Blois gingen zijn landen en rechten in Holland over aan zijn broer Guy van Blois.²¹⁰ Guy erfde hiermee ook de titel van graaf van Blois, naast de uitgebreide goederen in Henegouwen die hij al in leen had. Guy was al sinds de dood van Jan van Beaumont heer van zijn Henegouwse goederen en van de erfenis van zijn broer hechtte hij de meeste waarde aan het graafschap Blois. Guy zijn lage interesse in Hollandse zaken blijkt uit de oorkonden waar hij bij betrokken was. Incidenteel werd hij door Albrecht van Beieren aangesproken. Zo blijkt dat Albrecht de muntslag in de landen van Blois geen goed idee vond toen hij Guy hierop aangesprak.²¹¹ Niet vreemd, aangezien muntslag een van de *regalia* was die de graaf in eigen hand wilde houden. Met de muntslag viel namelijk ook een zekere controle over de economie samen. Het grootste gedeelte van de handelingen van Guy in Holland vielen echter in de categorie van het bevestigen van rechten die al eerder door Jan van Beaumont en Jan van Blois aan de Hollandse onderdanen waren gegeven.²¹² Guy was in al deze gevallen de actieve partij. Albrecht werd grotendeels buiten de zaken van de Bloise goederen gehouden. De oorkonden waarin Albrecht rechten in deze gebieden uitdeelde gaan stuk voor stuk over de dood van Guy en waren een herbevestiging door de nieuwe landsheer.²¹³ Het enige geval waarin een besluit van Guy door de graaf werd bevestigd, was toen Guy zijn bastaard neef gebied in

²⁰⁷ Verhoef, *De graven van Blois*, 36.

²⁰⁸ Prevenier, Smit, *Dagvaarten van Holland*, 262.

²⁰⁹ Mieris, *Charterboek*, II 291.

²¹⁰ Mieris, *Charterboek*, II 338.

²¹¹ Mieris, *Charterboek*, II 327.

²¹² Zie bijvoorbeeld: Mieris, *Charterboek*, II 399, 531, 535, (687).

²¹³ Zie bijvoorbeeld: Mieris, *Charterboek*, II 744 voor Schoonhoven, 717 voor Krommendijk en 668 voor Westkapelle.

leen gaf in 1386.²¹⁴ Albrecht hield echter wel het recht op gebieden die in het gerecht van Guy vielen in leen te geven, zoals Willem III veelvuldig bij zijn broer Jan van Beaumont had gedaan. Het bleef in het geval van Guy wel bij een incident waarbij de heren van Arkel de begunstigten waren.²¹⁵ Verder geven de activiteiten van Guy in Holland vooral blijk van economische en logistieke handelingen, zoals het bedijken van de Zijp in 1389.²¹⁶ Albrecht bedankte Guy hier uitgebreid voor in de tekst en er is meer interactie tussen Albrecht en Guy van Blois te zien. Zo beloofde Guy in 1383 de vrouw van Albrecht bij te staan.²¹⁷ Het was een opvallende handeling toen Guy in 1396 verbeterde handvesten aan Krommendijk gaf.²¹⁸ Dit was namelijk een indicatie voor wat Guy zijn doel met zijn Hollandse goederen was. Guy was, toen hij graaf van Blois was, door zijn Henegouwse goederen al lang een trouwe onderdaan van de Hollandse graaf. Zijn doel was dan ook niet om in de gebieden als soeverein te besturen, ook al kon hij op uitgebreide rechten terugvallen. Het lijkt zijn streven te zijn geweest de gebieden zo efficiënt mogelijk te besturen, hetzelfde als bij zijn broer leek te gebeuren. Daarvoor hoefde hij zich niet te vervreemden van de grafelijkheid. De positie van waaruit hij de rechten uitgaf om de gebieden zo efficiënt mogelijk te besturen was juist afkomstig van de grafelijkheid. Guy onderhield zijn feodale relatie met Albrecht op dezelfde manier als zijn voorgangers dat deden.

Dat de Blois' staatsvorming niet onderdeel voor de Hollandse blijk uit het feit dat de gebieden nog lang na het einde van de Blois dynastie in Holland aangeduid werden als landen van Blois.²¹⁹ Dat deze lijn uiteindelijk uitstierf betekende een einde voor de zelfstandige koers die hun landsheer buiten de Hollandse grafelijkheid om kon nemen. Het einde van de lijn was echter geen breuk, feitelijk nam Albrecht slechts de plek in van de heren van Blois als landsheer en kon hij profiteren van de vergaande instanties die de heren van Blois hadden ingevoerd om hun bestuur efficiënter te maken. De gebieden lieten zich makkelijk opnemen tussen de grafelijke gebieden en de naam Blois zou als baljuwschap nog lang terug te vinden zijn in het Hollandse bestuur.

Conclusie

Vanuit het oogpunt van Jan van Beaumont en de heren van Blois was er in Holland geen sprake van vervreemding. Zelfs op het hoogtepunt van de macht van Jan van Beaumont bleef hij duidelijk een onderdaan van de grafelijkheid. De macht van de heren van Blois blijkt dan ook net zo goed afhankelijk van hun relatie met de graaf als van hun uitgebreide landen. De edelen zijn niet gebonden aan Holland,

²¹⁴ Mieris, *Charterboek*, II 441 voor de belening van de bastaard en 547 voor de bevestiging door Albrecht.

²¹⁵ Mieris, *Charterboek*, II 641.

²¹⁶ Mieris, *Charterboek*, II 548.

²¹⁷ Mieris, *Charterboek*, II 398.

²¹⁸ Mieris, *Charterboek*, II 651.

²¹⁹ Voorbeelden hiervan zijn de vele herbevestigingen die Albrecht uitgaf na de dood van Guy, maar ook in de 15de eeuw komt de term landen van Blois voor.

maar hebben uitgebreide bezittingen elders, waardoor ze niet altijd in de Hollandse politiek actief konden zijn. Deze inactiviteit betekende niet dat ze bezig waren zich los te maken van Holland, maar kan telkens worden teruggeleid op activiteit in andere streken. Er zijn momenten waarbij er mogelijkheden waren om zich te onttrekken aan Holland of waarin een eigen koers gevaren kon worden buiten de controle van het graafschap. De heren van Blois zagen er echter geen heil in om zich los te maken van het graafschap. Ze stonden door hun familiebanden dicht bij de graaf en deze relatie is constant in de bronnen terug te zien. Jan van Blois maakte dan wel gebruik van de uitgebreide rechten die zijn grootvader had gebruikt en deed een gooi naar een andere landsheerlijke titel, maar moest zich uiteindelijk bij zijn bestaande positie neerleggen. Mochten de landen van Blois hun ontwikkeling van verzelfstandiging hebben doorgezet, dan was het mogelijk geweest dat het landenpakket uiteindelijk buiten de invloed van de Hollandse graaf was gevallen. De politiek die de veel meer op Henegouwen gerichte Guy van Blois uitvoerde, maakte hier echter een einde aan. Hij was als heer zelden in Schoonhoven en vertrouwde het bestuur aan beambten toe die nauw samenwerkten met de Hollandse graaf. Er zijn dus aanwijzingen die op vervreemding duiden, maar de Hollandse graaf slaagde erin de heren van Blois te betrekken bij zijn bestuur en hierdoor konden zij hun graafschap bij elkaar te houden. Elke kans die de graaf van Holland zag om de macht en invloed van de heren van Blois in te dammen werd aangegrepen. Dit voorkwam echter niet dat Jan en Guy van Blois zich de uitoefening van uitgebreide rechten wisten toe te eigenen. Dat de heren van Blois een graafschap in een graafschap wisten te creëren, maakte vervreemding niet mogelijk. Dat was ook niet de bedoeling, de heren van Blois waren bezig het bestuur van hun landen stap voor stap aan te passen en uit te breiden volgens dezelfde trend van modernisering die ook de graaf zelf trachtte te volgen in zijn eigen gebieden.

Hoofdstuk 3: Schoonhoven en Gouda, steden onder de heren van Blois

Uit het vorige hoofdstuk is gebleken dat, hoewel de heren van Blois in hun gebieden een steeds centraler bestuur wisten op te zetten, dit niet betekende dat ze afstand creëerden tussen hun positie en het centrale gezag van de Hollandse graaf. In dit hoofdstuk wordt gekeken naar de vraag of dit ook geldt voor de steden in hun gebieden. In hoofdstuk 1 is uitgelegd hoe in de 14de eeuw steden zich hadden ontwikkeld tot een politieke machtsfactor. De steden hadden het kapitaal en de mankracht waarvoor de graaf in ruil beroep kon doen op toezeggingen aan de stadsbesturen. Jan II had al laten zien dat de loyaliteit van de steden doorslag kon geven in de vraag wie Holland bestuurde. De belangrijkste steden in de gebieden van de heren van Blois waren Gouda en Schoonhoven. In dit hoofdstuk wordt gekeken hoe deze steden in het 14de -eeuwse bronnenmateriaal naar voren komen. Om dat te kunnen doen, wordt er eerst dieper ingegaan op de relatie tussen de steden en hun heer of graaf. Vervolgens wordt geanalyseerd in welke context Gouda en Schoonhoven voorkomen in het bronnenmateriaal. Aan de hand van deze informatie wordt gekeken of deze twee steden gedurende de 14de eeuw te zien waren als Hollandse of eerder als Bloise steden.

De politieke macht van middeleeuwse steden

Hoe konden steden als Gouda of Schoonhoven in de 14de eeuw politiek bedrijven? P.C.M. Hoppenbrouwers beschrijft hoe Holland zich in de 13de en 14de eeuw ontwikkelde van een agrarisch land naar een stedenland. De Hollandse steden ontstonden uit urbane centra die in het agrarische landschap konden uitgroeien. Dit kon door commercie, zoals Zierikzee en Dordrecht, maar er zijn ook steden die hun bestaan aan hun positie in de grafelijke domeinen te danken hadden, zoals Leiden en Haarlem. In de loop van 14de eeuw begon ook de nijverheid in de steden een belangrijke factor te worden en dan vooral de lakennijverheid en het bier brouwen. De Hollandse steden waren in hun ontwikkeling echter lang achtergebleven bij bijvoorbeeld de Vlaamse steden. Deze ontwikkeling wordt aangeduid als het 'trage ontwaken.' De politieke macht van de steden ontstond vooral door hun betrokkenheid bij de graaf. Er ontstond een intensieve relatie toen de steden steeds meer behoefte aan juridische bescherming van de graaf kregen voor hun groei en commerciële ondernemingen, terwijl de graaf afhankelijk werd van de monetaire middelen die de steden hem beschikbaar konden stellen.²²⁰

De aandacht die middeleeuwse steden genieten in de moderne literatuur wordt grotendeels opgewekt door hun commerciële rol. Een aantal moderne ideeën op het gebied van handel zouden

²²⁰ P.C.M. Hoppenbrouwers, 'De Hollandse economie ca. 975-ca.1570, van Waterland tot stedenland' in: T. de Nijs en E. Beukers, *Deel 1 geschiedenis van Holland tot 1572* (Hilversum 2002) 103-148, aldaar 118-134.

zijn ontstaan onder de stedelijke handelselites.²²¹ Gouda en Schoonhoven zijn wel steden die ontstaan zijn aan belangrijke waterwegen, maar nemen in deze historiografie geen grote rol in. Ze horen niet bij de steden die bij grote handelsondernemingen ver van het Hollandse thuisland betrokken waren. Hun politieke invloed strekte zich dan ook niet ver buiten de grenzen van het graafschap uit, maar diende lokale belangen. Hollandse steden vormden geen stadstaten die probeerden een deel van het ommeland te controleren, zoals in Vlaanderen en Italië wel gebeurde.²²² Hollandse steden bleven klein en waren alleen niet in staat grote invloed uit te oefenen op het lokale grafelijke beleid. Als de Hollandse steden zich inmengden om de graaf tot iets te bewegen, deden ze dat gezamenlijk.²²³ Dit betekende niet dat alle interactie tussen stad en heer via een collectief van steden verliep. Voor de eigen privileges van de stad, het mogen houden van markten, de rechtspraak en bestuur en de verplichtingen aan de heer, liep de communicatie vaak wel direct tussen stad en heer. Zolang deze privileges natuurlijk geen verstrengeling opleverde met die van een andere stad.

Een stad, of beter gezegd het stadsbestuur, had er belang bij om met zijn heer te onderhandelen, omdat de privileges uiteindelijk afhankelijk waren van de relatie met de heer. Er kan gedacht worden aan vrije handel, maar zelfs het regelen van een simpele gerechtshandeling zou voor een stadsbestuur al controle over orde en zekerheid binnen de eigen stadsmuren betekenen en daarom van onschatbare waarde voor een groeiende gemeenschap zijn. Voor al deze privileges en rechten geldt dat alleen een beoefenaar van *regalia* ze kan uitreiken. Als een bepaalde stad alleen vermeld wordt in de bronnen, is er vaak sprake van een dergelijke gunst die aan de stad werd verleend. Dit geldt ook voor Gouda en Schoonhoven, regelmatig werd de stad of de poorters van de stad genoemd als ze rechten kreeg toegewezen of voor zaken omtrent koop en verkoop of waarin schulden werden genoemd. Zoals in het eerste hoofdstuk al is beschreven, konden stadsbesturen deel uitmaken van het feodale netwerk van hun heer. Alleen omdat de stadsbesturen altijd de collectieve belangen van de gemeenschap behartigden en niet enkel de belangen van één persoon of familie, zoals voor edelen gold, gedroegen stadsbesturen zich anders in deze feodale relaties. De stadsbesturen laten zich in de 14de eeuw daarom ook niet identificeren op het niveau van individuen die het beleid vormden. Er wordt tegenwoordig dan ook over de stadsbesturen gesproken – de mensen die voor de stad spraken en als afgevaardigden naar dagvaarten afreisden – als een etniciteit die een feodale relatie aangaat met de graaf of een andere edelman. De loyaliteit van de steden aan de graaf of aan hun heer hing af van de vraag welke connectie voor de steden het grootste belang had. Een stad die al zijn rechten aan zijn heer had te danken en wiens belangen keer op keer door de heer werden behartigd,

²²¹ O. Gelderblom, *Cities of commerce, the institutional foundations of international trade in the Low Countries, 1250-1650* (Princeton 2013) 1-15.

²²² J.C.H. Blom en E. Lamberts, *Geschiedenis van de Nederlanden* (Amersfoort 2012) 56-58.

²²³ J.G. Smit, *Vorst en onderdaan, studies over Holland en Zeeland in de late middeleeuwen* (Leuven 1995) 445-447.

zou niet zomaar de graaf boven de heer verkiezen. Een stad die echter contact met de graaf hield en toezeggingen van de graaf kreeg, zou dit wel doen. Duidelijke voorbeelden van deze stedelijke loyaliteit zien we tijdens de Vlaamse inval. Schoonhoven richtte zich toen tot Jan II en kreeg van hem toestemming om vestingwerken op te trekken. Gouda werd door zijn heer Nicolaas van Cats juist als uitvalbasis voor Vlaamse troepen gebruikt.

De steden waren met andere worden loyaal aan degene die hun belangen het best kon behartigen. Welke belangen hadden de steden? Het grootste belang van de steden en in het verlengde daarvan de burgerij, was orde en gerechtigheid. De onderdanen gaven voorkeur aan een heer of graaf die hun economisch en juridische positie beschermde en verzekerde.²²⁴ H.A. Verhoef heeft aan de hand van de rekeningen van Blois geprobeerd de economie van deze steden te beschrijven. Schoonhoven komt in zijn werk vooral over als een centrum van nijverheid, waarvan een deel zich richtte op het hof van de graven van Blois. De hoven van edelen als Jan van Beaumont en Jan van Blois waren drukbezocht en waren daardoor een grote afnemer van goederen. De lokale handel en textielnijverheid zouden hun bestaan zelfs grotendeels te danken hebben aan deze lokale afzetmarkt.²²⁵ Gouda had naast zijn lokale nijverheid ook nog een netwerkfunctie door zijn ligging aan de belangrijkste vaarwegen door Holland.²²⁶ Al deze ondernemingen konden geholpen worden door de rechten die een edelman kon uitreiken. Het belang van de steden dat hieruit voortkwam, was niet gebonden aan de leden van het stadsbestuur van een bepaald moment, maar aan de positie van de stad in het graafschap. Om uitspraken te kunnen doen over de positie van deze steden in Holland is het dan ook niet nodig te achterhalen wie het stadsbestuur vormden, maar juist te kijken naar de incidenten waar de stad direct bij werd betrokken.

De steden en hun heer

De geschiedenis van de stad Schoonhoven gaat ver terug. Het was een van de oudste steden van Holland en had deze positie vermoedelijk te danken aan de positie langs de Hollandse binnenwateren als de Lek.²²⁷ Schoonhoven was een belangrijke stad toen de Henegouwse dynastie op het Hollandse toneel verscheen. Dit blijkt uit het feit dat Jan II Schoonhoven in 1304 het recht gaf zich te versterken en te verdedigen tegen hun heer Nicolaas van Cats.²²⁸ Niet enkel wijst dit erop dat Schoonhoven instaat was zichzelf te verdedigen, maar ook dat het stadsbestuur bij machte was om een eigen politiek te

²²⁴ Stein, *De hertog en zijn staten*, 55-58.

²²⁵ Verhoef, *De graven van Blois*, 41-48.

²²⁶ B. Ibelings, 'De route 'binnendunen'. De scheepvaartroute langs de Goudse sluis en tol, de Wassenaarse Gouwesluis en de Spaardammertol (13de tot 16de eeuw)' in: D.E.H. de Boer, J.W. Marsilje en J.G. Smit (ed.), *Vander rekeninghe, bijdragen aan het symposium over onderzoek en editieproblematiek van middeleeuws rekeningsmateriaal gehouden in Utrecht 27 en 28 februari 1997* (Den Haag 1998) 221-255, aldaar 226-227.

²²⁷ Smit, *Vorst en onderdaan*, 441.

²²⁸ Mieris, *Charterboek*, II 16.

voeren ten behoeve van Jan II, terwijl hun stadsheer van Cats het Vlaamse kamp koos. De stad Gouda was rond dezelfde tijd minder van belang. Uit het overgeleverde materiaal blijkt dat de stad dienstdeed als een uitvalspunt voor tegenstanders van Jan II. Nadat hij het graafschap onder controle had gekregen, werd de heer van Gouda dan ook van zijn goederen verbeurdverklaard.²²⁹ Toen Jan van Beaumont de steden later kreeg toegewezen, was dat in de vorm van de titels van heer van beide steden.²³⁰ Jan van Blois noemde zichzelf dan ook, tot hij uiteindelijk claim gaat leggen op Gelre, heer van Schoonhoven en Gouda.

Door deze titulatuur is er in een aantal gevallen waarin Gouda of Schoonhoven in een oorkonde wordt genoemd slechts sprake van de stadsheer en niet van betrokkenheid van het stadsbestuur zelf. Doordat Jan van Beaumont en Jan van Blois vaak verbleven in hun kasteel bij Schoonhoven, was Schoonhoven vaak de plaats van uitgave van een oorkonde.²³¹ Bij het aantreden van de heren was er in Gouda nog geen residentie, maar in de loop van de 14de eeuw werd er grond gekocht en een kasteel gebouwd. Dit werden de belangrijkste residenties van de graven van Blois op hun eigen Hollandse grondgebied. De heren verbleven hier natuurlijk niet alleen, er waren vaak mensen op bezoek aan het hof. Zelfs de graaf van Holland verbleef zo nu en dan in Schoonhoven en Gouda, al was het zeer sporadisch.²³² In 1359 had Gouda bijvoorbeeld de eer het toneel te zijn van de verzoening tussen Albrecht van Beieren en Jan van Arkel.²³³ De Hollandse graaf had echter geen logeeradres in Schoonhoven of Gouda zelf, zoals in steden in zijn eigen kernland vaak wel het geval was.²³⁴ De stad Schoonhoven veel mee hebben gekregen van een grafelijk bezoek. Zeker de herbergen waar de paarden gestald werden en waar een deel van het hof verbleef.²³⁵ De rekeningen van de graven van Blois geven blijk van een persoonlijke relatie tussen de graaf van Blois en de bestuurders van Schoonhoven. Zo krijgen enkele bestuurders in verschillende jaren tussen 1357 en 1365 reigers geschonken uit de domeinen van de graven van Blois. Ook bemoeiden de heren van Blois zich uitgebreid met de lokale nijverheid, zoals uit de verordeningen over de bierbrouwers in Gouda blijkt, waar de rekeningen aantekeningen over bevatten.²³⁶

²²⁹ Goudriaan, van Gent en de Graaf, 'Een eigen koers', 52-53.

²³⁰ Mieris, *Charterboek*, II 77, 82.

²³¹ Prevenier, Smit, *Dagvaarten van Holland*, 149, 158 en 278.

²³² J.G. Smit 'De verblijfplaatsen van de graven van Holland en Zeeland in de late middeleeuwen', *Holland historisch tijdschrift* 24 (1992) 113-129, aldaar 113-115.

²³³ Mieris, *Charterboek*, III 95.

²³⁴ Smit, 'Verblijfplaatsen van de graven', 124-125.

²³⁵ Verhoef, *De graven van Blois*, 41.

²³⁶ *Ibidem*, 143-144.

Rechten en conflicten

Verreweg het merendeel van het materiaal dat gevonden wordt over Gouda en Schoonhoven en de heer van Blois heeft betrekking op rechten en conflicten. Natuurlijk was de heer van Blois meer dan een grafelijke notabele die met zijn excentrieke levensstijl de plaatselijke economie sterkte. Schoonhoven en Gouda vielen onder zijn autoriteit en dat is terug te zien in de bronnen. In 1320 kreeg Schoonhoven van Jan van Beaumont uitgebreide handvesten toegewezen.²³⁷ Twee jaar later liet Willem de graaf van Holland weten dat hij deze gunst bevestigde.²³⁸ Tussentijds lijkt Schoonhoven in conflict te hebben gelegen met Dordrecht over het stapelrecht. In eerste instantie richtte de stad zich tot zijn heer om tot een uitsluitel te komen. Jan liet de stad in 1321 weten dat zijn broer de graaf beloofd had dat hij onderzoek zou gaan doen naar de rechten van Schoonhoven in het Dordtse stapelrecht.²³⁹ Het kwam niet snel tot een oplossing en pas in 1325 lijkt er sprake te zijn van een definitieve uitspraak onder leiding van de bisschop van Utrecht. Voor de uitspraak werd hij bijgestaan door een groot aantal edelen en ridders, maar zowel Willem als Jan ontbraken. De uitspraak was tussen Dordrecht en de steden van Holland waar zowel Gouda als Schoonhoven zich aan de kant van Holland schaalden.²⁴⁰ In 1346 richtte Jan van Beaumont het woord weer direct tot zijn onderdanen in Schoonhoven, dit keer regelde hij de boetes die stonden op het onnodig breken van de vrede, de openbare orde. In de tekst is Jan Schoonhoven dankbaar voor zijn en in de tekst wordt er nadruk opgelegd dat de boete voor het breken van de vrede niet boven een bepaald bedrag uit mocht komen, 25 Hollandse pond, zolang er geen sprake was van doodslag. Uit de tekst valt niet op te maken of er sprake van een voorval was of dat het een gunst was die de poorters van Schoonhoven meer rechtszekerheid gaf.²⁴¹ Het bestuur liet dezelfde dag nog weten dat ze het bericht van ontvangen hadden en bevestigden dat de uitspraak bleef gelden tot wederopzegging.²⁴² In 1356 was het Jan van Blois die de rechten van Schoonhoven bevestigde, hij maakte van de gelegenheid gebruik om mee te delen dat hij al zes jaar in de stad had gewoond.²⁴³ Op hetzelfde moment gaf Jan een brief uit waarin werd verklaard dat een poorter van Schoonhoven niet meer dan de helft van zijn bezittingen kon verliezen.²⁴⁴ Daarnaast schonk hij Schoonhoven de wind, een schenking die inhield dat Schoonhoven een windmolen mocht bouwen.²⁴⁵ Jan van Blois lijkt met al deze brieven aan Schoonhoven duidelijk te maken dat hij als nieuwe heer van de stad het beste voor had met zijn onderdanen. Hij legde nadruk

²³⁷ Mieris, *Charterboek*, II 236.

²³⁸ Mieris, *Charterboek*, II 285.

²³⁹ Prevenier, Smit, *Dagvaarten van Holland*, I 38.

²⁴⁰ Prevenier, Smit, *Dagvaarten van Holland*, I 45 en Mieris, *Charterboek*, II 364.

²⁴¹ Mieris, *Charterboek*, II 704.

²⁴² Mieris, *Charterboek*, II 704.

²⁴³ Mieris, *Charterboek*, III 9.

²⁴⁴ Mieris, *Charterboek*, III 10.

²⁴⁵ Mieris, *Charterboek*, III 10.

op het feit dat hij geen vreemde van de stad was en neemt de poorters gerechtelijk in bescherming op eenzelfde manier als zijn grootvader in 1346 had gedaan. Gouda werd op dit moment geen rechten toegekend, al werd de stad wel genoemd als het om goederen ging die in leen van Utrecht werden gehouden en die Jan erfde als heer van Gouda.²⁴⁶

Later wordt de rol van Gouda in het bronnenmateriaal prominenter. In 1372 werden zowel Gouda als Schoonhoven handelsprivileges in Gelre gegeven. Jan van Blois vaardigde deze uit vanuit de positie van graaf van Gelre.²⁴⁷ Deze twee privileges moeten waarschijnlijk meer gezien worden als een poging van Jan van Blois om zijn positie als Graaf van Gelre te versterken en het zal de poorters van Schoonhoven en Gouda wellicht niet zoveel hebben uitgemaakt of ze als handelaar wel of geen toegang hadden tot het Gelderse achterland. In 1373 is het Albrecht van Beieren die Schoonhoven vrijsprak van gedane geweldplegingen op voorwaarde dat de stad hen met 200 man voor drie maanden bijstond.²⁴⁸ Schoonhoven was snel met het bevestigen van het bericht, wat impliceert dat er afgevaardigden van Schoonhoven in Den Haag waren om nog dezelfde dag het antwoord te kunnen geven.²⁴⁹ Dat Albrecht zich nu opeens zo direct richtte tot Schoonhoven betekende niet dat de heren van Blois minder actief waren in Holland. In het daaropvolgende jaar kreeg Gouda namelijk van Jan van Blois het recht dat ook zijn poorters niet van meer dan de helft van hun goederen verbeurd verklaard konden worden.²⁵⁰ Een andere oorkonde uit dezelfde tijd geeft blijk van ontwikkeling in Gouda, zeker toen Jan van Blois toestemming gaf een sluis nabij Gouda te bouwen.²⁵¹ In 1375 kreeg Gouda voor het eerst zijn stadsrechten herbevestigd, zoals Floris V ze ooit had afgekondigd. Het is wel Albrecht van Beieren en niet Jan van Blois die de oorkonde uitvaardigde. Ook werd de bewoners van Gouda toegezegd dat ze op dezelfde manier hun privileges mochten gebruiken als ze onder Albrechts broer Willem hadden gedaan.

In 1386 leek Albrecht zich weer met Schoonhoven te bemoeien, tijdens de ongeregeldheden tussen de heren van Egmont en van Blois, wat waarschijnlijk inhield dat de onderdanen uit de gebieden van beide edelen onderling in conflict waren. Uit de verwijzingen naar wederzijdse plundertochten mag worden opgemaakt dat het om een langdurig probleem ging. Albrecht doet uiteindelijk uitspraak in de strijd tussen. Vooral Schoonhoven en de Bastaard van Blois, Jan zijn bastaardzoon, worden uitgebreid genoemd in de opsomming van geweldplegingen tussen de beide partijen.²⁵² De tekst lijkt erop te wijzen dat dit conflict begon tussen onderdanen van Egmont en Blois. Toen de edelen er

²⁴⁶ Mieris, *Charterboek*, III 11.

²⁴⁷ Mieris, *Charterboek*, III 266.

²⁴⁸ Mieris, *Charterboek*, III 283.

²⁴⁹ Mieris, *Charterboek*, III 283.

²⁵⁰ Mieris, *Charterboek*, III 277.

²⁵¹ Mieris, *Charterboek*, III 286.

²⁵² Mieris, *Charterboek*, III 360.

onderling niet uitkwamen, raakte de graaf erbij betrokken. Niet veel later, in 1381, kreeg Schoonhoven zijn rechten opnieuw bevestigd door de graaf van Blois. Ditmaal werd er wel een restrictie gesteld aan de schepenen van de stad, ze moesten een aantal jaar in Schoonhoven gewoond hebben alvorens ze het ambt mochten opnemen.²⁵³ In 1395 was het Gouda die uitgebreide rechten ontving, ditmaal van Guy van Blois. Hij verleende de stad het recht om enkele gebouwen met verschillende functies op te richten.²⁵⁴ Schoonhoven kreeg deze belening niet, Gouda was de stad in opkomst, terwijl Schoonhoven tegen het eind van de 14de eeuw steeds meer aan belang inboette.²⁵⁵ Schoonhoven werd nog in een van de laatste oorkonden die de heren van Blois uitgaven genoemd, in dit document geeft Guy van Blois de burgers van Gouda en Schoonhoven de vrijheid burgers van Utrecht dood te slaan.²⁵⁶ Het is twijfelachtig dat dit een initiatief is van Guy van Blois, die zich vooral in zijn Henegouwse en Franse gebieden interesseerde. Waarschijnlijk werd met dit document een wens van de Hollandse graaf beantwoord.

Als het gaat om rechten en conflicten die Gouda en Schoonhoven direct aangingen, is te zien dat ze vooral contact hadden met de heren van Blois. Zij waren over het algemeen de initiatiefnemers die de steden rechten gaven of bijstonden in conflicten. De graaf komt in de bronnen in deze context ook voor maar veel minder. Jan van Beaumont liet zijn broer Willem III de rechten die hij aan Schoonhoven uitgaf bevestigen, maar Willem III werd niet genoemd als Jan een uitspraak deed over de rechtspraak binnen de stad. Jan van Blois riep de grafelijkheid zelfs helemaal niet te hulp toen hij rechten gaf aan de steden. Er is hier een lijn in te ontdekken waarin de heren van Blois steeds uitgebreidere *regalia* lijken uit te oefenen in de beide steden. Deze onafhankelijkheid van het grafelijk gezag is een duidelijk vereiste voor vervreemding. Alleen om van vervreemding van Holland te kunnen spreken voor de steden, zou te zien moeten zijn dat de steden zich niet meer direct met de graaf in laten.

Albrecht van Beieren laat echter zien dat de steden nog steeds zijn onderdanen waren toen hij Schoonhoven vrijspak van vervolging in ruil voor mankracht. Hoewel Gouda en Schoonhoven zich in de regel vooral in laten met hun stadsheer als het aankomt op zaken als recht en conflict was het net zo goed mogelijk dat de graaf deze rol speelde, zelfs diep in de 14de eeuw wordt dit waargenomen. Dat hij deze rol minder speelt dan de heren van Blois is dan vermoedelijk ook eerder te danken aan het feit dat de graaf simpelweg geen tijd had zich op elk niveau met dit soort zaken te bemoeien en het daarom graag overliet aan zijn trouwe vazal, de heer van Blois.

²⁵³ Mieris, *Charterboek*, III 385.

²⁵⁴ Mieris, *Charterboek*, III 631.

²⁵⁵ Goudriaan, van Gent en de Graaf, 'Een eigen koers', 59-60, 78.

²⁵⁶ Mieris, *Charterboek*, III 632.

De steden in Holland

De landen van Blois waren onderdeel van Holland, ook Gouda en Schoonhoven werden gezien als Hollandse steden. Dit betekent dat we deze steden dan ook terugzien in verschillende gebeurtenissen in Holland die de steden niet direct aangingen. In 1305, nog voordat de steden aan Jan van Beaumont waren toegewezen, waren afgevaardigden van beide steden aanwezig toen Willem bepaalde dat iedereen die niet kon bewijzen dat hij van adel was net als de gewone lieden belasting moest gaan betalen.²⁵⁷ Met de belening van Jan van Beaumont kwam er geen eind aan de aanwezigheid van afgevaardigden van Gouda en Schoonhoven bij dergelijke gebeurtenissen. In 1356 zijn er wel afgevaardigden aanwezig bij de verzoening tussen Willem van Beieren en de bisschop van Utrecht.²⁵⁸ In 1359 werd er uitspraak gedaan over een verdrag tussen Albrecht en de bisschop waarbij ook rechtsheden vanuit Schoonhoven aanwezig waren.²⁵⁹

De meeste interactie tussen Gouda en de rest van Holland is echter commercieel. Dit heeft er onder andere mee te maken dat Gouda aan een belangrijke vaarroute ligt waar de Hollandse graaf enkele belangrijke tolposten had geplaatst.²⁶⁰ Op het moment dat de Hollandse graaf privileges gaf met betrekking tot de handel in het graafschap, viel de naam Gouda dan ook snel. Iets dat meerdere malen gebeurde in de 14de eeuw, bijvoorbeeld in 1337 voor de koopmannen van Ieper.²⁶¹ Willem verklaarde dat ze alleen bij Gouda en Geervliet tol hoefden te betalen. De heren van Blois deelden ook dergelijke handelsprivilege uit waarbij zowel de tolleren bij Gouda als Schoonhoven genoemd werden.²⁶² Er waren meerdere tolleren in deze streek en sommigen had de graaf in eigen bezit gehouden. Dit had vooral gevolgen voor welke tollerenregisters bewaard zijn gebleven en welke niet.²⁶³ Met deze oorkonden liet de Hollandse graaf echter zien dat hij mensen toegang kon geven tot gebieden die de heren van Blois in leen hielden. Het enige waar de graaf koopmannen niet zelf van vrij konden pleitten waren de tolleren die de heer van Blois toebehoorden. Het is echter moeilijk een oordeel te vellen welke vrijgeleide een handelaar nodig had om in Holland handel te kunnen voeren. Hoe exact het tolsysteem in elkaar stak, blijft tot de dag van vandaag onduidelijk. Het materiaal lijkt er echter op te duiden dat, hoewel het onder Jan van Beaumont vooral de graaf zelf was die de vrijheid voor de vaart langs Gouda uitgaf, het in de tweede helft van de 14de eeuw de graaf van Blois was die dit recht opeiste. Dat het regelen van de vrije doorgang van een groep handelaren niet altijd vanzelf ging, blijkt uit het voorbeeld van de vrije doorgang van die van Amsterdam in 1360. De burggraaf van Leiden leek actief te lobbyen

²⁵⁷ Mieris, *Charterboek*, II 49.

²⁵⁸ Mieris, *Charterboek*, III 2.

²⁵⁹ Mieris, *Charterboek*, III 100.

²⁶⁰ Smit, *Vorst en onderdaan*, 437-439.

²⁶¹ Mieris, *Charterboek*, II 585.

²⁶² Mieris, *Charterboek*, III 209 en 247.

²⁶³ Ibelings, "Binnendunen", 221-222.

om dit voor Amsterdam te regelen. Albrecht ging hierop in toen hij in Schoonhoven was.²⁶⁴ Het duurde echter tot 1367 voordat Jan van Blois Amsterdam vrije doorgang door zijn landen gaf en de tol betalingen beperkte tot de tol van Gouda en Schoonhoven.²⁶⁵

Een ander punt waarin vooral Schoonhoven veel genoemd werd, heeft betrekking op de dijken. Zoals Smit opmerkte, was het water in Holland vriend en vijand en door het gebied van de heren van Blois liepen enkele belangrijke rivieren.²⁶⁶ In 1328 oordeelde Willem over de dijk aan de IJssel die tot Schoonhoven liep.²⁶⁷ In 1336 is er ook sprake van een nieuw dijkrecht waar poorters van Schoonhoven actief in werden betrokken.²⁶⁸ Dijken waren niet alleen Hollands belang, ook Utrecht kwam in verband met de dijken rond Schoonhoven vaak in de bronnen voor. In 1349 riep Willem IV Dordrecht, Geertruidenberg en Schoonhoven op om de dijken aan de IJssel te beschermen tegen de macht van Utrecht.²⁶⁹ Ook Albrecht van Beieren bemoeide zich met de bedijking rond Schoonhoven toen hij in 1367 Sweder van Alkonde opdracht gaf een dijk tussen Schoonhoven en Heemraden aan te leggen.²⁷⁰ Er lijkt met betrekking tot de dijken dus geen afname van de autoriteit van de graaf ten bate van de heren van Blois te zijn geweest. Vermoedelijk omdat de dijken belangrijk waren voor een groter gebied dan enkel de landen van de heren van Blois. Commercie had ook bovenregionale belangen, alleen nam de winst uit tollens snel af, wat ervoor zorgde dat de Hollandse graaf al een groot deel van de tollens in pacht gaf. In plaats van zelf de inkomsten op te strijken gaf hij de inkomsten tegen een betaling af.²⁷¹ Hoewel de graaf op deze manier nog steeds baat had bij de handelaren in zijn graafschap, waren de inkomsten van de tollens op deze manier niet meer in zijn belang, wat verklaart dat het uitgeven van tolvrijheden verschoof van de graaf naar de heren van Blois. In de gevallen dat er toch conflict was over de handel kon de graaf zich er wel mee bemoeien, maar verder had hij met de vrijheid tollens uit te geven, een kernaspect van veel handelsprivileges, zeker als het om onderdanen van Holland ging, niets te maken.

Conclusie

Het materiaal met betrekking tot de steden Gouda en Schoonhoven laat bovenal zien dat het ten alle tijden Hollandse steden waren in de 14de eeuw. De rechten en privileges die ze in deze periode kregen, werden uitgegeven door Jan van Beaumont en de heren van Blois. Dat was te verwachten aangezien

²⁶⁴ Mieris, *Charterboek*, III 121.

²⁶⁵ Mieris, *Charterboek*, III 209.

²⁶⁶ Ibelings, "Binnendunen", 222.

²⁶⁷ Mieris, *Charterboek*, II 463.

²⁶⁸ Mieris, *Charterboek*, II 584.

²⁶⁹ Mieris, *Charterboek*, II 761.

²⁷⁰ Mieris, *Charterboek*, III 217.

²⁷¹ Weststrate, *In het kielzog van moderne markten. Handel en scheepvaart op de Rijn, Waal en IJssel, c. 1360-1560* (Leiden 2007) 52-53.

ze de feodale heren van beide steden waren. Deze positie hadden ze in leen van de graaf wat hun autoriteit feitelijk een verlengstuk van het grafelijk gezag maakte. Zeker onder Jan van Beaumont is te zien dat de graaf nog heel actief was met het herbevestigen van privileges die Jan van Beaumont uitgaf in zijn landen. Pas later, als ze uitgebreidere rechten toegezegd krijgen om *regalia* uit te oefenen in hun gebieden, neemt deze activiteit van de graaf sterk af. Dit kan makkelijk gezien worden als een langzaam proces waarbij de heren van Blois hun gebieden stap voor stap losweekten van het centrale gezag. Echter, deze aanname is niet in overeenstemming te brengen met het volledige bronnenmateriaal en moet als onjuist worden afgedaan. Albrecht van Beieren was instaat om zijn autoriteit in Schoonhoven te laten gelden zonder tussenkomst van Jan van Blois. Het feit dat de graaf ten alle tijden Schoonhoven en Gouda kon bezoeken en hier ook weleens resideerde, zou ook betekenen dat de graaf een toegankelijk of op zijn minst een bekend figuur voor de stadsbesturen moet zijn geweest. De steden hadden ook regelmatig eigen afgezanten aan het grafelijke hof wat deze relatie ook ten goede zal zijn gekomen. Als er gekeken wordt naar de persoonlijke relatie, was er meer contact met de stadsheer dan met de graaf, maar de stadsbesturen hadden ook contact met de graaf en na de dood van Guy van Blois zal Albrecht weinig moeite hebben gehad om de positie van heer van beide steden op te eisen. De steden lijkt het weinig uit te maken. Zolang ze maar beschermd werden en werden bijgestaan. Of degene die de rechten uitgaf nu heer van Blois of graaf van Holland was, het lijkt erop dat de steden contacten met beide hoven onderhielden. De overgang van Guy van Blois naar Albrecht van Beieren zal niet gezien zijn als een bijzondere gebeurtenis, ze antwoorden aan een heer en nu antwoorden ze aan een andere heer.

Conclusie

Het bovenstaande heeft laten zien dat Holland in de 14de eeuw een feodaal georganiseerde heerlijkheid was. De graaf was niet alleen het staatshoofd van deze heerlijkheid, hij was de personificatie van het graafschap. De vraag die aan het begin van deze scriptie gesteld werd, hoe relateerde de landen van Blois zich politiek tot de rest van het graafschap Holland ten tijde van de Beaumont/Blois dynastie (1304-1397)? Deze vraag sluit aan op verschillende debatten die lopen in de middeleeuwse en vroegmoderne geschiedenis, zoals de ontwikkeling van identiteitsbesef in de vroegmoderne tijd en nieuwe diplomatieke geschiedenis. Het doel van deze vraagstelling was bovenal om te laten zien dat het mogelijk is om vanuit de adel en de steden in Holland inzicht te krijgen in het geheel van Holland. De graven van Blois waren hiervoor een goede casestudy omdat de graven actief waren in het grafelijk bestuur. Hierdoor is er tussen de bronnen die de grafelijkheid in de 14de eeuw heeft geproduceerd veel bruikbaar materiaal te vinden. Gouda en Schoonhoven, de twee belangrijke steden in de gebieden, worden ook regelmatig genoemd in de verschillende bronnen.

Voordat er echter gekeken kon worden naar de vraag in hoeverre de gebieden van Blois zich vervreemden van Holland, moest eerst een beeld worden geschetst van wat Holland precies was. In het eerste hoofdstuk is gebleken dat Holland een feodale landsheerlijkheid was. De graven waren van oorsprong edelen die in ruil voor hun diensten aan de koning van het Heilig Roomse Rijk enkele hoven in eigen bezit kregen. Op deze economische steunpilaar wisten de graven hun invloed steeds verder uit te breiden. Ze begonnen rechten uit te oefenen die tot dan toe waren voorbehouden aan de koning, de zogenaamde *regalia*. Andere machtige edelen uit het gebied, edelen die ook grote gebieden in bezit hadden, onderwierpen zich uiteindelijk aan het gezag van de graaf. Dit was iemand die zich graaf van Holland ging noemen om duidelijk te maken dat hij niet een of andere Friese heerser was, maar een heerser met een eigen gebied onder de paraplu van Holland viel. In de loop van de 13de en 14de eeuw begon deze Hollandse graaf het bestuur van de gebieden die hem toebehoorde steeds meer te reguleren. Naast edelen die voor hem konden vechten begonnen de graven ook klerken in dienst te nemen om de oorkonden van hun kanselarij te schrijven. Toch bleef het bestuur feodaal geregeld. Dit hield in dat de trouw van de edelen in Holland gebaseerd was op hun persoonlijke relatie met de graaf. Zolang de graaf iedereen ervan wist te overtuigen dat loyaliteit uiteindelijk beloond zou worden met een goed jaargeld of een prettig leen, hoefde hij voor verraad niet te vrezen. Hoewel feodaliteit op de lange termijn versnippering van de centrale macht in de hand kon helpen, was dat in ieder geval voor de feodaliteit in de lagen landen niet de regel. De graaf kon zelfs de machtigste edelen belonen en bestraffen voor hun daden en op deze manier controle houden over zijn gebieden. Of een gebied bij het graafschap hoorde, werd bepaald door de autoriteit die de graaf van Holland in dat gebied kon uit oefenen. Op dezelfde manier was een edelman of stad vervreemd van het grafelijk bestuur als ze geen

contacten met de graaf onderhielden en de graaf geen directe of indirecte autoriteit in hun gebieden kon uitoefenen.

In het tweede hoofdstuk werd scherp gesteld op de heren van Blois zelf en op hun grootvader Jan van Beaumont; de gehele Hollandse Beaumont/Blois dynastie. Als er gekeken wordt naar het bronnenmateriaal met betrekking tot deze drie edelen is er in Holland veel contact tussen de heren van Blois en de Hollandse grafelijkheid. Er was wel enige dynamiek in hoe dit contact gedurende de 14de eeuw veranderde, maar de heren van Blois leken er niet in te slagen de graaf uit hun gebieden te krijgen. Ze wisten wel grotere maten van zelfstandigheid te verkrijgen. Jan van Beaumont leek wel initiatiefnemer van het geven van rechten aan de onderdanen van zijn gebieden. Telkens weer werd de naam van de graaf verbonden aan de besluitvorming binnen het enorme landenpakket. Hij nam ook deel aan gebeurtenissen in Holland die niet direct betrekking hadden op zijn gebieden. Zo was hij een aantal maal als derde partij betrokken bij een conflict tussen verschillende edelen. De rol die Jan speelde veranderde na de dood van zijn broer Willem III. Hij werd vaker bij de besluitvorming binnen Holland betrokken en trok ook bepaalde *regalia* naar zich toe. Jan van Beaumont beleefde zijn politieke hoogtepunt op het moment dat hij na de dood van Willem IV de verzoening tussen Margaretha en haar zoon van Willem V wist te dicteren. Rond dezelfde tijd regelde Jan zowel bij Margaretha als bij Willem de erfopvolging. De meeste van zijn gebieden had hij voor al zijn nakomelingen in leen gekregen, alleen was zijn enigste kind een dochter wat opvolging niet vanzelfsprekend maakte. Met de oorkondes die Jan van Beaumont liet opstellen na de dood van zijn schoonzoon Lodewijk de Chatillon, was de weg vrij voor Jonker Jan van Blois om van zijn grootvader te erven.

Jan van Blois kon gebruik maken van alle rechten en privileges die Jan van Beaumont tijdens zijn leven had weten op te eisen voor zijn gebieden. Jan van Blois lijkt dan ook veel zelfstandiger rechten en privileges uit te vaardigen in zijn landen dan zijn grootvader ooit kon doen. Jan bleef gedurende zijn hele regering de Hollandse graven bijstaan, al was het minder actief dan zijn grootvader dat had gedaan. Onder Jan van Blois bleef de graaf zijn invloed in het enorme landenpakket echter houden. Jan leek er ook niet in geïnteresseerd zich los te maken van Holland. De rechten die hij uitgaf, lijken vooral als doel te hebben gehad zijn gebieden effectiever te kunnen besturen. Dit komt overeen met wat de graven van Holland zelf ook deden in de rest van het graafschap om hun positie te versterken. Guy van Blois die zijn broer opvolgde, zette deze trend door. Hij onderwierp zich aan de autoriteit van de Hollandse graaf, maar gaf ook handvesten aan zijn onderdanen uit om het bestuur effectiever te maken. Dat de heren van Blois deels in hun opzet waren geslaagd, blijkt uit het feit dat na de dood van Guy, toen hun gebieden alweer waren teruggevallen aan de grafelijkheid, een deel van het landenpakket nog steeds aangewezen werd als de landen van Blois. Een naam die de dynastie eeuwen zou overleven.

Gekeken naar de onderdanen in de vorm van de steden wordt een soortgelijke trend gezien. De steden bleven betrokken bij Hollandse gebeurtenissen. Hun rechten en privileges werden grotendeels door de graven van Blois uitgevaardigd en door de residenties in Gouda en Schoonhoven zullen deze steden hun heer goed gekend hebben. Echter de gebieden konden altijd door de graaf bezocht worden en het stond de graaf ook vrij toegang te geven tot de steden. De graaf was in dit opzicht net zo dichtbij als de heren van Blois dat waren. De steden gaven gedurende de 14de eeuw ook geen blijk van een bepaald sentiment voor of tegen Holland. Gouda en Schoonhoven zullen vooral baat hebben gehad bij rust en vrede en de vrijheid om hun zaken te kunnen regelen. Of de benodigde rechten hiervoor van de heren van Blois of de graaf van Holland kwamen, zal de steden weinig hebben uitgemaakt.

Concluderend, uit mijn onderzoek blijkt dat er in de 14de eeuw tussen de landen van Blois en het graafschap Holland geen sprake was van vervreemding. De heren van Blois oefenden misschien steeds meer *regalia* uit in hun gebieden, maar dit leidde niet tot distantie van de grafelijkheid. Hoewel de samenwerking niet altijd even intensief was, bleef de graaf in de gebieden aanwezig. Waarom de heren van Blois dan toch steeds meer *regalia* op eisten en ook actief handvesten uitgaven aan hun onderdanen, lijkt eerder een teken van ontwikkeling naar een efficiënter formeel bestuur dan naar een zelfstandig bestuur. Net als de graaf zullen de heren van Blois behoefte aan meer inkomsten hebben gevoeld en de daarvoor benodigde ontwikkelingen hebben willen doorvoeren. Vooral Jan van Blois was befaamd om zijn uitgebreide hofhouding.

Uit dit onderzoek is gebleken dat deze benadering van het graafschap Holland vanuit de edelen en de steden in het geval van deze casestudie mogelijk is. Het laat zien dat zelfs in de 14de eeuw in Holland sprake was van een duidelijk centraal bestuur dat in staat was de machtige edelen onder de duim te houden. Dit inzicht is echter grotendeels gevormd door de bronnen van dit centrale bestuur in een ander kader te plaatsen dan dat normaal met dit materiaal werd gedaan. Dit onderzoek sluit aan bij de steeds grotere dynamiek die in de vroegmoderne geschiedenis wordt waargenomen. Onderzoek naar de andere graafschappen in de lage landen, of andere edelen, steden en connecties binnen Holland kunnen dan ook meer inzicht geven in de ontwikkelingen van deze tijd en de exacte werking van een laatmiddeleeuwse landsheerlijkheid en in het verlengde daarvan de politieke ontwikkelingen in vroegmodern West-Europa die uiteindelijk de moderne landen voortbracht.

Literatuurlijst

- Blockmans, W., Hoppenbrouwers, P., *Introduction to medieval Europe 300-1550* (Londen 2007).
- Blom, J.C.H., Lamberts, E., *Geschiedenis van de Nederlanden* (Amersfoort 2012).
- Boer, D.E.H. de, en Cordfunke, E.H.P., *Graven van Holland. Portretten in woord en beeld (880-1580)* (Zutphen 1995).
- Bos-Rops, J.A.M.Y., *Op zoek naar geld, de inkomsten van de graven van Holland en Zeeland, 1389-1433* (Hilversum 1993).
- Burgers, J.W.J., 'Grafelijke kanselarij en ambtenaren in Holland in de eerste jaren van het Henegouwse huis (november 1299-circa 1320)' in: D.E.H. de Boer, E.H.P. Cordfunke en H. Sarfatij ed., *1299 een graaf, drie graafschappen. De vereniging van Holland, Zeeland en Henegouwen* (Hilversum 2000) 107-127.
- Burgers, J.W.J., 'De grafelijke raad onder Willem III (1304-1337)', *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis* 12 (2009) 114-145.
- Brokken, H.M., *Het ontstaan van de Hoekse en Kabeljauwse twisten* (Zutphen 1982).
- Camp, V. van, *De oorkonden en de kanselarij van Henegouwen, Holland en Zeeland schriftelijke communicatie tijdens een personele unie: Henegouwen, 1280-1345* (Hilversum 2011).
- Cappon, C.M., en van Engen, H., 'Stad door stadrecht? De betekenis van de stadsrechtverlening voor de stadjes Goedereede (1312), Brielle (1330 en 1343) Geervliet (1381) en Brouwershaven (1403)' *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis* 4 (2001) 168-188.
- Coenen, J.M.A., *Graaf en grafelijkheid een onderzoek naar de graven van Holland en hun omgeving in de dertiende eeuw* (Utrecht 1986).
- Coenen, J.M.A., 'Graaf en grafelijkheid in de 13de eeuw' in: D.E.H. de Boer, E.H.P. Cordfunke en F.W.N. Hugenholtz ed., *Holland in wording, de ontstaansgeschiedenis van het graafschap Holland tot het begin van de vijftiende eeuw* (Hilversum 1991) 27-50.
- Cordfunke E.H.P., 'Inleiding' in: D.E.H. de Boer, E.H.P. Cordfunke en H. Sarfatij ed., *1299 een graaf, drie graafschappen. De vereniging van Holland, Zeeland en Henegouwen* (Hilversum 2000) 6-22.
- Cultureel woordenboek, 'vervreemding',
<<http://www.cultureelwoordenboek.nl/index.php?lem=706>> geraadpleegd op 8 januari.
- De Monte Verloren, J.Ph., *Hoofdpijnen uit de ontwikkeling der rechterlijke organisatie in de noordelijke Nederlanden tot de Bataafse omwenteling* (Deventer 1982).
- Damen, M., en Stein, R., 'Het ontstaan van de publieke sfeer' in: P. Wagenaar, T. Kerkhoff, M. Rutgers ed., *Duizend jaar openbaar bestuur in Nederland van patrimoniaal bestuur naar waarborgstaat* (Bussum 2011) 31-91.

- Declercq, G., 'Between legal action and performance: the formation of charters in the early middle ages', in: M. Mostert ed., *Medieval legal process: physical, spoken and written performance in the Middle Ages* (Utrecht 2011) 55-74.
- Ebben, M., en Sicking, L., 'Nieuwe diplomatieke geschiedenis van de premoderne tijd' *Tijdschrift voor geschiedenis* 127 (2014) 541-552.
- Encyclo, 'vervreemding', <<http://www.encyclo.nl/begrip/vervreemding>> geraadpleegd op 8 januari.
- Gelderblom, O., *Cities of commerce the institutional foundations of international trade in the Low Countries, 1250-1650* (Princeton 2013).
- Goudriaan, K., Gent, M.J. van, Graaf, R.P. de, 'Een eigen koers' in: P.H.A.M. Abels e.a. ed., *Duizend jaar Gouda een stadsgeschiedenis* (Hilversum 2002) 50-93.
- Heirbaut, D., 'Not European feudalism, but Flemish feudalism, a new reading of Galbert of Bruges's data on feudalism in the context of early twelfth-century Flanders' in: J. Rider en A. V. Murray, *Galbert of Bruges and the historiography of medieval Flanders* (Washington 2009) 56-88.
- Heirbaut, D., 'De vroege feodaliteit in de lage landen een en ondeelbaar in alle vorstendommen?', *Pro memorie bijdragen tot de rechtsgeschiedenis der Nederlanden* 14 (2012) 18-30.
- Hemptinne, T., 'Holland zeeland en Henegouwen onder het huis van Aversness (1299-1345) Het succesverhaal van een personele unie?', in: D.E.H. de Boer, E.H.P. Cordfunke en H. Sarfatij ed., *1299 een graaf, drie graafschappen. De vereniging van Holland, Zeeland en Henegouwen* (Hilversum 2000) 35-45.
- Hoppenbrouwers, P.C.M. 'De Hollandse economie ca. 975-ca.1570, van waterland tot stedenland' in: T. de Nijs en E. Beukers, *Deel 1 geschiedenis van Holland tot 1572* (Hilversum 2002) 103-148.
- Hoppenbrouwers, P.C.M., 'The dynamics of national identities in the low countries' in: R. Stein en J. Pollman ed., *Networks regions and nations shaping identities in the low countries 1300-1650* (Leiden 2010).
- Ibelings, B., 'De route 'binnendunen'. De scheepvaartroute langs de Goudse sluis en tol, de Wassenaerse Gouwesluis en de Spaardammertol (13de tot 16de eeuw)' in: D.E.H. de Boer, J.W. Marsilje en J.G. Smit ed., *Vander rekeninghe, bijdragen aan het symposium over onderzoek en editieproblematiek van middeleeuws rekeningsmateriaal gehouden in Utrecht 27 en 28 februari 1997* (Den Haag 1998) 221-255.
- Jansen, A., *Ridderschap in Holland portret van een adellijke elite in de late middeleeuwen* (Hilversum 2001).
- Jansen, A., 'Een in zichzelf verdeeld rijk, politiek en bestuur van de tiende tot het begin van de vijftiende eeuw' in: T. de Nijs en E. Beukers, *Deel 1 geschiedenis van Holland tot 1572* (Hilversum 2002) 69-102.

- Kapers, R., '700 jaar geleden: Jan van Beaumont, heer van Schoonhoven. Waarom, hoe het belang en wanneer?', *Historische vereniging Schoonhoven* (2009) 1-10, geraadpleegd via: <<http://historischeverenigingschoonhoven.nl/PDF/BeleningJanvanBeaumont700jaargeleden.pdf>> 16-6-2017.
- Kokken, H., *Steden en staten: dagvaarten van steden en staten van Holland onder Maria van Bourgondië en het eerste regentschap van Maximaliaan van Oostenrijk (1477-1494)* (Leiden 1991).
- Koninck, C. de, *Glossarium van Romeinse en Latijnse rechtstermen* (Apeldoorn 1997).
- Lambert, L., 'Methodologische beschouwingen bij het onderzoek naar diverse concepten' *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis* 4 (2001) 65-85.
- Mostert, M., *A bibliography of works on medieval communication* (Utrecht 2012).
- Noordzij, G. A., *Gelre dynastie land en identiteit in de late middeleeuwen* (Leiden 2008).
- Potter, P., *France in the late middle ages* (Oxford 2002).
- Rentenaar, R., *Index op van Mieris' groot charterboek der Graaven van Holland (delen II, III en IV)* (1969).
- Smit, J.G., 'De verblijfplaatsen van de graven van Holland en Zeeland in de late middeleeuwen', *Holland historisch tijdschrift* 24 (1992)113-129.
- Smit, J.G., *vorst en onderdaan studies over Holland en Zeeland in de late middeleeuwen* (Leuven 1995).
- Stein, R., *De hertog en zijn staten de eenwording van de bourgondische Nederlanden* (Hilversum 2014).
- Van Dale, 'feodaal', <<http://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/betekenis/nederlands/feodaal>> geraadpleegd op 8 januari, en, 'leen', <<http://www.vandale.nl/opzoeken?pattern=leen&lang=nn>> geraadpleegd op 8 januari.
- Vleugels, L., "Omdat wi jonc zijn' Jan I en de strijd om de macht in Holland 1296-1299', *Millennium Tijdschrift voor de Middeleeuwse Studies* 1 (2005) 136-155.
- Vleugels, L. 'De goede graaf en de woedende gek Holland onder het Henegouwse huis 1299-1345' *Madoc* 18 (2014) 226-235.
- Schmidt Ernsthausen, A.A.M., *Inventaris van het archief van de Graven van Blois 1304-1397* (Den Haag 1982).
- Verhoef, H.A., *De graven van Blois heren van Schoonhoven. Dagelijks leven aan het hof opgetekend uit de middeleeuwse jaarrekeningen* (Gorcum 2016).
- Waale, M.J., *De Arkelse oorlog 1401-1412 Een politieke, krijgskundige en economische analyse* (Hilversum 1990).
- Waller Zeper, S.A., *Jan van Henegouwen heer van Beaumont* (Den Haag 1914).
- Weststrate, *In het kielzog van moderne markten. Handel en scheepvaart op de Rijn, Waal en IJssel, c. 1360-1560* (Leiden 2007).

Bronnenlijst

- Burgers, J.W.J., *Registers van de Hollandse grafelijkheid 1299-1345*, Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis,
beschikbaar via: <<http://resources.huygens.knaw.nl/registershollandsegrafelijkheid>> 18-6-2017.
- Mieris, F. van, *Groot charterboek der graven van Holland van Zeeland en Heeren van Vriesland: beginnende met de eerste en oudste brieven van die landstreeken, en eindigende met den dood van onze Graavinne, Vrouwe Jacoba van Beijere zynde zoo met de verschillende leezingen der onderscheidene afschriften, als met eenige korte aanmerkingen opgeheleerd, verzaameld en in orde gebracht, tweede en derde deel* (Leiden 1754, 1755).
- Prevenier, W., en J.G. Smit, *Bronnen voor de geschiedenis der dagvaarten van de Staten en steden van Holland voor 1544, deel I: 1276-1433* (Den Haag 1991).
- Smit, J.G., J.W.J. Burgers en E.T. van der Vlist, *Bronnen voor de geschiedenis der dagvaarten van de Staten van Zeeland 1318-1572 Band I: Inleiding, lijsten en teksten 1318-1478* (Den Haag 2011).